

**Vlada Crne Gore
Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija**

**Strategija privlačenja stranih direktnih investicija
2013-2015**

Mart 2013.

REZIME

Strategija privlačenja stranih direktnih investicija definiše generalne, fokusirane i promotivne smjernice za promovisanje Crne Gore kao investicione destinacije. Globalna ekonomska kriza ukazala je na činjenicu da strane direktne investicije nisu dovoljan, ali su za Crnu Goru izuzetno važan uslov daljeg razvoja. Praćeni rastom i razvojem iniciranim internim faktorima, kroz jačanje sektora malih i srednjih preduzeća, strane direktne investicije mogu biti važna okosnica budućeg razvoja Crne Gore. Upravo to daje dodatni značaj ovom dokumentu i njegovoj realizaciji. Strategija privlačenja stranih direktnih investicija je i odraz dalje politike otvorenosti Crne Gore, u kontekstu evro-atlanskih integracija.

Priprema dokumenta odvijala se u tri faze. Prva faza podrazumijevala je analizu trenutne pozicije Crne Gore kao investicione lokacije i dosadašnjih tokova stranih direktnih investicija. U drugoj fazi su razmatrane opcije i osmišljena strategija, dok je u posljednjoj, trećoj fazi, pripremljen akcioni plan koji precizira način realizacije Strategije. Izradi Strategije prethodila je pažljiva analiza nacionalnih i sektorskih strateških dokumenata, kao i konsultacije sa udruženjima stranih investitora, poslovnim asocijacijama, i pojedincima koji predstavljaju važne interesne grupe (individualni investitori, ambasadori i sl).

Nakon povraćaja nezavisnosti i prije globalne ekonomske krize, Crna Gora se pozicionirala kao brzorastuća i privlačna investiciona destinacija. Realizacijom ključnih ciljeva Agende ekonomskih reformi 2005-07 stvoreni su uslovi za brži ekonomski rast i razvoj. U ovom strateškom dokumentu privlačenje stranih investicija prepoznato je kao jedan od primarnih ciljeva. Svjesna značaja privlačenja SDI, Vlada Crne Gore oformila je Agenciju Crne Gore za promociju stranih investicija, koja je preuzela ulogu promotera zemlje kao investicione destinacije i pojedinih investicionih projekata. U dosadašnjem periodu, Agencija je svoje aktivnosti temeljila na *Strategiji podsticaja stranih direktnih investicija* koja se odnosila na period 2006-2010, te na *Reviziji nacionalne strategije za privlačenje stranih direktnih investicija* koja je pripremljena kroz tehničku pomoć Evropske komisije u Crnoj Gori.

Neposredno prije globalne ekonomske krize, Crna Gora bilježila je najveći priliv SDI per capita u Evropi. Samo u periodu 2006-09 ukupne SDI iznosile su preko 3 milijarde eura. Rast SDI, pratilo je povećanje broja stranih firmi u Crnoj Gori, ali njihovo interesovanje nije bilo podjednako za sva tri regiona. Iako ima stabilno učešće u ukupnim SDI koje se kreće u intervalu od 6.3%–8.1%, sjeverni dio Crne Gore ipak zaostaje za središnjim i primorskim. Velika diskrepanca doprinosi sve većem zaostajanju sjevernog dijela. Ipak, činjenica je da se najveći dio resursnog potencijala Crne Gore nalazi na sjeveru države i da će upravo ovaj region u narednom periodu biti u fokusu interesovanja. Kada je u pitanju sektorska distribucija SDI, uz sektor turizma i finansija (u kojem su tokom 2010. godine značajniju ulogu imala osiguravajuća društva), sektor industrije probio u sam vrh sektora koji privlače najviše SDI nakon privatizacije Elektroprivrede. Udio poljoprivrede je i dalje mali (2%). Sektor građevinarstva još uvijek ne pokazuje znake oporavka, dok se sektor usluga postepeno vraća na nivo prije izbijanja globalne ekonomske krize.

Globalna ekonomska kriza uticala je na dodatnu opreznost investitora prilikom izbora destinacije za investiranje. Pored političke i makroekonomske stabilnost, uređenog i

povoljnog poslovnog ambijenta, investitori analiziraju dodatne elemente prije donošenja konačne odluke. Mjereno raznim indeksima koji se izračunavaju na globalnom nivou, Crna Gora godinama bilježi napredak što pojačava njenu konkurentsku poziciju. Ipak, evidentno je da su i ostale zemlje u regionu značajno poboljšale svoje pozicije i da se nijedna reforma ne može smatrati konačnom. Pored toga, akcenat je sve više na znanju. U uslovima, globalne konkurentnosti i mobilnosti kapitala, Crna Gora, kao ni većima evropskih zemalja, neće moći da konkuriše niskim troškovima, već će njena konkurentnost morati biti zasnovana na kvalitetnom ljudskom kapitalu.

Iako mala po veličini, Crna Gora je do sada predstavljala atraktivnu lokaciju za strane investitore, kako zbog jasno uočljivih potencijala za razvoj turizma, tako i zbog brojnih mogućnosti za investiranje u drugim sektorima. Ovu tvrdnju potkrijepljuje i priliv SDI od sticanja nezavisnosti do danas. Uprkos svjetskoj ekonomskoj krizi, Crna Gora je uspjela da održi nivo stranih direktnih investicija na zavidnom nivou i pozicionira sebe kao lidera u regionu u SDI *per capita*. No, konstantan priliv stranih direktnih investicija ne znači da ne postoje barijere koje sprečavaju još veći priliv. Zbog uticaja koje SDI imaju na ekonomski razvoj, Crna Gora nije u mogućnosti da zanemaruje barijere, već da ih što brže i efikasnije rješava. Brojne analize koje se odnose na zemlje tranzicije, a su prepoznajete i u Crnoj Gori, nezaobilazno navode ograničenja poput: veličinu tržišta; fragmentiran ekonomski prostor; izostanak planova prostornog uređenja; nizak stepen kvalifikovane radne snage; niski kapaciteti institucija vlasti i niska efikasnost uprave; slabosti u vladavini zakona, preopterećenost zakonodavnog sistema; nedostatak adekvatne infrastrukture; zastoj u privatizaciji strateških preduzeća, posebno u sektorima industrije, turizma i transporta.

Strategija privlačenja stranih direktnih investicija uzima u obzir dosadašnje iskustvo u ovom segmentu, aktuelno stanje na globalnoj sceni poslovanja, ali i strateške ciljeve razvoja Crne Gore. U tom smislu, posebna pažnja posvećena je identifikovanju raspoloživih sektorskih resursa koji mogu poslužiti kao dobar osnov za promociju. Tu su prepoznate: raspoložive mineralne sirovine, poljoprivreda i šumarstvo, uključujući proizvodnju hrane, turizam sa posebnim osvrtom na nautički i zdravstveni turizam sa značajnim potencijalom za razvoj, energetika, prerađivačka industrija, finansijsko posredovanje ICT sektor i nekretnine.

Strategija je obuhvatila i pregled postojećih podsticajnih mjera u Crnoj Gori, uz prikaz podsticajnih mjera aktuelnih u zemljama u susjedstvu. Koncept razvoja biznis zona na kojem se trenutno ubrzano radi, ide u prilog boljoj promociji Crne Gore kao investicione destinacije i omogućava širok dijapazon podsticajnih mjera u saradnji sa lokalnim samoupravama.

Definisanju strateških smjernica prethodila je i izrada analiza prednosti i nedostataka, odnosno šansi i opasnosti koje treba imati u vidu u daljem pozicioniranju Crne Gore na mapi međunarodnih investitora.

Imajući u vidu njenu regionalnu pripadnost, relativno malu teritoriju, ali stabilno makroekonomsko i političko okruženje kao i dokazanu politiku otvorenosti, vizija Crne Gore posmatra se u kontekstu Jadranske regije, gdje je cilj da Crna Gora do 2020. godine postane jedna od vodećih platformi za razvoj biznisa u ovoj regiji. Ostvarivanje navedene vizije zamišljeno je u dvije faze, pri čemu se prva faza odnosi na period do 2015. godine i obuhvaćena je ovom Strategijom. Ciljevi su definisani uz adekvatne

indikatore kojima će se mjeriti da li su isti ostvareni ili ne. U tom smislu, ciljevi Strategije privlačenja stranih direktnih investicija u periodu do 2015. godine odnose se na:

- otvaranje 10.000 novih radnih mjesta, pri čemu će ukupni uticaj biti na nivou od 32.000 novih radnih mjesta, kroz pokretanje lanca podrške realizaciji investicija koje se sprovode.
- drugi cilj odnosi se na podsticanje ravnomjernijeg regionalnog razvoja, sa mjerljivim indikatorom da minimum 20% investicija bude usmjereno na sjever Crne Gore, u odnosu na dosadašnji 6-8% godišnje.
- treći cilj podrazumijeva okretanje brzorastućim tržištima, na način da se minimum 20% investicija realizuje preko investitora iz brzorastućih ekonomija. U tom smislu, biće razmotrene mogućnosti privlačenja investitora iz zemalja BRIK-a (Brazil, Rusija, Indija Kina) i Ujedinjenih Arapskih Emirata.
- Na kraju, očekuje se ostvarivanje ukupnih investicija u iznosu od 1,6 milijardi EUR, u posmatranom periodu.

Imajući u vidu navedene ciljeve, definisani su prioriteti koji obuhvataju: nastavak regulatorne reforme, poboljšanje konkurentnosti, jačanje institucionalnih kapaciteta za privlačenje SDI i razvoj partnerskih odnosa na nacionalnom i lokalnom nivou, kao i dalju promociju i komunikaciju za ciljane sektore i ciljane tržišta. Navedene ciljeve i prioritete prati odgovarajući akcioni plan sa listom generalnih, fokusiranih i promotivnih strateških mjera, sa prepoznatim nosiocima aktivnosti, kao i lista indikatora za mjerenje direktnih rezultata realizacije planiranih aktivnosti, među kojima su:

- Rast ukupnih SDI u Crnoj Gori,
- Rast SDI per capita,
- Rast greenfield investicija,
- Rast broja stranih investitora (broj kompanija čiji su osnivači stranci ili strane kompanije kao većinski vlasnici),
- Rast zaposlenosti,
- Broj zajedničkih projekata koje će Agencija promovisati u saradnji sa partnerima na nacionalnom i lokalnom nivou.

Iako je nekoliko ranijih izvještaja ukazalo na nedovoljne prostorne, ljudske i finansijske resurse za obavljanje poslova u nadležnosti Agencije Crne Gore za promociju stranih investicija, od njenog osnivanja, nije zabilježen ni jedan prigovor stranog investitora koji se odnosio na saradnju i komunikaciju sa Agencijom. Aktivnosti su realizovane u skladu sa mogućnostima, u uskoj saradnji sa resornim ministarstvima. Aktuelna budžetska ograničenja nisu dozvolila veće finansiranje predloženih aktivnosti Agencije. Agencija će nastojati da za predložene aktivnosti zatraži dodatna finansijska sredstva, i to će u velikoj mjeri uticati na mogućnost njihove realizacije. To znači da će finansiranje predloženih aktivnosti biti obezbijeđeno iz Budžeta, i dodatno od strane institucija koje mogu pružiti finansijsku podršku tokom pristupnih pregovora (IPA fondovi), te prikupljenih sredstava od zajedničkih aktivnosti sa stranim investitorima.

Institucionalni okvir za privlačenje stranih direktnih investicija u Crnoj Gori postavljen je dobro. Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija ima centralnu ulogu u poslovima promocije i privlačenja stranih investicija. Savjet Agencije, na čijem je čelu po položaju Predsjednik Vlade, strateški usmjerava aktivnosti Agencije. Upravni odbor sprovodi ne samo nadzor nad operativnim aktivnostima, već i pojačava koordinaciju između različitih institucija u Crnoj Gori. I druge institucije u okviru javne uprave, a posebno resorna ministarstva, bave se promovisanjem Crne Gore kao investicione lokacije i konkretnih projekata iz sektora. S tim, u vezi, a imajući u vidu budžetska

ograničenja, neophodno je poboljšati razmjenu informacija u okviru sistema. Saradnja između institucija je bitan faktor kada je u pitanju privlačenje stranih investicija. Stalne konsultacije između institucija ne samo da su važne zbog usaglašavanja krajnjeg cilja, već i da bi se izbjegla zabuna kod stranih investitora u dijelu uloge i nadležnosti pojedinih institucija u sistemu.

PREDGOVOR

Iako se odnos prema stranim direktnim investicijama (SDI) mijenjao posljednjih decenija, u mnogim zemljama one i dalje predstavljaju jedan od najvažnijih instrumenata posredstvom kojih nacionalne ekonomije podstiču ekonomski rast i razvoj, rast zaposlenosti, razvoj infrastrukture, prenos znanja (*know-how*), smanjenje siromaštva, itd.

Prije samo pet godina, rast globalne ekonomije i investicioni tokovi dosegli su rekordne nivoe. Danas je situacija bitno drugačija. Gotovo preko noći ekonomski tokovi su se promijenili. Među investitorima je i dalje prisutna dilema: da li da ulažu ili čekaju bolje ekonomske prilike? Istovremeno, direktni i indirektni benefiti koji se ostvaruju prilivom SDI, globalna ekonomska kriza i brojni poremećaji koji su nastali na tržištu novca i kapitala, doprinijeli su **zaoštavanju konkurencije između zemalja u pogledu privlačenja stranih investicija.**

U uslovima kada je konkurencija sve veća, a broj investitora u padu, poseban značaj dobijaju zalaganja protiv brojnih ograničenja koja utiču na to da stranih direktnih investicija bude manje od potencijalno mogućih. Među ograničenjima posebno se ističu: veličina tržišta; fragmentiran ekonomski prostor; nedostatak planova prostornog uređenja; nizak stepen kvalifikovane radne snage; kapaciteti institucija vlasti i efikasnost uprave; preopterećenost zakonodavnog sistema; nedostatak adekvatne infrastrukture i zastoj u privatizaciji strateških preduzeća, posebno u sektorima industrije, turizma i transporta. Dodatno, poslednjih godina dolazi do porasta značaja rizika zaštite intelektualne svojine i rizika zaštite imovine i radnika.

U svjetskim okvirima najznačajnije industrije postaju: elektronika, farmaceutika i biotehnologija, a najznačajnije tehnologije: informaciona i komunikaciona. Razvoj istraživanja i tehnologija neminovno stvara prilike, ali i opasnosti, tako da se budućnost kreira u uzajamnim efektima tehnološkog, društvenog i ekonomskog razvoja gdje su ljudi spremni da se brzo prilagođavaju dinamičnim promjenama. Neophodno je usmjeriti napore na podizanju svijesti za nadolazeće dinamične promjene kao i moguće alternative i troškove zaostajanja. Kako privući što više stranih direktnih investicija? I kojih?

Crna Gora kao mali i otvoren ekonomski sistem ima potencijal da se fleksibilno uklapa u svjetske trendove kretanja SDI. Nakon obnove nezavisnosti 2006, napravljeni su veliki napori da se Crna Gora što bolje pozicionira kao brzorastuća zemlja. Realizacijom ključnih ciljeva Agende ekonomskih reformi 2005-07 stvoreni su uslovi za brži ekonomski rast i razvoj. U ovom strateškom dokumentu privlačenje stranih investicija označeno je kao jedan od primarnih ciljeva. Svjesna značaja privlačenja SDI, Vlada Crne Gore oformila je Agenciju Crne Gore za promociju stranih investicija, koja je preuzela ulogu promotera zemlje kao investicione destinacije i pojedinih investicionih projekata. Iako Crna Gora spada u grupu umjereno slobodnih zemalja, u odnosu na konkurentnost zauzima poziciju lidera u regionu, i, sa izuzetkom Makedonije, predstavlja povoljnije okruženje za poslovanje, ipak, prema ocjenama pojedinih eksperata ima ograničene izgleda za brz dugoročni ekonomski rast. Zato uloga stranih direktnih investicija dobija još veći značaj.

U dosadašnjem periodu, Agencija je svoje aktivnosti temeljila na *Strategiji podsticaja stranih direktnih investicija* koja se odnosila na period 2006-2010, te na *Reviziji nacionalne strategije za privlačenje stranih direktnih investicija* koja je pripremljena kroz tehničku pomoć Evropske komisije u Crnoj Gori. Promjene prilika za investiranje u svijetu, namjera da se popravi stečena pozicija, te opredjeljenje Vlade da nastavi sa fokusiranim promotivnim aktivnostima, nametnuli su potrebu izrade nove strategije.

Ovaj dokument ne može se posmatrati izolovano od drugih, niti je moguće individualnim naporima promovisati investicione prilike koje nesumnjivo postoje u Crnoj Gori. Nasuprot, potrebna je koordinirana akcija koja zahtijeva veći nivo razmjene informacija među donosiocima odluka i jasnu dinamiku realizacije.

Imajući u vidu navedeno, Strategija privlačenja stranih direktnih investicija fokusirana je na ključne poluge investicione politike, privlačenje stranih investitora kroz implementaciju fiskalnih, finansijskih i institucionalnih podsticajnih mjera, kao i definisanje ključnih promotivnih aktivnosti.

Izradi dokumenta prethodila je analiza raspoloživih nacionalnih i sektorskih strateških dokumenata, obavljene su konsultacije sa udruženjima stranih investitora, poslovnim asocijacijama i velikim brojem individualnih stranih investitora, ambasadorima koji su prisutni u Crnoj Gori sa kojima su razmijenjena mišljenja o iskustvima drugih zemalja.

Priprema ovog dokumenta odvijala se u tri faze:

- U prvoj fazi rađena je **analiza** trenutne pozicije Crne Gore kao investicione lokacije, te dosadašnjih tokova stranih direktnih investicija. Analizirana je tražnja i ponuda Crne Gore, kada je u pitanju privlačenje stranih direktnih investicija.
- U drugoj fazi, na osnovu različitih scenarija, razmatrane su **opcije i napravljena strategija**, te ocijenjena izvodljivost predložene vizije pozicioniranja Crne Gore kao investicione destinacije.
- U trećoj fazi izrađen je **akcioni plan** kojim su definisani nadležnosti i rokovi realizacije.

LISTA SKRAĆENICA

AD	- akcionarsko društvo
BDP	- bruto domaći proizvod
CPI	- Corruption Perception Index
CEFTA	- Central European Free Trade Agreement
DUP	- detaljni urbanistički plan
EBRD	- Evropska banka za obnovu i razvoj (<i>European Bank for Reconstruction and Development</i>)
EFTA	- European Free Trade Association
EPCG	- Elektroprivreda Crne Gore
EU	- Evropska unija (<i>European Union</i>)
FTA	- Free Trade Agreement (Sporazum o slobodnoj trgovini)
GWh	- gigavat-sat
MWh	- megavat-sat
HE	- hidroelektrana
ha	- hektar
ICT	- Information and Communication Technologies
IFC	- International Financial Corporation
IRI	- indeks investicionih reformi (<i>Investment Reform Index</i>)
IPK	- indeks percepcije korupcije
JIE	- Jugoistočna Evropa
JLS	- jedinice lokalne samouprave
KAP	- Kombinat aluminijuma Podgorica
MIPA	- Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija
MW	- megavat
OECD	- Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (<i>Organization for Economic Cooperation and Development</i>)
PDV	- porez na dodatu vrijednost
PKCG	- Privredna komora Crne Gore
PUP	- prostorno-urbanistički plan
RIA	- Regulatory Impact Analysis
R&D	- istraživanje i razvoj (research and development)
SAD	- Sjedinjene Američke Države
SEZ	- slobodne ekonomske zone
SDI	- strane direktne investicije
STO	- Svjetska trgovinska organizacija
TNC	- transnacionalne kompanije (<i>trans-national companies</i>)
UNCTAD	- United Nations Conference on Trade and Development
USAID	- United States Agency for International Development
USD	- američki dolar (<i>United States Dollar</i>)
WEF	- Svjetski ekonomski forum (<i>World Economic Forum</i>)
WTO	- World Trade Organization

Sadržaj

UVOD	17
Potreba za strategijom	17
Zašto je potrebno privlačiti strane investicije?	17
1. KRETANJE KAPITALA U SVIJETU, REGIONU I CRNOJ GORI	19
1.1 Strane direktne investicije u svijetu	19
1.2 Strane direktne investicije u zemljama Jugoistočne Evrope	20
1.3 Strane direktne investicije u Crnoj Gori	21
1.3.1 <i>Ukupne strane direktne investicije u Crnoj Gori</i>	21
1.3.2 <i>Strane direktne investicije po regionima</i>	22
1.3.3 <i>Strane direktne investicije po sektorima</i>	22
1.3.4 <i>Kretanje broja stranih firmi koje posluju u Crnoj Gori</i>	23
1.3.5 <i>Nove destinacije za promovisanje Crne Gore kao investicione lokacije</i>	23
1.4 Projekcija kretanja stranih direktnih investicija	24
2. KONKURENTSKI POLOŽAJ CRNE GORE KAO LOKACIJE ZA SDI	26
2.1 Indeksi konkurentnosti	27
2.1.1 <i>Indeks globalne konkurentnosti</i>	27
2.1.2 <i>Indeks lakoće poslovanja</i>	28
2.2 Standardni (konvencionalni) rizici poslovanja	29
2.2.1 <i>Rizik opštih uslova poslovanja</i>	29
2.2.2 <i>Finansijski rizik zemlje</i>	30
2.2.3 <i>Rizik transparentnosti procedura i korupcije</i>	31
2.2.4 <i>Rizik zaštite prava intelektualne svojine</i>	32
2.3 Nivo dostignutih zakonskih reformi za stvaranje opštih uslova poslovanja	32
2.3.1 <i>Prosječan broj dana za otvaranje biznisa</i>	33
2.3.2 <i>Ambijent za strana ulaganja</i>	33
2.4 Stvaranje konkurentnijeg ambijenta	34
3. BARIJERE ZA VEĆI PRILIV STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA	36
4. RASPOLOŽIVI SEKTORSKI RESURSI KAO OSNOV ZA PROMOCIJU	40
4.1 Mineralne sirovine	40
4.2 Poljoprivreda i šumarstvo	41
4.2.1 <i>Proizvodnja hrane</i>	42
4.3 Turizam	43
4.3.1 <i>Nautički turizam</i>	44
4.3.2 <i>Zdravstveni turizam</i>	45
4.4 Energetika	46
4.5 Prerađivačka industrija	48
4.5.1 <i>Drvo i proizvodi od drveta</i>	48
4.6 Logistika	49
4.7 Finansijsko posredovanje	49
4.8 ICT Sektor	50
4.9 Nekretnine	50
5. MJERE ZA PODSTICANJE INVESTICIJA	53
5.1 Pregled podsticajnih mjera u tranzicionim ekonomijama	53

5.2 Podsticajne mjere u Crnoj Gori	54
6. SWOT ANALIZA	58
7. VIZIJA CRNE GORE ZA PRIVLAČENJE SDI	60
7.1 Regionalno pozicioniranje Crne Gore.....	60
7.2 Ciljevi do 2015. godine.....	62
7.3 Prioriteti do 2015. godine.....	63
Prioritet 1: Nastavak regulatorne reforme u Crnoj Gori	63
Prioritet 2: Pобоljšanje konkurentnosti kao osnova za privlačenje stranih direktnih investicija .	64
Prioritet 3: Jačanje institucionalnih kapaciteta za privlačenje stranih direktnih investicija i razvoj partnerskih odnosa na nacionalnom i lokalnom nivou	65
Prioritet 4: Promocija i komunikacija za ciljane sektore i ciljana tržišta.....	65
8. AKCIONI PLAN	67
8.1 Generalne strateške mjere.....	67
8.2 Fokusirane strateške mjere	68
8.3 Promotivne strateške mjere	69
9. MONITORING.....	73
10. INSTITUCIONALNI OKVIR ZA PROMOCIJU SDI.....	74
11. FINANSIRANJE	75

UVOD

Potreba za strategijom

Nakon obnove nezavisnosti 2006. godine, učinjeni su značajni naponi da se Crna Gora što bolje pozicionira kao brzorastuća tranziciona zemlja, te da privuče što više stranih investicija. Vlada Crne Gore oformila je Agenciju Crne Gore za promociju stranih investicija koja je preuzela ulogu promotera zemlje kao investicione destinacije i pojedinih investicionih projekata. Agencija je u dosadašnjem periodu svoje aktivnosti temeljila na *Strategiji podsticaja stranih direktnih investicija* koja se odnosila na period 2006-2010, te na *Reviziji nacionalne strategije za privlačenje stranih direktnih investicija* koja je pripremljena kroz tehničku pomoć Evropske komisije u Crnoj Gori.

Promjene prilika za investiranje u svijetu, regionu i zemlji, pozicija koju je Crna Gora stekla kao investiciona destinacija, te opredjeljenje Vlade da nastavi sa fokusiranim promotivnim aktivnostima, nametnuli su potrebu izrade nove strategije.

Dodatno, u dosadašnjem periodu akcenat je stavljen na promociju zemlje kao investicione destinacije. Crna Gora je prepoznata kao zemlja značajnih investicionih prilika i velikih izazova, što potvrđuje interesovanje investitora u prethodnom periodu valorizovano najvećim SDI per capita u Crnoj Gori u odnosu na zemlje regiona, pa i zemlje EU. Međutim, u narednom periodu potrebno je veći akcenat staviti na pojedine sektore.

Istraživanje koje je sprovedla *Boston Consulting Group* ukazuje da su ICT usluge, obrazovanje i medicinske usluge glavni sektori za privlačenje SDI u zemljama Centralne i Istočne Evrope u godinama koje slijede. U međuvremenu je moguće promovisati sektore za koje Crna Gora nesumnjivo ima potencijala, a koji u prethodnom periodu nisu bili među prioritetima. Promocija ovih sektora važna je ne samo zbog investicionog potencijala, već i očuvanja tradicije, kulture, znanja i vještina koje posjeduju sadašnji zaposleni, sve dok usvajanjem novih znanja ne budemo bili u prilici da se pridružimo sada već razvijenijim zemljama Centralne Evrope.

Zašto je potrebno privlačiti strane investicije?

Odnos prema stranim direktnim investicijama tokom poslednjih 70 godina umnogome se promijenio. Sredinom prošlog vijeka dominiralo je mišljenje da multinacionalne kompanije predstavljaju veliku opasnost domaćoj ekonomiji. Strane investicije tretirane su kao savremeni oblik ekonomskog kolonijalizma i eksploatacije (*Singer 1950, Prebisch 1959*).

Međutim, jačanjem procesa globalizacije 80-tih godina, pogled na SDI počeo je da se mijenja. Većina analitičara postepeno je uvidjela prednosti SDI i njihov uticaj na ekonomski razvoj, koji se zasnivao na transferu tehnologija, vještina upravljanja, prenosu znanja, uvođenju međunarodnih računovodstvenih standarda, itd (*Porter 1990*). Uspjesi Irske i Singapura u privlačenju SDI i ekonomski rast i razvoj koji je bio na njima zasnovan, često je navođen kao dobar primjer (*Barry 2002, Lall 2000, Finegold et al 2004*).

Strah od dominacije stranih investitora nije samo karakterističan za nerazvijene zemlje. SAD su bile veoma zabrinute invazijom japanskih firmi krajem 80-tih godina XX vijeka. Zapadna Evropa i naročito Njemačka, početkom XXI vijeka imale su sličan problem sa firmama iz Kine (*Ewing and Roberts 2005*). Dakle, pitanje uticaja SDI na domaću ekonomiju podjednako je osjetljivo za razvijene zemlje i zemlje u razvoju.

U ovom momentu, dinamika ekonomskog razvoja Crne Gore veoma je zavisna od priliva stranih direktnih investicija. SDI stvaraju niz direktnih benefita i imaju snažne multiplikativne efekte na nacionalnu ekonomiju.

Između ostalog:

- SDI utiču na ukupnu zaposlenost i rast dohotka zaposlenih;
- kroz korporativne i indirektno poreze, SDI uvećavaju ukupne poreske prihode države;
- strane firme utiču na direktne ekonomske inpute kroz kupovinu roba i usluga, i isplatu plata zaposlenima;
- SDI doprinose regionalnom razvoju;
- SDI omogućavaju tehnološke transfere i kreiranje potpuno novih sektora;
- razvoj ljudskih resursa i vještina, kroz treninge i obuke za zaposlene, dobavljače ili distributere, u značajnoj mjeri podstiču razvoj tržišta radne snage;
- kroz poboljšavanje kvaliteta roba i usluga, SDI jačaju konkurenciju;
- kroz saradnju sa domaćim kompanijama, univerzitetima i istraživačkim institutima, SDI stvaraju osnov za jačanje istraživanja i razvoja (R&D) za koji se procjenjuje da predstavlja osnov budućeg razvoja tokom XXI vijeka;
- SDI razvijaju i jačaju menadžersku klasu u lokalnoj ekonomiji; itd.

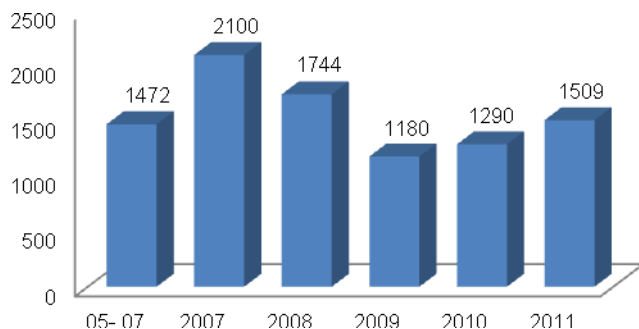
1. KRETANJE KAPITALA U SVIJETU, REGIONU I CRNOJ GORI

1.1 Strane direktne investicije u svijetu

Prije samo pet godina, rast globalne ekonomije i investicioni tokovi dosegli su rekordne nivoe. Slijedeći inerciju snažnog rasta, u svijetu je u 2007. godini investirano preko 2.100 milijardi USD.¹ Danas je situacija bitno drugačija. Gotovo preko noći ekonomski tokovi su se promijenili: tržište nekretnina doživjelo je kolaps, bankarski sektor je zahvatila kriza, nezaposlenost je počela da raste, a prodaja roba i usluga da opada. Naredne 2008. godine globalni investicioni tokovi bilježe pad od 16,95%.² Negativan trend nastavio se i tokom 2009., da bi blagi opravak bio nagoviješten 2010. godine, tokom koje je ostvaren rast stranih direktnih investicija (SDI) od 5%.³ Tokom prvih šest mjeseci 2011. godine nastavljen je rast SDI za dodatnih 2%⁴, što je bilo dovoljno da povрати, makar u maloj mjeri, blagi optimizam i vjeru u skoriji oporavak svjetske ekonomije. Ipak, među investitorima i dalje je prisutna dilema da li da ulažu ili da čekaju bolje ekonomske prilike. Buduće stanje, kako globalne ekonomije, tako i ekonomija pojedinačnih zemalja, zavisice upravo od odluka koje investitori budu donosili tokom ove i naredne godine.

I pored previranja i nestabilnosti prouzrokovanih finansijskom krizom, globalnu ekonomiju tokom 2011., kada su u pitanju dinamika kretanja kapitala i priliva stranih direktnih investicija, ipak, karakterišu pozitivni pomaci. Prema preliminarnim procjenama UNCTAD-a⁵, priliv SDI na globalnom nivou bilježi rast od 17%⁶ u odnosu na 2010.

Grafikon 1. Globalni tokovi SDI u svijetu u milijardama USD

Izvor: Global investment trends monitor, No. 8, januar 2012.

Nakon trogodišnjeg pada (2007-09) priliv stranih idirektnih investicija u razvijenim zemljama naglo se povećao i dostigao iznos od 753 milijardi USD⁷ u 2011., što predstavlja 18% više u odnosu na 2010. Izvjesno je da je ekonomska kriza uticala na smanjenje sklonosti investitora ka rizičnijim poduhvatima, a što je za posledicu imalo smanjenje investicija u zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji.

Priliv SDI u Evropi povećao se za 23%, dok se u SAD smanjio za 8%.⁸ Slabljenje vrijednosti eura predstavlja jedan od razloga fokusiranja pažnje investitora na razvijene zemlje Evrope. Ipak, u strukturi SDI u evropskim razvijenim zemljama, preko 60% se odnosi na reinvestiranje profita i inter-kompanijske pozajmice. To ukazuje da u Evropi, ipak, nema mnogo novih, *greenfield* projekata koji predstavljaju jedan od pokretača ekonomskog rasta i razvoja. S druge strane, pad

¹ UNCTAD, World Investment Report 2010, strana 6.

² Ibid, strana 6.

³ Ibid, strana 6.

⁴ Ibid, strana 6.

⁵ www.unctad.org

⁶ UNCTAD, Global Investment Trends Monitor, No. 8, januar 2012. strana 2.

⁷ Ibid, strana 3.

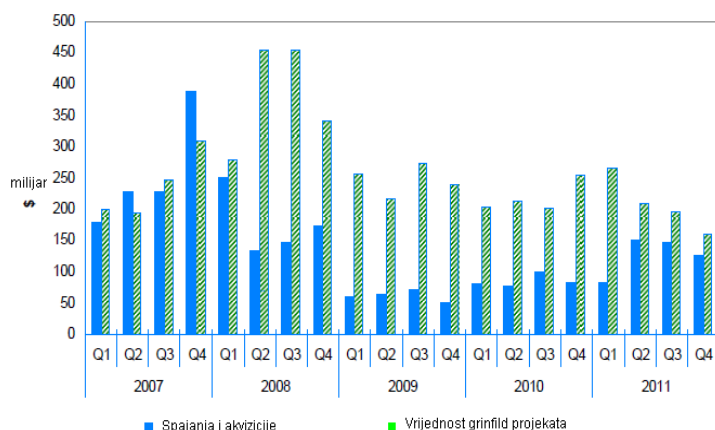
⁸ Ibid, strana 3.

vrijednosti većine akcija na evropskim berzama i dileme oko budućnosti eura stalno opominju, posebno velike, institucionalne investitore i otežavaju predviđanje budućih trendova investiranja u zemlje Evrope.

Priliv SDI u zemlje u razvoju Azije, isključujući zapadnu Aziju, povećao se za 11%.⁹ U prilivu SDI prednjače Indonezija, Malezija i Tajland, dok je Kina u 2011. ostvarila rast SDI od 8%.¹⁰ Južna Amerika bilježi rast SDI od 35%, ili porast od 216 milijardi USD u apsolutnom iznosu.¹¹ Najveći priliv SDI ostvarili su Brazil i Kolumbija. Nakon 2009 i 2010, opadajući trend priliva SDI nastavljen je u Africi i u 2011. Posebno zabrinjava pad SDI u Egiptu, Libiji i Tunisu.

Vrijednost investicija u *greenfield* projekte je u padu treću godinu za redom. Tokom 2011. investicije u *greenfield* projekte bile su za 3% manje u odnosu na 2010.¹²

Grafikon 2. Vrijednost M&A i *greenfield* investicionih projekata

Izvor: Global Investment Trends Monitor, No. 8, januar 2012.

1.2 Strane direktne investicije u zemljama Jugoistočne Evrope

Zemlje Jugoistočne Evrope privukle su preko 11,5 milijardi eura stranih direktnih investicija u 2009. godini. Međutim, već tokom naredne dvije godine zabilježen je osjetan pad. U 2010. SDI su iznosile nešto iznad 7 milijardi ili 38,71% manje nego godinu dana ranije, dok su u 2011. godini ukupne SDI iznosile 6,9 milijardi. Posebno su smanjeni prilivi SDI u Rumuniji (pad sa približno 3,5 na 1,3 milijarde eura) i Hrvatskoj (pad sa približno 2,4 na 1,0 milijardu eura).

Tabela 1. Uporedni prikaz SDI u zemljama Jugoistočne Evrope

	Broj stanovnika u milionima	SDI u milionima eura		SDI per capita	
	2011	2009	2010	2011	2011
BiH	3,8 ¹³	180	174	192 ¹⁴	50,52
Hrvatska	4,4 ¹⁵	2.379	280	1.048 ¹⁶	238,18
Srbija	7,3 ¹⁷	1.810	949	1.314 ¹⁸	298,63
Albanija	2,9 ¹⁹	705	837 ²⁰	550 (est)	172,41
Makedonija	2,1 ²¹	197	159	235 ²²	111,90

⁹ Ibid, strana 4.

¹⁰ Ibid, strana 4.

¹¹ Ibid, strana 4.

¹² Ibid, strana 5.

¹³ www.fzs.ba

¹⁴ www.fipa.gov.ba

¹⁵ Rezultati popisa stanovništva u Hrvatskoj - www.dzs.hr

¹⁶ www.hnb.hr

¹⁷ www.webrzs.stat.gov.rs

¹⁸ www.nbs.rs

¹⁹ www.instat.gov.al

²⁰ www.mete.gov.al

Kosovo	1,7 ²³	280	311 ²⁴	250 (est)	147,06
Crna Gora	0,6 ²⁵	1.070	692	534 ²⁶	861,29
Slovenija	2,0 ²⁷	-469	274 ²⁸	200 (est)	100,00
Bugarska	7,3 ²⁹	1.884	1.168	1.342 ³⁰	183,83
Rumunija	21,5 ³¹	3.488	2.220	1.280 ³²	59,53
Ukupno	53,6	11.524	7.064	6.945	

Izvor: Referentne institucije zemalja regiona

Bosna i Hercegovina i Rumunija imaju najmanje strane direktne investicije po stanovniku (ispod 60 eura *per capita*), Bugarska, Albanija, Kosovo, Makedonija i Slovenija imaju ispod 200 eura *per capita*, Hrvatska i Srbija ispod 300 eura *per capita*, dok Crna Gora odskoče sa preko 850 eura *per capita*.

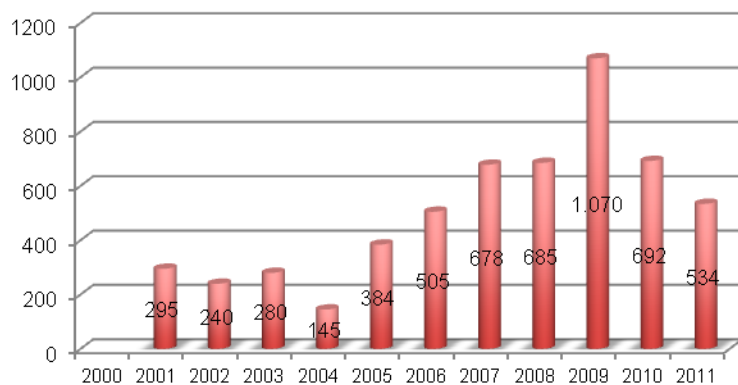
1.3 Strane direktne investicije u Crnoj Gori

1.3.1 Ukupne strane direktne investicije u Crnoj Gori

Direktna strana ulaganja predstavljaju važne faktore povećanja rasta i konkurentnosti. Međutim, u 2011. godini Crna Gora bilježi smanjenje priliva direktnih investicija, što je poslednica smanjenja vlasničkog kapitala i dužničkih ulaganja. Crna Gora ima ogroman potencijal za buduće privlačenje direktnih stranih ulaganja, međutim realizacija velikih projekata zavisice u velikoj mjeri od situacije koja vlada na svjetskom nivou.

Tri godine za redom, Crna Gora je bilježila najveći priliv SDI po stanovniku u Evropi. U periodu 2006-09 ukupne SDI iznosile su preko 3 milijarde eura, od čega je samo u 2009. ostvaren priliv od 1,07 milijardi. Ipak, 2009. godina se ne može uzeti kao reper iz razloga što je te godine privatizovan dio Elektroprivrede Crne Gore. U 2011. ostvaren je priliv od 534 miliona eura, što je za 158 miliona eura ili 22,83% manje u odnosu na 2010. godinu.

Grafikon 3 – Keretanje SDI u Crnoj Gori u periodu 2001-2011

Izvor: Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija

²¹ www.stat.gov.me

²² www.nbrm.mk

²³ www.data.worldbank.org/country/kosovo

²⁴ www.bqk/kos.org

²⁵ www.monstat.org

²⁶ www.mipa.me

²⁷ www.stat.si

²⁸ www.bsi.si

²⁹ www.nsi.bg

³⁰ www.bnb.bg

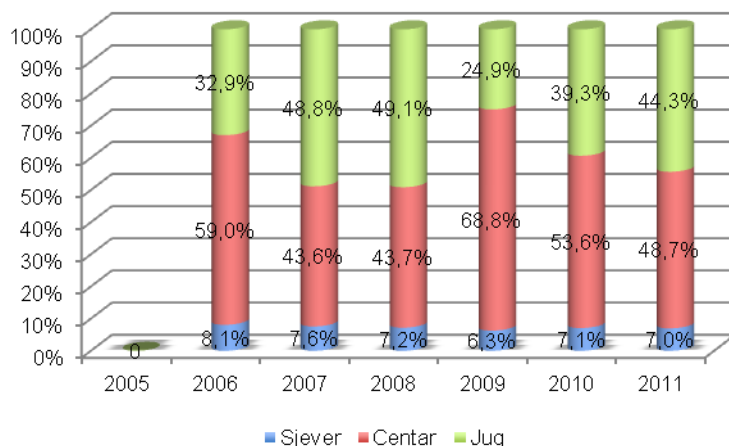
³¹ www.epp.eurostat.ec.europa.eu

³² www.iliaspapeorgiadis.ro

1.3.2 Strane direktne investicije po regionima

Iako ima stabilno učešće u ukupnim SDI koje se kreće u intervalu od 6.3%–8.1%, sjeverni dio Crne Gore ipak zaostaje za središnjim i primorskim. Velika diskrepanca doprinosi sve većem zaostajanju sjevernog dijela. Zahvaljujući investicijama, prije svega u sektor turizma, primorski dio Crne Gore poboljšao je svoju poziciju u odnosu na središnji.

Grafikon 4. Regionalni prikaz SDI u Crnoj Gori u periodu 2005-2011

Izvor: Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija

1.3.3 Strane direktne investicije po sektorima

Iako je, statistički posmatrano, nakon naglog skoka stranih direktnih investicija u sektoru industrije u 2009. godini, naredne godine došlo do značajnog pada sa 48% na 22%, ipak je udio SDI u industriji 2010. dvostruko veći u odnosu na cio period 2006-08. Ovaj trend održao se i tokom 2011. To znači da se, uz sektor turizma i finansija (u kojem su tokom 2010. godine značajniju ulogu imala osiguravajuća društva), sektor industrije probio u sam vrh sektora koji privlače najviše SDI. Udio poljoprivrede je i dalje mali (2%). Sektor građevinarstva još uvijek ne pokazuje znake oporavka, dok se sektor usluga postepeno vraća na nivo prije izbijanja globalne ekonomske krize.

Tabela 2. SDI po sektorima u periodu 2005-2011

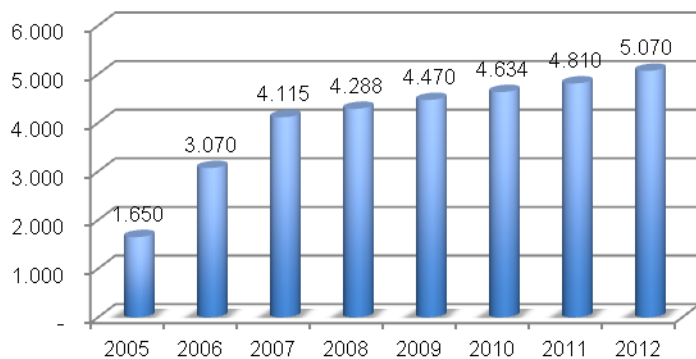
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Finansije	n.a.	33%	30%	28%	11%	24%	21%
Turizam	n.a.	25%	23%	22%	14%	21%	24%
Građevinarstvo	n.a.	10%	12%	14%	8%	9%	8%
Industrija	n.a.	10%	12%	10%	48%	22%	23%
Usluge	n.a.	8%	9%	11%	6%	9%	10%
Transport i logistika	n.a.	4%	5%	5%	4%	5%	4%
Poljoprivreda	n.a.	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Ostalo	n.a.	8%	7%	8%	7%	8%	8%
Ukupno	384	505	678	685	1,070	692	534

Izvor: Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija

1.3.4 Kretanje broja stranih firmi koje posluju u Crnoj Gori

U Crnoj Gori posluju investitori iz 88 zemalja. Nema dominacije niti jedne zemlje u odnosu na broj registrovanih investitora. U odnosu na visinu do sada investiranog kapitala u periodu 2005-2011 prednjače: Italija, Norveška, Austrija, Rusija, Mađarska i Velika Britanija.

Grafikon 5. Kretanje broja stranih firmi u Crnoj Gori u periodu 2005-2012

Izvor: Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija i Centralni registar Privrednog suda

1.3.5 Nove destinacije za promovisanje Crne Gore kao investicione lokacije

Kako je prethodno navedeno, Crna Gora je do sada privlačila investicije iz velikog broja zemalja, bez izražene dominacije investitora iz jedne ili više zemalja, iako je u javnosti i medijima često stvaran utisak da su investitori u Crnoj Gori mahom iz Rusije. Imajući u vidu globalnu krizu i njene efekte, te činjenicu da je konkurencija na tržištima na kojima se Crna Gora do sada tradicionalno prezentovala sve izraženija, u naredom periodu promotivne aktivnosti treba usmjeriti na investitore iz zemalja koje, bez obzira na globalnu krizu, i dalje traže prilike da diversifikuju svoje investicione portfolije. Tu se prije svega misli na animiranje investitora sa Bliskog Istoka, te investitora brzorastućih zemalja BRIK-a (Brazil, Rusija, Indija i Kina).

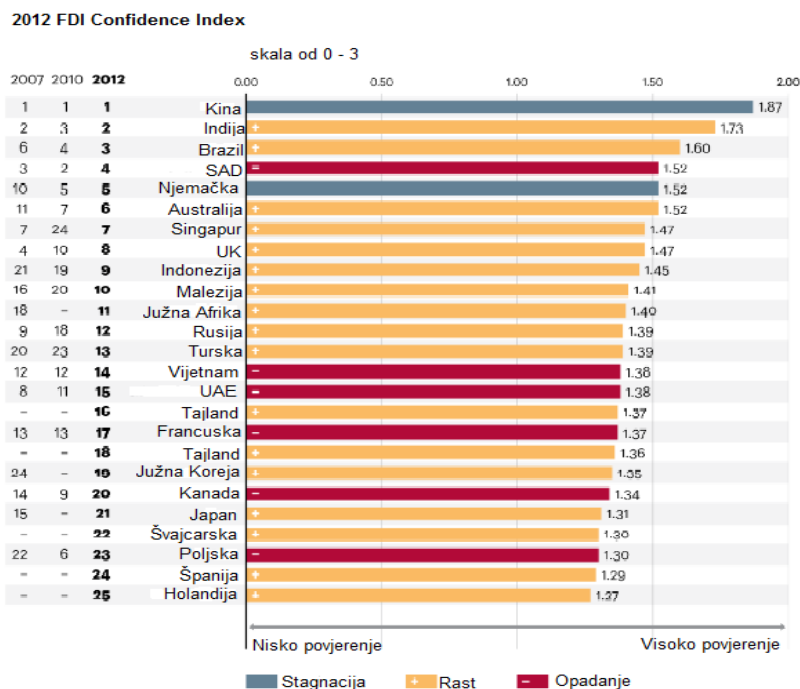
Crna Gora je već uspostavila diplomatske odnose i aktivnu ekonomsku saradnju sa zemljama Bliskog Istoka i Rusije. Takođe, kineski investitori zainteresovani su za angažman u Crnoj Gori, i na nivou država se već vode određeni razgovori. U okviru postojećeg programa ekonomske diplomatije, treba dalje razvijati aktivnosti organizovanja promocija Crne Gore u ovim zemljama, kao i razmotriti mogućnosti otvaranja diplomatskih predstavništava u Brazilu i Indiji.

Uspostavljanje funkcije ekonomske diplomatije jeste jedna od Vladinih prioriteta, jer se akcenat stavlja na prezentaciju ekonomskih interesa Crne Gore radi privlačenja stranih direktnih investicija u cilju ekonomske valorizacije. U tom smislu se radi na: koordinaciji i unapređenju međunarodne ekonomske saradnje; promociji ekonomskih interesa Crne Gore u inostranstvu; koordinaciji promocije spoljne trgovine; podsticanju internacionalizacije crnogorske privrede; koordinaciji i učestvovanju u zaključivanju bilateralnih i multilateralnih ekonomskih i investicionih sporazuma; koordinaciji i učestvovanju u radu mješovitih komisija za ekonomsku saradnju itd. U tom smislu, važno je dalje unapređivati mehanizam koordinacije Agencije Crne Gore za promociju stranih investicija i Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, kao i sa ostalim organima, institucijama, asocijacijama i privrednim subjektima.

1.4 Projekcija kretanja stranih direktnih investicija

Iako su projekcije UNCTAD-a za 2013. godinu pozitivne (SDI bi trebalo da dosegnu nivo iz 2007.), stiče se utisak da je optimizam preuranjen. Mnogi znaci oporavka i pozitivnih trendova s početka 2011. promijenili su smjer, a projekcije rasta revidirane su naniže. Istraživanje A.T. Kearney ukazuje da je u kratkom roku oporavak daleko od sigurnog.³³ Samo oko 50% sredstava opredijeljenih za SDI je na nivou prije krize, dok preko jedne petine (21%) učesnika u istraživanju ne očekuju da će njihov kapital opredijeljen za investicije dosegnuti taj nivo do 2014. pa i dalje.³⁴

Grafikon 6. SDI Indeks povjerenja za 2012. godinu prema mišljenju najvećih investitora

Izvor: A.T. Kearney, FDI Confidence Index, 2012.

SDI Indeks povjerenja ispituje potencijalna kretanja SDI na globalnom nivou u skladu sa težnjom svjetske privrede da se oporavi od globalne recesije i kontinuirane ekonomske nesigurnosti u Evropi i SAD. Nije iznenađenje da zemlje u razvoju imaju dobre pozicije. Vodeće tri pozicije zauzimaju Kina, Indija i Brazil, dok Indonezija, Malezija, Singapur, Tajland i Vijetnam zauzimaju veoma dobre pozicije sa tendencijom daljeg rasta. Južna Afrika, koja nije obuhvaćena istraživanjem u 2010., u Izvještaju za 2012. zauzima 11 poziciju, dok Rusija i Turska imaju bolju poziciju od većine zemalja Evrope. Dakle, za razliku od veoma rasprostranjenog uvjerenja da su nam najveći konkurenti u privlačenju SDI zemlje regiona, jasno je da Kina, Indija, Brazil, Indonezija, Malezija, Singapur, Tajland, Vijetnam, Južna Afrika, Rusija i Turska predstavljaju daleko značajniju konkurenciju Crnoj Gori.

Očekivanja u zemljama u razvoju identična su očekivanjima razvijenih zemalja. Kako privrede zemalja u razvoju sazrijevaju i integrišu se sa globalnom ekonomijom, sigurno je da će radno zakonodavstvo biti manje liberalno i vremenom postati barijera slobodnom kretanju rada i kapitala. Trećina kompanija u razvijenim i zemljama u razvoju očekuje veće trgovinske barijere. Najveća briga kompanija u Americi odnosi se na uvođenje novih regulatornih mjera.

³³ A.T. Kearney, FDI Confidence Index, 2012. FDI Confidence Index pruža jedinstven pogled na sadašnje stanje i buduće perspektive kretanja međunarodnih tokova kapitala. Index je uobličen 1998., procjenjuje uticaj političkih, ekonomskih i promjena legislative na odluke koje donose najveće kompanije na svijetu, a tiču se investicionih aktivnosti. Kompanije koje učestvuju u istraživanju ostvaruju više od 2,000 milijardi USD prihoda na godišnjem nivou, što je više od ukupnog iznosa SDI u 2011. Istovremeno, 2011. najveći dio globalnog kretanja SDI potiče iz reinvestiranja profita, što je prvi slučaj u posljednjih deset godina.

³⁴ Istraživanje je obuhvatilo 200 najvećih kompanija iz 27 zemalja i 17 industrijskih sektora.

Problemi na finansijskom tržištu uzrokovali su veći upliv države u ekonomske aktivnosti, pa je u pojedinim zemljama ograničeno učešće stranog kapitala u pojedinim industrijama, pooštrena procedura za odobravanje investicionih projekata, itd. Evropski investitori identifikovali su smanjeni kapacitet država uslijed povećanja javnog duga većine članica EU. Budućnost SDI u Evropi u velikoj mjeri zavisi od ishoda euro krize koja nastavlja da se širi i tokom 2012. godine.

Pored kvantitativnih pokazatelja, čini se važnim uhvatiti i kvalitativne tokove, posebno iz razloga što razvoj domaćih industrija koje mogu da pruže podršku SDI uvijek predstavlja izazov za male zemlje. Za donosioce odluka važno je razumijevanje razvojnih trendova, izazova i reakcija kompanija u glavnim sektorima. Bez toga značajna sredstva i vrijeme mogu biti izgubljeni. Centralno pitanje jeste kako se fokusirati na podršku koja će doprinijeti budućoj specijalizaciji zemlje.

Iako na sektor usluga otpada oko 75% BDP razvijenih zemalja, udio ovog sektora u međunarodnoj trgovini ostaje relativno umjeren. Proizvodnja i dalje čini 80% svjetske razmjene. Dominantnu poziciju u proizvodnji zauzimaju proizvodi visoke tehnologije. Dok su 1985. ovi proizvodi učestvovali sa oko 12% u svjetskom izvozu, udio je porastao na oko 23% početkom 2000. Istovremeno, komunikacione tehnologije porasle su sa 5% na 14%.³⁵

Nakon što su privrede Amerike i Evrope prošle kroz fazu rapidnog rasta zasnovanog na uvođenju novih tehnologija, tržišta u razvoju Azije prolaze kroz sličan proces. Cjenovna konkurencija i kapitalna intenzivnost primoravaju pojedine industrije da se konsoliduju i potraže nove destinacije u kojima prije svega važnu ulogu imaju troškovi radne snage³⁶. U tom smislu sve veću ulogu dobijaju Kina i Indija. Veliki broj evropskih kompanija koji je svoje aktivnosti prvobitno realocirao u zemlje Centralne i Istočne Evrope, sada nastavlja svoju ekspanziju ka zemljama Azije.

U ovim procesima sve više u posljednje vrijeme dominira farmaceutska industrija. Imajući u vidu da je većina kompanija Zapadne Evrope kapitalno intenzivna i na srednjem tehnološkom nivou (kao što su hemijska i auto industrija, proizvodnja opreme itd.), smanjenje troškova i ekonomija obima postaju izuzetno važni, pa će se realokacija ovih firmi vrlo vjerovatno nastaviti.

Istraživanje koje je sprovedla *Boston Consulting Group* ukazuje da su ICT usluge, obrazovanje i medicinske usluge glavni sektori za privlačenje SDI u zemljama Centralne i Istočne Evrope u godinama koje slijede. Slično američkim investicijama u Irsku, Rusija investira po zemljama Evrope. Međutim, iako su motivi firmi iz obje zemlje isti, ruske kompanije nisu high-tech, već su uglavnom zavisne od cijena prirodnih sirovina na međunarodnom tržištu (nafta, gas, cijene metala, itd.). To znači da oscilacije ovih cijena umnogome utiču na investicione sposobnosti ruskih firmi.

Sektorska podjela ukazuje na to da u svjetskim okvirima najznačajnije industrije postaju farmaceutska i biotehnologija, informacione i komunikacione tehnologije i elektronika u privredama zasnovanim na znanju. Razvoj istraživanja i tehnologija neminovno stvara prilike, ali i opasnosti, tako da se budućnost kreira u uzajamnim efektima tehnološkog, društvenog i ekonomskog razvoja gdje su ljudi spremni da se brzo prilagođavaju dinamičnim promjenama.

³⁵ WTO 2004 i Lall 2002:56–57

³⁶ Kelly et al 2004, Hemerling et al 2003, Jin 2004

2. KONKURENTSKI POLOŽAJ CRNE GORE KAO LOKACIJE ZA SDI

Konkurentnost zemlje može se definisati kao njena sposobnost da postigne uspjeh na svjetskom tržištu. Rezultat je brojnih faktora, a posebno: (i) povoljne poslovne klime koja podstiče uvođenje novih proizvoda i procesa, (ii) investicija i (iii) konkurentne sposobnosti pojedinačnih preduzeća.

Posljednjih par godina, ekonomije Jugoistočne Evrope (JIE), uključujući i Crnu Goru, snažno su pogođene svjetskom ekonomskom krizom. Prema ocjenama OECD, dugoročna konkurentnost i prosperitet regiona u velikoj mjeri zavisiće od toga da li pojedine ekonomije mogu povećati nivo stranih direktnih investicija.

OECD je 2006. godine prvi put objavio Indeks investicionih reformi³⁷ (*Investment Reform Index*) koji se odnosi na zemlje Jugoistočne Evrope. Od objavljivanja publikacije i prvog Indeksa, ostvaren je napredak u reformisanju politika i institucija koje oblikuju ambijent za investicije. Indeks investicionih reformi 2010 (IRI 2010) pokazuje dalje reforme u različitim oblastima koje su od suštinskog značaja za podsticanje investicija.

Među zaključcima i preporukama Indeksa investicionih reformi 2010, nalazi se:

- **Investiciona politika i promocija** – Privrede u JIE postepeno usvajaju koncept nacionalnog tretmana stranih investitora. Ograničenja su ostala samo u određenim oblastima, kao što su proizvodnja oružja i prerada.
- **Razvoj ljudskog kapitala** – Vlade zemalja JIE hitno moraju da se pozabave pitanjem razvoja vještina, s obzirom da je period izrade politika za razvoj ljudskih resursa dug i da u svijetu postoji rast tražnje za specijalizovanim vještinama.
- **Trgovinska politika i olakšice** – Od Indeksa investicionih reformi 2006, sve zemlje JIE ojačale su kako veze sa međunarodnim sistemom trgovine, tako i veze unutar regionalne trgovine.
- **Pristup finansijama** – Ograničen pristup finansijama glavni je problem preduzetnika u JIE. Ovaj problem naglašen je zbog globalne finansijske krize.
- **Regulatorne reforme i parlamentarni procesi** – Većina ekonomija JIE postigla je napredak u uspostavljanju institucionalnog i pravnog okvira za regulatornu reformu i u sprovođenju reformi.
- **Analiza poreske politike** – U posljednjih nekoliko godina, ekonomije JIE ostvarile su značajan napredak u jačanju njihovih kapaciteta za sprovođenje poreske politike razvoja i implementacije, redovno prognoziranje ukupnog prihoda od poreza i praćenje javnih prihoda i rashoda.
- **Infrastruktura za investiranje** – Ekonomije JIE značajno su unaprijedile svoje zakonske okvire za infrastrukturu. Nedavno sprovedene reforme uglavnom su u skladu sa standardima EU i imaju za cilj da ispune zahtjeve pravnih tekovina Evropske unije.

Analiza koja slijedi zasniva se na poređenju investicionog ambijenta Crne Gore sa regionom JIE³⁸, na osnovu tri osnovna elementa, koja značajno utiču na donošenje konačne odluke velikog broja budućih investitora:

³⁷ Indeks investicionih reformi je kvalitativna procjena politike i institucija koje kritički utiču na ambijent za investicije. Pokrivajući destet ekonomija – Albaniju, Bugarsku, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, BJR Makedoniju, Kosovo pod Rezolucijom 1244/99, Moldaviju, Rumuniju, Crnu Goru i Srbiju ispituje: Investicione politike i promociju; Razvoj ljudskog kapitala; Trgovinsku politiku i olakšice; Pristup finansijama; Regulatornu reformu i pralamentarni procese; Analizu poreske politike; Infrastrukturu za investiranje i MSP politike.

Na osnovu informacija od vlada, nezavisnih stručnjaka i privatnog sektora u svakoj ekonomiji, koristeći preko 100 indikatora, Indeks investicionih reformi 2010 ocjenjuje investicione reforme i reforme u skladu sa najboljom međunarodnom praksom.

³⁸ Područje koje obuhvata zemlje: Albaniju, Bugarsku, Bosnu i Hercegovinu, BJR Makedoniju, Crnu Goru, Hrvatsku, Srbiju, i Rumuniju. Teritorijalna podjela je preuzeta od Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD).

1. Indeksa **konkurentnosti** (Indeks globalne konkurentnosti i poslovanja);
2. Opštih ili standardnih **rizika poslovanja** stranih investitora (politički i finansijski rizik, nivo transparentnosti procedura i administrativnog sistema); i
3. Nivoa **dostignutih zakonskih reformi** za stvaranje opštih uslova poslovanja domaćih i stranih investitora, zajedno sa nivoom ostvarenih fiskalnih, regulatornih i finansijskih podsticaja za privlačenje SDI.

2.1 Indeksi konkurentnosti

Najznačajniji i najprihvaćeniji indeksi konkurentnosti jedne zemlje su Indeks globalne konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma (*Global Competitiveness Report*) i Indeks lakoće poslovanja (*Doing Business Report*).

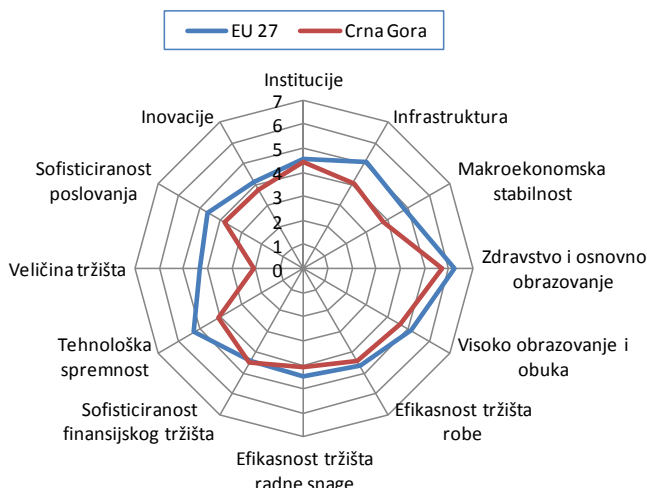
2.1.1 Indeks globalne konkurentnosti

Jedna od opšte prihvaćenih ocjena konkurentnosti jedne privrede u svijetu u posljednjih nekoliko godina je Indeks konkurentnosti³⁹ koji objavljuje Svjetski ekonomski forum⁴⁰ u okviru Izvještaja o globalnoj konkurentnosti.⁴¹ Prema izvještaju za 2012-2013. godinu Crna Gora je zauzela 72. mjesto sa vrijednošću indeksa od 4,1 što predstavlja pad za 12 mjesta u odnosu na prethodnu godinu.

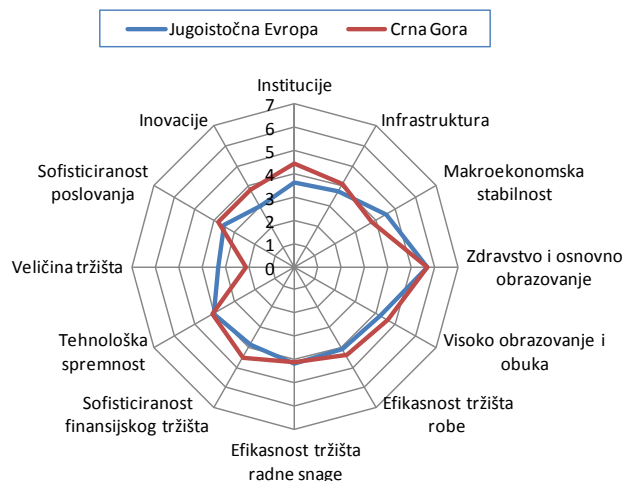
U odnosu na indeks konkurentnosti 2011-2012 zabilježen je pad u 11 od 12 oblasti. Najveći pad zabilježen je u oblastima efikasnosti tržišta radne snage (48 mjesta), makroekonomske stabilnosti (24) i zdravstva, osnovnog obrazovanja (14), inovacija (10) i efikasnost tržišta robe (9), dok je veličina tržišta zadržala isti rang kao prethodne godine.

Posmatrajući Jugoistočnu Evropu, Crna Gora je bolje rangirana od Rumunije (78), Makedonije (80), Hrvatske (80), Bosne i Hercegovine (88), Albanije (89) i Srbije (95). Lider u regionu je Bugarska na 62 mjestu.

Grafikon 7. Crna Gora i EU 27

Grafikon 8. Crna Gora i Jugoistočna Evropa

³⁹ Competitiveness Index - Indeks konkurentnosti ocenjuje 144 zemlje širom svijeta na osnovu velikog broja faktora koji utiču na poslovno okruženje, grupisanih u dvanaest grupa, i to: institucije, infrastruktura, makroekonomska stabilnost, zdravstvo i osnovno obrazovanje, visoko obrazovanje i obuka, efikasnost tržišta roba i usluga, efikasnost tržišta radne snage, sofisticiranost finansijskog tržišta, tehnološka spremnost, veličina tržišta, sofisticiranost poslovanja i inovacije.

⁴⁰ World Economic Forum (WEF).

⁴¹ Global Competitiveness Report.

Tabela 3. Indeks globalne konkurentnosti – Svjetski ekonomski forum

	Institucije	Infrastruktura	Makroekonomsk a stabilnost	Zdravstvo i osnovno obrazovanje Visoko	obrazovanje i obuka	Efikasnost tržišta robe	Efikasnost tržišta radne snage	Sofisticiranost finansijskog tržišta	Tehnološka spremnost	Velicina tržišta	Sofisticiranost poslovanja	Inovacije	GIK
Albanija	3,6	3,5	4,3	5,6	4,1	4,3	4,4	3,4	3,7	2,9	3,6	2,6	3,9
BiH	3,6	3,4	4,3	5,9	4,2	3,9	4,1	3,4	3,8	3,1	3,5	3,1	3,9
Bugarska	3,4	3,8	5,4	5,9	4,3	4,2	4,5	4,0	4,3	3,8	3,6	3,0	4,3
Makedonija	3,8	3,6	5,0	5,6	4,0	4,3	4,1	4,0	3,8	2,8	3,4	2,8	4,0
Rumunija	3,3	3,2	4,8	5,5	4,4	3,9	4,0	4,0	4,1	4,4	3,5	2,9	4,1
Srbija	3,2	3,8	3,9	5,7	4,0	3,6	4,0	3,7	4,1	3,6	3,1	2,8	3,9
Crna Gora	4,4	4,1	3,8	5,7	4,6	4,4	4,1	4,5	4,1	2,1	3,8	3,8	4,1
Hrvatska	3,5	4,7	4,7	5,8	4,5	3,9	4,0	3,8	4,4	3,6	3,7	3,1	4,0

Izvor: The Global Competitiveness Index 2012-2013; www.weforum.org

2.1.2 Indeks lakoće poslovanja

Indeks lakoće poslovanja⁴² jedan je od najčešće korišćenih indeksa, kada je u pitanju ocjena okruženja za poslovanje preduzeća u određenoj zemlji. U okviru ovog indeksa privrede su rangirane po lakoći poslovanja od 1-185. Visoko rangirani indeks lakoće poslovanja znači da je regulatorno okruženje pogodno za pokretanje i rad lokalne firme.

Prema podacima indeksa lakoće poslovanja za 2013. godinu, Crna Gora je zauzela 51. mjesto, što predstavlja pad za četiri mjesta u odnosu na prethodnu godinu. Pad indeksa rezultat je lošijeg ranga u oblastima: pokretanja biznisa, registrovanja imovine, prekogranične trgovine, zaštiti investitora, pribavljanja građevinskih dozvola i poštovanja ugovora. Sa druge strane, značajan napredak je ostvaren u oblasti oporezivanja i zatvaranja biznisa.

Tabela 4. Lakoća poslovanja (Doing Business Report 2012)

	DB 2013 Rang	DB 2012 Rang	Promjena
Pokretanje biznisa	58	47	-11
Pribavljanje građevinskih dozvola	176	173	-3
Snabdijevanje električnom energijom	69	71	+2
Registrovanje imovine	117	108	-9
Dobijanje kredita	4	8	+4
Zaštita investitora	32	29	-3
Porezi	81	108	+27
Prekogranična trgovina	42	34	-8
Poštovanje ugovora	135	133	-2
Zatvaranje biznisa	44	52	+8

Izvor: Doing Business 2013, www.doingbusiness.org

U odnosu na zemlje Jugoistočne Evrope, Crna Gora predstavlja povoljnije okruženje za poslovanje od Bugarske, Rumunije, Albanije, Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine, dok je nešto lošije rangirana od Makedonije.

⁴² *Doing Business Report* - Ovaj indeks izračunava se kao mjesto na ljestvici na osnovu jednostavnog prosjeka percentilnih rangova na svakom od 10 područja. Ta područja uključuju: pokretanje biznisa; pribavljanje dozvola; snabdijevanje električnom energijom; registrovanje imovine; dobijanje kredita; zaštitu investitora; plaćanje poreza; prekograničnu trgovinu; izvršenje ugovora i zatvaranje biznisa.

Tabela 5. Lakoća poslovanja

	Rang lakoće poslovanja	Pokretanje biznisa	Snabdjevanje el.energijom	Pribavljanje građevinskih dozvola	Registrowanje imovine	Dobijanje kredita	Zaštita investitora	Plaćanje poreza	Prekogranična trgovina	Izvršenje ugovora	Zatvaranje biznisa
Makedonija	23	5	65	101	50	23	19	24	76	59	60
Crna Gora	51	58	176	69	117	4	32	81	42	135	44
Bugarska	66	57	123	128	68	40	49	91	93	86	93
Rumunija	72	68	129	168	72	12	49	136	72	60	102
Hrvatska	84	80	143	56	104	40	139	42	105	52	97
Albanija	85	62	185	154	121	23	17	160	79	85	66
Srbija	86	42	179	76	41	40	82	149	94	103	103
BiH	126	162	163	158	93	70	100	128	103	102	83

Izvor: Doing Business 2013, www.doingbusiness.org

2.2 Standardni (konvencionalni) rizici poslovanja

Standardni rizici poslovanja predstavljaju najznačajnije rizike koji investitori uzimaju u obzir prilikom odlučivanja o investiranju. Oni predstavljaju prvi indikator investicionog kvaliteta zemlje, a odnose se prije svega na političku, makroekonomsku i finansijsku stabilnost. Karakteristično je da sa jačanjem ukupne političke stabilnosti, njihov značaj počinje polako da opada.

2.2.1 Rizik opštih uslova poslovanja

Jedan od najboljih pokazatelja koji obuhvata konvencionalne rizike je Indeks ekonomskih sloboda.⁴³ Indeks se više oslanja na pokazatelje regulative u deset oblasti važnih za ekonomske slobode. Crna Gora sa indeksom sloboda 62,5 zauzima 72. mjesto u 2012. godini i spada u grupu umjereno slobodnih zemalja. Ukupan rezultat je isti kao prethodne godine, prije svega zbog pogoršanja sloboda poslovanja i na tržištu rada, dok je na drugoj strani ostvareno blago poboljšanje monetarnih sloboda i javnih finansija. Posmatrajući Evropu, Crna Gora zauzima 33. mjesto od 43 zemlje, dok je njen ukupan rezultat iznad svetskog prosjeka.

Prema ocjenama Indeksa ekonomskih sloboda, trgovinski režim je sve otvoreniji, a regulatorni okvir efikasniji podržavajući razvoj rastućeg privatnog sektora. Ostale mjere, uključujući i konkurentnost fiksnih poreskih stopa, takođe su doprinijele preduzetničkoj dinamici. Međutim, nakon prvih koraka koji su napravljeni od sticanja nezavisnosti, nastavak daljeg razvoja ekonomskih sloboda je zaustavljen. Izgledi za brz dugoročni ekonomski rast su ograničeni zbog nedostatka institucionalne zaštite imovinskih prava i neefikasne borbe protiv korupcije. Sudski sistem je ocijenjen kao neefikasan i podložan političkom uticaju.

Prema podacima Heretidž fondacije (*Heritage Foundation*) koji se odnose na 2012. godinu Albanija, Bugarska, Makedonija, Hrvatska i Rumunija predstavljaju zemlje koje pripadaju grupi umjereno slobodnih ekonomija. S druge strane, Srbija i Bosna i Hercegovina su označene kao uglavnom neslobodne ekonomije. Sve zemlje Jugoistočne Evrope dobile su najslabije ocjene za

⁴³ Index of Economic Freedom, Heritage Foundation obuhvata ocjene (0 do 100, gdje 100 predstavlja maksimalnu slobodu) za deset kategorija koji ujedno predstavljaju odlične indikatore za investitore. Tih deset kategorija su: sloboda poslovanja, trgovinske slobode, fiskalne slobode, javna potrošnja, monetarne slobode, investicione slobode, finansijske slobode, imovinska prava, borba protiv korupcije, sloboda na tržištu rada. Na osnovu deset rezultata sloboda se izračunava prosjek i dobija se konačna ocjena. Na osnovu ukupne ocjene zemlje se dijele u pet kategorija: Slobodne (100-80), Uglavnom slobodne(79,9-70), Umjereno slobodne (69,9-60), Uglavnom neslobodne (59,9-50), Represirane (49,9-0). Za više detalja: <http://www.heritage.org/index/about>

zaštitu imovinskih prava i borbu protiv korupcije. Sa druge strane, gotovo sve zemlje su dobile dosta dobre ocjene u oblasti vođenja monetarne politike, fiskalne politike i slobodne trgovine.

Tabela 6. Indeks ekonomskih sloboda 2012 - Heritage Foundation

Zemlja	Ocjena	Sloboda poslovanja	Trgovinske slobode	Fiskalne slobode	Javna potrošnja	Monetarne slobode	Investicione slobode	Finansijske slobode	Imovinska prava	Borba protiv korupcije	Sloboda na tržištu rada
Albanija	65,1	78,2	79,8	91,4	69,5	78,6	65,0	70,0	35,0	33,0	51,0
Bugarska	64,7	72,7	87,1	93,6	50,3	77,8	55,0	60,0	30,0	36,0	84,2
BiH	57,3	55,2	86,0	84,3	24,4	80,7	70,0	60,0	20,0	32,0	60,4
Makedonija	68,5	80,9	83,6	91,2	66,7	86,1	60,0	60,0	35,0	41,0	80,3
Crna Gora	62,5	69,2	83,6	91,3	31,7	81,2	55,0	50,0	40,0	37,0	86,1
Hrvatska	60,9	63,4	87,5	76,4	45,0	81,4	70,0	60,0	40,0	41,0	44,4
Srbija	58,0	56,5	77,9	84,1	39,3	68,0	60,0	50,0	40,0	35,0	68,7
Rumunija	64,4	70,5	87,1	87,4	55,1	74,3	80,0	50,0	40,0	37,0	62,6

Izvor: Index of Economic Freedom 2012, www.heritage.org/index/ranking

Pored Heretidž fondacije, indeks ekonomskih sloboda računa i Frejzer institut (Fraser Institute) iz Kanade.⁴⁴ Prema Godišnjem izvještaju ekonomskih sloboda u svijetu 2012, Crna Gora zauzima 28. mjesto sa vrijednošću indeksa od 7,54. U odnosu na prethodnu godinu Crna Gora je napredovala za devet mjesta, i to prije svega zbog rasta vrijednosti ocjena u tri oblasti. Napredak je ostvaren u: (i) pravnoj strukturi i zaštiti imovinskih prava, (ii) pristupu zdravom novcu i (iii) slobodi međunarodne trgovine, dok je pad vrijednosti zabilježen u oblasti regulacije. Prema ovom indeksu sloboda, Crna Gora se nalazi ispred zemalja JIE: Rumunije (36), Albanije (42), Bugarske (45), Makedonije (73), Hrvatske (84), Bosne i Hercegovine (93) i Srbije (102).

Tabela 7. Indeks ekonomskih sloboda u svijetu za 2010 - Fraser Institut

Zemlja	Ocjena	Veličina državne uprave	Pravna struktura i zaštita imovinskih prava	Pristup zdravom novcu	Sloboda međunarodne trgovine	Regulacija
Albanija	7,34	8,04	5,36	9,73	7,30	6,29
Bugarska	7,33	6,46	4,99	9,51	7,90	7,76
BiH	6,61	5,53	4,57	8,27	7,64	7,02
Makedonija	6,94	6,11	5,13	7,97	7,29	8,11
Crna Gora	7,54	6,00	6,47	9,57	7,77	7,90
Hrvatska	6,76	4,96	5,76	8,42	7,71	6,95
Srbija	6,41	5,78	4,92	7,94	7,03	6,38
Rumunija	7,41	7,04	5,72	9,02	7,86	7,39

Izvor: Economic Freedom of the World, 2012 Annual Report, www.freetheworld.com

2.2.2 Finansijski rizik zemlje

Prema istraživanjima Karney-a sprovedenom na uzorku od 500 najvećih transnacionalnih kompanija (TNC), drugi po značaju opšti rizik ulaganja predstavlja finansijski rizik zemlje. Reprezentativni indeksi finansijskog rizika, koji su izračunati za sve zemlje u regionu su Standards

⁴⁴ Index of Economic Freedom of the World (EFW) - Indeks ekonomskih sloboda u svijetu koji objavljuje kanadski Fraser Institute je razrađeniji i obuhvata niz komponenti iz pet područja ekonomskih sloboda. Ocjene komponenti dobijene su na osnovu više od 40 pokazatelja od kojih veliki dio čine makroekonomski pokazatelji. Eksperti ovog instituta smatraju da pojedinci imaju ekonomsku slobodu: (i) ako je vlasništvo stečeno bez korišćenja sile, prevare ili krađe, zaštićeno od fizičkih povreda koje mogu učiniti drugi pojedinci i (ii) ako takvo vlasništvo može slobodno da se koristi, razmjenjuje i daje drugima sve dok akcije vlasnika ne povređuju identična prava drugih pojedinaca. Osnovni elementi ekonomske slobode su zaštita privatnog vlasništva, ličnog izbora i slobode ugovora. <http://www.fraserinstitute.org>

& Poor's, Moody's i Fitch-Ibca indeksi.⁴⁵ U posljednjem izvještaju, kreditna-rejting agencija Standard & Poor's snizila je Crnoj Gori kreditni rejting sa ocjene BB na ocjenu BB-. Istovremeno, Crnoj Gori je unaprijeđena ocjena outlook-a sa negativnog na stabilni. Smanjenje rejtinga odražava stav da se država suočava sa rastućim izazovima u nastojanjima da stabilizuje nivo državnog duga, imajući u vidu slabljenje ekonomije, pritiske koji proizlaze iz potencijalnih obaveza, kao i smanjenje spoljnog finansiranja banaka. Slabiji kreditni rejting, po ocjeni „Standard and Poor's“-a posljedica je i nedovoljno dobre eksterne pozicije Crne Gore i ograničenih administrativnih kapaciteta, kao i nedostatka monetarne fleksibilnosti. U izvještaju navodi se i da je viđenje ekonomskog potencijala zemlje, ohrabreno i izgledima za pristupanje Evropskoj uniji, što će uticati na jačinu rejtinga. Stabilan outlook je, prema stavu „Standard and Poor's“-a, balans u pogledu rizika od uticaja mogućih daljnjih pogoršavanja u spoljnjem okruženju na spremnost Vlade Crne Gore da nastavi reforme u cilju prevazilaženja ekonomskih slabosti.

Tabela 8. Pregled finansijskog rizika zemalja Jugoistočne Evrope

	Standard and Poor's	Moody's	FITCH-IBCA
Albanija	B+	B1(Stable)	n.a.
Bugarska	BBB	Baa2(Stable)	BBB-(Stable)
BiH	B	B3(Stable)	n.a.
Makedonija	BB	n.a.	BB+(Stable)
Crna Gora	BB-	Ba3(Stable)	n.a.
Hrvatska	BB+	Baa3(Negative)	BBB-(Negative)
Srbija	BB-	n.a.	BB-(Negative)
Rumunija	BB+	Baa3(Negative)	BBB-(Stable)

Izvor: www.standardandpoors.com, www.moodys.com, www.fitchratings.com

U odnosu na region, Crna Gora ima povoljniji rejting od Albanije i Bosne i Hercegovine. Na svjetskoj listi indexa S&P, Crna Gora se nalazi u rangu sa zemljama kao što su Srbija, Paragvaj, Nigerija, Gruzija, Bolivija, El Salvador, Bangladeš, Mongolija i Gabon.

2.2.3 Rizik transparentnosti procedura i korupcije

Rizik korupcije i transparentnosti je jedan od najznačajnijih rizika kojeg su TNC okarakterisale kao ključan za region JIE. Ovaj rizik, koji je rangiran na drugom mjestu zajedno sa finansijskim rizikom, karakterističan je za sve zemlje JIE koje pripadaju grupi posttranzicionih zemalja. Index transparentnosti⁴⁶ kvantitativno izražava kapacitet transparentnosti jedne zemlje. Zemlje JIE kod kojih je mjeren ovaj indeks prikazane su u narednoj tabeli.

Tabela 9. Indeks transparentnosti zemalja JIE⁴⁷

	2012 CPI Score*	Raspon povjerenja** Confidence interval	Broj korišćenih anketa*** Survey used
Albanija	33	30 – 36	7
Bugarska	41	35 – 47	8
BiH	42	38 – 46	7
Makedonija	43	35 – 51	6
Crna Gora	41	34 – 49	4
Hrvatska	46	41 – 51	8
Srbija	39	35 – 44	7
Rumunija	44	38 – 50	8

⁴⁵ Ovi indeksi određuju generalnu kreditnu sposobnost zemlje da obezbijedi sigurno investiciono okruženje. Takođe, isti ocjenjuju faktore kao što su: ekonomski status zemlje, transparentnost kretanja kapitala, kretanja stranih i domaćih investicija, nivo stranih državnih rezervi, kao i sposobnosti zemlje da ostane stabilna i u uslovima političkih promjena.

⁴⁶ www.transparency.org

⁴⁷ Pojašnjenja:

* Metod bodovanja Corruption Perception Index (CPI) se odnosi na stepen korupcije po mišljenju poslovnih ljudi i domaćih analitičara, i kreće se u rasponu od 100 (najniži stepen korupcije) do 0 (najveći stepen korupcije);

** Obim povjerenja (Confidence Range) obezbjeđuje obim mogućih rezultata bodovanja Indeksa percepcije korupcije (IPK). Pokazuje kako rezultati neke zemlje variraju, zavisno od preciznosti mjerenja. Nominalno, rezultati variraju 5%. Ipak, kada su samo neki od izvora dostupni, nepristrasna procjena prosječne pokrivenosti je manja od nominalne vrijednosti od 90%;

*** Korišćene ankete (Survey used) odnose se na broj istraživanja kojima se procjenjuju rezultati države.

Izvor: Corruption Perceptions Index 2012, www.transparency.org

Crna Gora, sa ocjenom 41 označena je kao zemlja sa niskim nivoom transparentnosti.⁴⁸ Crna Gora dijeli 75. mjesto sa Bugarskom, Liberijom i Tunisom. Karakteristično je da sve zemlje regiona JIE imaju relativno nizak nivo dobijenih ocjena transparentnosti.

2.2.4. Rizik zaštite prava intelektualne svojine

Rizik zaštite prava intelektualne svojine ne spada u konvencionalne rizike, ali poslednjih godina predstavlja rizik čiji se relativni značaj u percepciji investitora naglo povećao. Razlog tome je rastući trend investiranja u razvoj i istraživanja, kao i otvaranje velikog broja centara upravljanja u zemljama u razvoju, koji nije zaobišao ni zemlje JIE. Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma, Crna Gora ima najveću ocjenu u oblasti zaštite intelektualne svojine u regionu.

Tabela 10. Indeks zaštite intelektualne svojine

Zemlja	Index 2011-2012	Index 2012-2013
Albanija	3,0	3,0
Bugarska	2,9	3,0
BiH	2,6	2,5
Makedonija	3,1	3,5
Crna Gora	3,7	3,6
Hrvatska	3,5	3,5
Srbija	2,7	2,8
Rumunija	3,0	2,9

Izvor: World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2012-2013

Iako se stvaranje zakonskog okvira zaštite prava intelektualne svojine u Crnoj Gori može smatrati prvim značajnim korakom, u narednom periodu poseban akcenat treba staviti na njegovu punu implementaciju.

2.3 Nivo dostignutih zakonskih reformi za stvaranje opštih uslova poslovanja

Komparativna analiza zakonskih reformi i administrativnih podsticajnih mjera Crne Gore sa ostalim zemljama JIE, bazirana je na najznačajnijim informacijama, bitnim sa aspekta interesa stranog investitora. Region Jugoistočne Evrope generalno je konkurentan sa stanovišta fiskalnih podsticaja, na kojima je insistirano, posebno u uslovima malih kapaciteta za kreiranje finansijskih podsticajnih mjera. Uzimajući u obzir ovaj kriterijum, Crna Gora je najkompetitivnija u Evropi sa najnižom stopom poreza na dobit od 9% (tabela 11), mada se za cio region može reći da je veoma konkurentan u oblasti poreskih stopa u odnosu na ostatak Evrope. Dodatno, razlika između Crne Gore i najvećeg broja zemalja JIE je svega 1%.

Tabela 11. Komparativni prikaz poreza na dobit zemalja JIE

Zemlja	Porez na dobit
Albanija	10%
Bugarska	10%
BiH	10%
Makedonija	10%
Crna Gora	9%
Hrvatska	20%
Srbija	10%
Rumunija	16%

Izvor: www.taxrates.cc

⁴⁸ Ocjene se kreću od 0 (najnesigurnija) do 100 (najsigurnija).

2.3.1. Prosječan broj dana za otvaranje biznisa

Procedura registracije preduzeća u Crnoj Gori značajno je pojednostavljena. Postupak registracije traje do 4 dana, osnivački ulog za DOO iznosi 1€, troškovi osnivanja iznose 10€, a broj dokumenata potrebnih za registraciju je svega tri. Imajući u vidu samo postupak registracije, Crna Gora je jedno vrijeme bila lider među zemljama regiona. Iako je od nedavno u Crnoj Gori *on-line* započeta registracija, Makedonija je tokom 2011. značajno pojednostavila proceduru registracije firmi, pa je sa 4 sata potrebnih za registraciju preuzela liderstvo.

Problem u Crnoj Gori i dalje predstavljaju administrativne barijere na nivou lokalne administracije (različite upotrebne dozvole, lokalne takse,...), gdje je potrebno preispitati broj neophodnih dozvola i saglasnosti za početak obavljanja djelatnosti, kao i broj i visinu različitih lokalnih taksi.

2.3.2 Ambijent za strana ulaganja

Poslovni ambijent u Crnoj Gori je značajno pobošljan posljednjih godina. Usvojeno je niz zakona⁴⁹ koji su usaglašeni sa standardima EU. Kada su u pitanju strane direktne investicije, strani ulagači mogu radi obavljanja djelatnosti u Crnoj Gori, ulagati u preduzeća i druge oblike organizovanja za obavljanje djelatnosti ili usluga, osnivati preduzeća i vršiti druga ulaganja, u skladu sa Zakonom o stranim investicijama (i drugim zakonima).

Zakonom o privrednim društvima reguliše se postupak registracije preduzeća. Domaća i strana pravna i fizička lica imaju jednak tretman po ovom zakonu. Procedura osnivanja preduzeća i troškovi koji prate osnivanje svedeni su na minimum. Izmjenama regulative nedavno je omogućena i elektronska registracija preduzeća.

Zakon o stečaju pruža mogućnost za efikasan završetak aktivnosti ili za reorganizaciju biznisa. Zakon pomaže kreditorima da povrate potraživanja na brži način, vlasnicima biznisa da se preorijentišu na neke druge aktivnosti, kao i da se imovina preduzeća brže uključi u privredni proces.

Zakon o koncesijama reguliše postupak davanja koncesije na prirodna bogatstva u Crnoj Gori. Postupak davanja koncesije je uređen zakonom i na ovaj način se omogućava veća transparentnost kako u procesu dodjele tako i u procesu upravljanja koncesijom.

Poreski zakoni. Set poreskih zakona definiše uslove poslovanja u smislu visine poreskih stopa i procedura koje se moraju poštovati. Nivo poreskih stopa u Crnoj Gori je konkurentan u poredjenju sa drugim zemljama. Uvedena je elektronska dostava podataka nadležnim poreskim organima što omogućava lakše poslovanje.

Zakon o računovodstvu uveo je međunarodne standarde računovodstva i revizije u Crnu Goru, čime je olakšano obavljanje poslova i uvećan stepen uporedivosti sa drugim sistemima.

Zakon o tekućim i kapitalnim poslovima sa inostranstvom omogućio je slobodan protok kapitala, uredio procedure transfera i repatrijaciju kapitala u skladu sa najboljom praksom EU i najrazvijenijih zemalja svijeta.

Iako i dalje postoje problemi u primjeni i određeni stepen rigidnosti, Zakon o radu kreirao je osnov za uređenje tržišta rada u Crnoj Gori.

⁴⁹ Osnovni zakoni i drugi propisi koji regulišu privatizaciju i strana ulaganja: Zakon o stranim investicijama, Zakon o privatizaciji, Zakon o slobodnim zonama, Zakon o privrednim društvima, Zakon o CBCG, Zakon o bankama, Zakon o restituciji, Zakon o spoljnoj trgovini, Carinski zakon, set zakona koji regulišu poresku politiku, Zakon o budžetu, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o koncesijama, Zakon o elektronskoj trgovini i elektronskom potpisu, Zakon o spriječavanju pranja novca, Zakon o hipoteci i fiduciji, Zakon o zapošljavanju i radu stranaca, Zakon o hartijama od vrijednosti, Zakon o investicionim fondovima, set propisa iz oblasti zaštite prava intelektualne svojine, Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata, Zakon o energetici, Zakon o koncesijama, itd.

Zakon o radu i zapošljavanju stranaca je krovni zakon koji reguliše zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori. S obzirom na činjenicu da postoji veliki broj stranih državljana koji rade u Crnoj Gori, ovim zakonom definišu se uslovi zapošljavanja i postupci u dobijanju različitih dozvola za rad. Nedavne izmjene ovog zakona doprinijele su povećanju efikasnosti i eliminisanju barijera pri zapošljavanju stranaca.

Zakon o spoljnoj trgovini usaglašen je sa zahtjevima i principima Svjetske trgovinske organizacije (WTO) i Evropske unije. Ovaj zakon obezbjeđuje praćenje tokova robe i kapitala, otvorenu tržišnu ekonomiju, veću liberalizaciju prometa roba i usluga, kao i ravnopravnost učesnika u spoljnotrgovinskom prometu.

Carinski zakon pojednostavio je carinski postupak i uveo dokumentaciju koja prati robu na identičan način kako se to čini u EU. Zakon je u potpunosti preuzeo odredbe sporazuma STO o carinskom vrednovanju i pravilima o porijeklu robe.

Zakon o slobodnim zonama definiše slobodne zone i slobodna skladišta kao djelove državne teritorije koji uživaju carinsku eksteritorijalnost. U carinskom smislu zone su za domaće tržište inostranstvo, a u svakom drugom smislu su dio državne teritorije kojoj pripadaju. Učesnicima međunarodnog poslovanja, slobodne zone omogućavaju fleksibilnije, efikasnije i profitabilnije poslovanje. Pogodnost za korisnike slobodnih zona i skladišta su oslobađanje od carinskih i poreskih opterećenja kod proizvodnje za izvoz. Na ovaj način stvoreni su uslovi za povećanje konkurentnosti.

2.4 Stvaranje konkurentnijeg ambijenta

Priliv stranih direktnih investicija zavisi od niza opštih i specifičnih faktora i ograničenja. Tržišni potencijal i dinamika privrednog razvoja samo su polazni faktor pri razmatranju gdje će potencijalni strani investitor usmjeriti svoja ulaganja. Iza njih slijedi razmatranje brojnih drugih faktora od političke i ekonomske stabilnosti, poslovnog i investicionog okruženja do mogućnosti reinvestiranja.

U postupku stvaranja konkurentnog ambijenta za privlačenje SDI i rasta izvoza, po pravilu fokus se stavlja na osam modula, koji međusobno uvezani, predstavljaju osnov jačanja svake zemlje:

1. uspostavljanje zajedničke vizije, dobre strategije i konkretnih mjera koje su usklađene sa vizijom;
2. pospješivanje institucionalne strukture, sistema i vještina neophodnih sa uspješnu implementaciju strategije;
3. pokretanje akcije za suzbijanje i ukidanje barijera za investicije i trgovinu;
4. uspostavljanje i osnaživanje konkurentnih prednosti u prioritnim sektorima;
5. pospješivanje postojećih i pokretanje budućih neophodnih vještina;
6. evaluacija i monitoring procesa privlačenja SDI i rasta izvoza i njihovog uticaja na ekonomiju;
7. rad sa postojećim međunarodnim investitorima na pospješivanju investiranja i samog izvoza;
8. identifikovanje domaćih kompanija sa izvoznim potencijalima.

Osnovne linije povećanja atraktivnosti za investiranje obuhvataju:

- strategije komunikacije;
- razvoj poslovne infrastrukture;
- rekonstrukciju stambenih i komunalnih objekata;
- obuku osoblja za investicione projekte.

Različite mjere koje su imale pozitivan uticaj na rast priliva stranih direktnih investicija u zemljama okruženja i svijeta, još uvijek nisu realizovane i ugrađene u crnogorski sistem. Neke od njih su:

- kreiranje *one-stop-shop* kancelarije;
- kreiranje ambijenta za uspostavljanje visokog stepena dodate vrijednosti;
- razvijanje primarnih sektora – alternativni izvori energije, razvoj infrastrukture i sl;
- razvoj klastera – zasnivanje privrednih aktivnosti unutar određenih privrednih oblasti;
- promocija privlačnog životnog okruženja i ambijenta.

Na strani šansi, odnosno prednosti ulaganja, najčešće se navode:

- kvalifikovana radna snaga;
- rast privatnog sektora;
- relativno bogatstvo određenih prirodnih resursa: šume, minerali, resursi za poljoprivredu, hidropotencijali;
- kompanije u državnom vlasništvu koje su u procesu privatizacije, sa solidnim resursima i tržišnim performansama;
- nizak kvalitet javnih usluga;
- nizak stepen transparentnosti javnih i privatnih transakcija;

pa su to, između ostalih, faktori na koje će se obratiti pažnja u narednom četvorogodišnjem periodu.

3. BARIJERE ZA VEĆI PRILIV STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

Pored efekata globalne finansijske krize koja je uticala sa smanjenje SDI, barijere koje sprečavaju veći priliv SDI postoje u svakoj zemlji. Crna Gora nije izuzetak. Međutim, otklanjanje barijera u što kraćem roku postaje imperativ, jer sve više zemalja (posebno u regionu), okreću se ka sve aktivnijem privlačenju stranih investicija, ulažu više sredstava od Crne Gore u promotivne aktivnosti i usmjeravaju se na otklanjanje barijera za privlačenje investitora, čime utiču na smanjenje postojeće konkurentnosti Crne Gore kao investicione destinacije. Smanjenje konkurentnosti sigurno će uticati na dalje kretanje SDI.

Nizak nivo stranih direktnih investicija posledica je djelovanja niza ograničenja. Brojne analize koje se odnose na zemlje tranzicije, nezaobilazno navode sljedeća ograničenja:

- veličinu tržišta;
- fragmentiran ekonomski prostor;
- nepostojanje planova prostornog uređenja;
- nizak stepen kvalifikovane radne snage;
- niski kapaciteti institucija vlasti i niska efikasnost uprave;
- slabosti u vladavini zakona, preopterećenost zakonodavnog sistema;
- nedostatak adekvatne infrastrukture;
- zastoj u privatizaciji strateških preduzeća, posebno u sektorima industrije, turizma i transporta.

Navedena i brojna druga ograničenja djeluju nepovoljno na investicioni ambijent i priliv SDI i to na veoma diverzifikovan način: (i) neposredno i posredno i (ii) kratkoročno i dugoročno.

Iako mala po veličini, Crna Gora je do sada predstavljala atraktivnu lokaciju za strane investitore, kako zbog jasno uočljivih potencijala za razvoj turizma, tako i zbog brojnih mogućnosti za investiranje u drugim sektorima. Ovu tvrdnju potkrijepljuje i priliv SDI od sticanja nezavisnosti do danas. Uprkos svjetskoj ekonomskoj krizi, Crna Gora je uspjela da održi nivo stranih direktnih investicija na zavidnom nivou i pozicionira sebe kao lidera u regionu u SDI *per capita*. No, konstantan priliv stranih direktnih investicija ne znači da ne postoje barijere koje sprečavaju još veći priliv. Zbog uticaja koje SDI imaju na ekonomski razvoj, Crna Gora nije u mogućnosti da zanemaruje barijere, već da ih što brže i efikasnije rješava.

Istraživanje koje je sprovedla Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija pokazalo je, da je samo u 2011. godini priliv SDI mogao biti za 195 miliona eura veći, da nisu postojale barijere koje su usporile realizaciju pojedinih investicionih projekata. Prema mišljenju investitora koji su već započeli realizaciju investicionih projekata u Crnoj Gori, najznačajnije barijere su:

1. **Infrastruktura** - Nedovoljno razvijena infrastruktura problem je koji najviše ima uticaja na greenfield investicije. Postojanje legislative koja omogućava formiranje industrijskih zona je pozitivan korak. Međutim, nedostatak pristupnih puteva i komunalne infrastrukture i dalje predstavlja usko grlo. Pored industrijskih zona, ova barijera se odnosi i generalno na putnu i komunalnu infrastrukturu, koja u pojedinim djelovima zemlje nije na zavidnom nivou. Iako je zakonom definisano da je lokalna samouprava dužna da riješi pitanje priključka lokacije na komunalnoj infrastrukturi (priključci na vodovodnoj, kanalizacionoj i elektro mreži), to u većini primjera nije slučaj i prilično usporava realizaciju investicija. *Smjernice*: pripremiti plan otklanjanja problema po prioritetima i u skladu sa razvojnim strategijama opština ili pojedinih ministarstava (na primjer: industrijske zone). *Zadužene institucije*: jedinice lokalne uprave, Elektoprivreda Crne Gore, komunalna preduzeća, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Ministarstvo ekonomije.

2. **Svojinska prava** - Svojinska prava predstavljaju temelj svakog razvijenog društva i od nivoa njihovog poštovanja zavisi, između ostalog, i atraktivnost zemlje za investiranje. Svojinska prava se u Crnoj Gori generalno poštuju. Međutim, postoje različiti primjeri i oblasti gdje to nije na zadovoljavajućem nivou. I dalje postoje neriješeni svojinsko-pravni odnosi koji imaju negativan uticaj na investitore, naročito u dijelu koji se tiče razvoja velikih projekata. Takođe, nivo zaštite prava intelektualne svojine i dalje je relativno nizak i postoji evidentno kršenje tih prava (korišćenje nelegalnih softvera, muzičkog i filmskog materijala, itd).
3. **Restitucija / eksproprijacija** – Restitucija se često pojavljuje kao barijera za realizaciju investicionih projekata. Sudski procesi koji se odnose na restituciju često predugo traju. Međutim, problemi se dešavaju i prije sudskih sporova. Na primjer: nepostojanje vlasnika ili validnih vlasničkih dokumenata, neriješeni imovinski odnosi, itd. Uslovi, način i postupak povraćaja prava svojine i drugih imovinskih prava i obeštećenja bivših vlasnika za prava oduzeta u korist opšte, narodne, državne, društvene ili zadružne svojine propisani su Zakonom o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (Službeni list RCG, br. 21/04, 49/07). Zakonom je predviđeno da postupak pred komisijama traje 18 mjeseci od dana formiranja opštinske komisije.

Kada je u pitanju eksproprijacija, Ustav Crne Gore (član 58) predviđa ograničavanja svojine za javni interes, uz pravičnu nadoknadu, što omogućava prevazilaženje neriješenih imovinsko pravnih interesa i omogućava implementaciju investicija. Zakon o eksproprijaciji (član 29) omogućava uvođenje u posjed i prije pravosnažnosti rješenja, ukoliko se radi o hitnosti izgradnje objekata, čime se takođe ide u susret investitorima.

Smjernice: Unaprijediti mehanizam restitucije. Unaprijediti mehanizam eksproprijacije.
Zadužene institucije: Ministarstvo finansija Uprava za nekretnine, jedinice lokalne uprave.

4. **Implementacija zakona** - Vlada i Skupština Crne Gore nastojali su da usvajanjem novih zakona unaprijede legislativu kako bi, između ostalog, omogućili bolju zaštitu domaćih i stranih investitora. Donešeni zakoni vezani za investicije (poput seta poreskih zakona, zakoni koji se odnose na gradnju i uređenje prostora, zakon o tretiranju stranaca, itd.) su pozitivni zakoni za strane investitore. Međutim, implementacija usvojenih zakona je prepreka na koju ukazuje veliki broj stranih investitora. Pravila igre koja se dosljedno ne sprovode prijete da dovedu u pitanje imidž zemlje. *Smjernice:* kroz jasno predstavljanje procedura, trening i monitoring pojačati implementaciju usvojenih zakona. *Zadužene institucije:* Ministarstvo finansija, Ministarstvo pravde, Ministarstvo održivog razvoja i turizma i jedinice lokalne uprave.
5. **Nepostojanje jasno definisane planske dokumentacije** - Ova prepreka uzrok je brojnih odustajanja stranih investitora od investiranja u Crnu Goru. Vremenski period koji je potreban da se usvoji planski dokument, na lokalnom ili na državnom nivou, nije prihvatljiv za strane investitore. Vremenski vakuum koji se stvara nije moguće iskoristiti za bilo kakve propratne poslove. Dodatni problem predstavlja neusklađenost katastarskih parcela sa planskim dokumentima. Proces usvajanja detaljnog urbanističkog plana (DUP) traje predugo, a bez detaljnog urbanističkog plana nije moguće dobiti dozvolu za gradnju. Slično je i sa prostorno-urbanističkim planovima (PUP). *Smjernice:* Usvojiti jasne procedure koje će ubrzati proces donošenja planskih dokumenata. *Zadužene institucije:* Ministarstvo održivog razvoja i turizma i jedinice lokalnih uprava⁵⁰.

⁵⁰ U prethodnom periodu, napravljen je veliki pomak usvajanjem Prostornog plana Crne Gore koji predstavlja krovni strateški dokument i koji je dao smjernice za izradu planske dokumentacije nižeg reda. Takođe, donešeno je preko 20 državnih planskih dokumenata, kao i značajan broj lokalnih planskih dokumenata. U cilju otklanjanja nedostataka, Ministarstvo održivog razvoja i turizma nastavlja ubrzane aktivnosti na donošenju planskih dokumenata i pokreće aktivnosti oko skraćivanja procedura i rokova za donošenje planskih dokumenata.

- 6. Dozvole i licence** - Dobijanje raznih dozvola i licenci na prvi pogled čini se jednostavnim. Međutim, investitori ukazuju na sve izraženiji problem ćutanja administracije ili značajnog kašnjenja u sprovođenju procedure za dobijanje dozvola i licenci. Kako se investitor spušta niže u hijerarhiji, problemi postaju sve veći. Strani investitori sve više ukazuju na poteškoće koje imaju sa administracijom na lokalnom nivou. Sporost i netransparentnost pojedinih lokalnih uprava odražava se u gubitku vremena, većim troškovima... Pojavljuju se problemi oko validnosti ugovora na stranom jeziku. Prema izjavama stranih investitora, notarske službe dodatno su zakomplikovale ovjere raznih dokumenata. Posebna opasnost je mogućnost da službenik može tražiti i "ostala" dokumenta u cilju rješavanja zahtjeva za izdavanje dozvole/licence što dovodi do različitog tumačenja u praksi i stvara osnov za slobodno tumačenje propisa a time i koruptivne radnje. *Smjernice:* Nakon detaljne analize procedura napraviti jasan predlog pojednostavljenja i zaduženja po institucijama. Implementirati Direktivu o uslugama (2006/123/EZ) *Zadužene institucije:* Ministarstvo pravde, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava carina.
- 7. Građevinske dozvole** – Proces dobijanja građevinskih dozvola u Crnoj Gori i dalje je veoma kompleksan, iako je su izvršena značajna pojednostavljenja. Zakonom su utvrđene dvije procedure i to: a) urbanističko-tehnički uslovi, rok 45 dana, i b) građevinska dozvola, 60 dana. Takođe, na internet stranici Ministarstva održivog razvoja i turizma objavljeno je šta sve treba ispuniti da bi se ova dozvola izdala (<http://www.mrt.gov.me/biblioteka/dokument>) Ipak, jedan od problema odnosi se na nepoštovanje rokova od strane nadležnih institucija i nejednako tretiranje procedura na lokalnom nivou. Problem se u javnosti predstavlja samo u dijelu koji se odnosi na finalno izdavanje dozvole. Međutim, na brojnim lokacijama koje se nalaze u posjedu investitora jednostavno ne postoji nikakva planska dokumentacija. Poseban problem predstavlja opremanje zemljišta investitorima koji su platili komunalije, u uslovima kada, zbog smanjenog broja izdatih građevinskih dozvola, prihodi od komunalija nisu dovoljni za potrebno opremanje. *Smjernice:* Pratiti proces za dobijanje građevinske dozvole, dalje smanjivati/objediniti broj potrebnih dokumenata. Riješiti problem komunalnog opremanja zemljišta bilo ukidanjem komunalija i prelivanjem potrebnih sredstava na poreske obveznike, bilo zadržavanjem sadašnjeg načina plaćanja komunalija, ali sa zakonskim uređivanjem roka, uz preduzimanje svih neophodnih aktivnosti koje prate primjenu jednog od dva moguća modela. *Zadužene institucije:* Ministarstvo održivog razvoja i turizma, jedinice lokalne uprave.
- 8. Privremeni boravak** – Iako je nesumnjivo uloženo mnogo truda da se ova prepreka eliminiše, strani investitori i dalje ukazuju na nemogućnost slobodnog dolaska u Crnu Goru stranih lica koja bi željeli da angažuju za potrebe svojih projekata, a posebno onih stručnih lica koje nije moguće pronaći na tržištu rada u Crnoj Gori. Investitori ukazuju na to da je vremenski period za privremeni boravak, koji je trenutno definisan zakonom, kratak, te da bi njegovo produženje omogućilo investitorima veću mobilnost, prije svega visokog i srednjeg menadžmenta i stručne radne snage. *Smjernice:* Preispitati mogućnost korigovanja pojedinih zakonskih odredbi iz domena radnog zakonodavstva u cilju stvaranja uslova za fleksibilnije tržište rada. *Zadužene institucije:* Ministarstvo rada i socijalnog staranja.
- 9. Radne dozvole** - Kada je u pitanju vremenski period koji se odnosi na radne dozvole, investitori takođe ukazuju na preporuku produženje istog. Ova oblast je definisana Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca. Član 28 ovog Zakona definiše mogućnost kretanja lica unutar stranog privrednog društva. Naime, strano privredno društvo koje u Crnoj Gori ima registrovano pravno lice, odnosno dio stranog društva, može privremeno da premjesti svog zaposlenog na rad u to pravno lice, odnosno dio stranog društva, pod uslovom da je stranac u tom privrednom društvu zaposlen najmanje godinu dana. Stranci koji se mogu uputiti u ovom smislu su: rukovodioci, menadžeri, specijalisti. Dozvola za rad za strance se izdaje na zahtjev pravnog lica sa sjedištem u Crnoj Gori, koje je osnovalo strano privredno društvo, odnosno dijela stranog društva registrovanog u Crnoj Gori na

period od jedne godine. Takođe, ukoliko se ocijeni da se poslovi ne mogu završiti za vrijeme na koje je dozvola izdata, dozvola se može produžiti najduže do dvije godine. Nakon isteka, ovog perioda, pokreće se novi postupak izdavanja radne dozvole po ovom osnovu.

Administrativne barijere jedan su od problema za privlačenje stranih investicija u Crnoj Gori. To je još izraženije u uslovima kada kapital ima globalnu mobilnost i kada je konkurencija za privlačenje investicija sve veća. Ovom problemu se mora prići temeljno i rješavanje istog treba početi od dna hijerarhije do vrha. Odlaganje ili nerješavanje ovog problema značilo bi gubitak konkurentnosti, pad stranih direktnih investicija i stvaranje uslova za nestabilnu ekonomsku situaciju u zemlji.

4. RASPOLOŽIVI SEKTORSKI RESURSI KAO OSNOV ZA PROMOCIJU

Ne samo da su budući pravci specijalizacije regiona u Crnoj Gori uslovljeni dostupnošću prirodnih i drugih resursa i raspoloživom infrastrukturom, već je i prelazak sa promocije zemlje kao investicione destinacije na promociju pojedinih sektora, uslovljen raspoloživim resursima.

Prema Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine, u strukturi raspodjele namjene teritorije dominiraju šume (oko 45%) i poljoprivredno zemljište (37%) sa značajnim učešćem neobradivog poljoprivrednog zemljišta.⁵¹

Sektori za čiji razvoj postoje prirodni resursi, koji mogu biti predmet interesovanja stranih investitora, a koje u ovom momentu karakteriše nizak stepen iskorišćenosti potencijala su: eksploatacija mineralnih sirovina, poljoprivreda i šumarstvo, turizam, energetika, prerađivačka industrija, logistika, finansijsko posredovanje i ICT sektor.

Navedeni sektori predstavljaju osnov za promociju investicionih mogućnosti u narednom četvorogodišnjem periodu.

4.1 Mineralne sirovine

Iako Crna Gora nije izrazito bogata nalazištima mineralnih sirovina, potencijal za razvoj predstavlja proizvodnja energetske mineralne sirovine (ugljevodonika), te proizvodnja rude crvenog i bijelog boksita i nemetalnih mineralnih sirovina. Dosadašnjim istraživanjima otkriveno je 28 vrsta mineralnih sirovina na prostoru Crne Gore, od kojih je 15 eksploatisano. Karakteristična je neravnomjerna raspoređenost mineralnih sirovina, što je posljedica geološke građe Crne Gore.

Sa izuzetkom barita, bentonitne gline, opekarske gline, kvarcnog pijeska i bijelih boksita, novija istraživanja potvrđuju veće rezerve od rezervi utvrđenih prethodnim istraživanjima nemetalnih mineralnih sirovina i drugih čvrstih mineralnih sirovina. Ponovo je otvoren rudnik olova i cinka "Šuplja stijena". Krajem 2010. godine data je koncesija za detaljna geološka istraživanja i eksploataciju rude olova i cinka na prostoru bivšeg rudnika Brskovo.

Tabela 12. Lokacija i karakteristike mineralnih resursa

Sirovina	Lokacija, Karakteristike
Lignit	Na osnovu do sada sprovedenih istraživanja sliva rijeke Čehotine utvrđene su rezerve lignita u iznosu od 232,54 miliona tona.
Mrki uglj	Ukupne rezerve mrkog uglja u dolini Lima su oko 30 miliona tona. Procjena je da postoje realne šanse za dodatnih 100 miliona tona.
Nafta i gas	Naftno-geološki potencijal crnogorskog podmorja procijenjen je na 12,50 milijardi tona.
Crveni boksit	Ukupne utvrđene rezerve crvenog boksita iznose 96,24 miliona tona raspoređenih u preko 90 ležišta.
Olovo i cink	Dosadašnjim istraživanjima utvrđene su rezerve olova i cinka u iznosu od 46,83 miliona tona. Najveća ležišta su Brskovo-Bjelasica i Šuplja stijena-Ljubišnja.
Tehničko-građevinski kamen	Ima ga gotovo u neograničenim količinama u svim opštinama. Već 17 kamenoloma radi u Crnoj Gori.
Šljunak i pijesak	Postoje brojna ležišta šljunka i pijeska kako u koritima rijeka, tako i po utvrđenim lokacijama pojedinih opština.
Cementni laporac	Nalazi se u basenima doline rijeke Čehotine (oko 93 miliona tona), dolini rijeke Lima (oko 30 miliona t) i Crmice i okoline Ulcinja (oko 20 miliona t).
Opekarska glina	Najveće rezerve opekarske gline nalaze su u dolini rijeke Čehotine,

⁵¹ Izvor: Prostorni plan Crne Gore do 2020

Podzemne vode	Pljevaljski basen (više desetina miliona tona) i Lima (ležište Jasikovica – oko 1,3 miliona t). Na teritoriji Crne Gore poznat je jedan izvor termalne vode (u kanjonu Komarnice). Izvori mineralnih voda identifikovani su na terenima slivova Lima, Ibra i na Crnogorskom primorju. Za sada je identifikovano 10 izvora podzemnih voda pogodnih za flaširanje.
---------------	---

Tabela 13. Pregled mineralnih sirovina po opštinama

Pregled mineralnih sirovina po opštinama

Cetinje	– bijeli boksit i građevinski kamen
Danilovgrad	– ukrasni i građevinski kamen, opekarske gline i krečnjak
Herceg Novi	– građevinski i tehnički kamen, kameni agregati i ukrasni kamen
Kolašin	– građevinski i ukrasni kamen, opekarske gline i pijesak
Mojkovac	– građevinski kamen i pijesak
Nikšić	– boksit, građevinski i ukrasni kamen, pijesak
Plav	– građevinski kamen
Pljevlja	– uglj, cink, olovo, antimon, barit, gips, kvarc, laporac, opekarske gline
Plužine	– građevinski kamen
Podgorica	– ukrasni kamen i pijesak
Šavnik	– građevinski i ukrasni kamen
Tivat	– ukrasni kamen
Ulcinj	– građevinski i ukrasni kamen, silicijumski pijesak
Žabljak	– građevinski kamen i šljunak

Izvor: MONSTAT

4.2 Poljoprivreda i šumarstvo

Sa 516.000 ha ukupne poljoprivredne površine, 188.000 ha obradive površine, 0,80 ha poljoprivrednih i 0,29 ha obradivih površina po stanovniku (što je znatno iznad raspoloživih površina većine evropskih zemalja), dugom tradicijom bavljenja poljoprivredom i dovoljnom radnom snagom, Crna Gora ima potencijal za daleko snažniji razvoj poljoprivredne proizvodnje od sadašnjeg.

Komparativne prednosti koje postoje u ovom momentu su:

- povoljni agroklimatski uslovi za specifične proizvodnje (od gajenja maslina i citrusa u primorju, preko gajenja ranog povrća i drugih intenzivnih kultura u Zetsko-Bjelopavličkoj ravnici, do stočarstva na velikim prostranstvima sjevernog planinskog dijela Crne Gore;
- očuvanost zemljišta, vode i vazduha od zagađenja, što omogućava da se snažnije afirmiše organska poljoprivreda;
- znatne neiskorišćene površine obradivog poljoprivrednog zemljišta, kao i površine na kojima je moguće značajno povećati proizvodnju po jedinici, a da se time ne ugroze resursi;
- postojanje tržišta, kako lokalnog tržišta i sezone tražnje prouzrokovane turističkom sezonom, tako i regionalnog i evropskog tržišta.

Trenutno preko 60.000 seoskih domaćinstava, dijelom ili u potpunosti obezbjeđuje prihod od poljoprivrede. Dominiraju mala porodična gazdinstva, prosječna veličina 5ha i niske produktivnosti.

Tabela 14. Poljoprivredno zemljište po kategoriji korišćenja u hektarima

Godina	Poljoprivredna površina	Obradiva površina					Pašnjaci	Bare, ribnjaci i trstici
		Ukupno	Oranice bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade		
2008.	516.219	189.300	45.237	11.885	4.325	127.853	324.269	2.650
2009.	516.070	188.889	45.673	11.899	4.386	126.931	324.531	2.650
2010.	515.798	188.703	45.472	11.970	4.391	126.870	324.447	2.648
2011.	515.740	189.144	45.748	12.007	4.399	126.990	323.953	2.643

Izvor: MONSTAT

Tabela 15. Poljoprivredno zemljište po načinu korišćenja u hektarima

Godina	Oranice i bašte	Zasijane površine					Rasadnici	Ugari neobrađene oranice i bašte
		Ukupno	Žito	Industrijsko bilje	Povrtno bilje	Krmno bilje		
2008	45.237	31.317	5.073	154	18.145	7.945	2	13.903
2009	45.673	31.886	5.249	126	18.403	8.108	2	13.769
2010	45.472	31.025	5.012	125	18.262	7.620	2	14.429
2011	45.748	32.149	5.174	125	18.872	7.978	2	13.576

Izvor: MONSTAT

Šume i šumska zemljišta u Crnoj Gori zahvataju površinu od oko 738.000 ha, ili oko 53.4% ukupne površine. Od toga, pod šumskom vegetacijom nalazi se 622.000 ha. Struktura šuma u sjevernom šumskom području je veoma povoljna (visoke šume u ovom području učestvuju sa 65%) i u njemu se nalaze kvalitetni i produktivni šumski ekosistemi, koji čine značajne sirovinske resurse. Ukupna drvna zapremina u svim šumama Crne Gore iznosi 72,8 miliona m³. U ukupnoj drvojoj zapremini četinari učestvuju sa 40%, a lišćari 60%. U državnom vlasništvu je 67% površine svih šuma i šumskog zemljišta. Prema osnovnoj namjeni, od ukupne površine državnih šuma, 79% predstavljaju privredne šume. Godišnji mogući obim sječa u svim šumama, na osnovu aktuelnih planskih dokumenata iznosi oko 800.000 m³.

4.2.1 Proizvodnja hrane

U Crnoj Gori najviše se proizvode meso i mesne prerađevine, voće, povrće i žitarice. Ovakav odnos proizvodnje u sektoru agrikulture zasnovan je na geografskim karakteristikama crnogorskog tla, sastavu zemljišta i pristupačnosti terena na kojima se navedene kulture uzgajaju.

Tabela 16. Učešće pojedinih poljoprivrednih sektora u ukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje

Meso	Mlijeko	Jaja	Riba	Med i drugi pčelinji proizvodi	Voće i grožđe	Povrće	Ostalo	Ukupno
30%	28%	4%	3%	1%	15%	15%	4%	100%

Osnovne karakteristike sektora

Učešće sektora poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u nacionalnom BDP-u u 2010. godini bio je 7.7%, dok je broj zaposlenih iznosio 2,347. U 2011. uvoz hrane, pića i duvana iznosio je 417,6 miliona eura, dok je izvoz iznosio 50,6 miliona, dok je od ukupnog iznosa SDI u 2011. godini svega 2% investirano je u sektor poljoprivrede.

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • dobar kvalitet zemljišta i voda; • veliki broj sunčanih dana; • visok stepen neiskorišćenosti obradivih površina; • pravna i institucionalna regulacija i primjena politike održivog upravljanja prirodnim resursima; 	<ul style="list-style-type: none"> • nedovoljno razvijena infrastruktura; • nizak stepen tehnološke razvijenosti; • nizak stepen tržišno regulisane razmjene poljoprivrednih dobara; • nizak nivo domaće potrošnje;
Šanse	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> • status ekološke države; • postojanje Nacionalnog udruženja organskih proizvođača Crne Gore – Organic Montenegro; • kolektivni žig <i>Dobro iz Crne Gore</i> - cilj promovisanje i tržišno pozicioniranje tradicionalno priznatih proizvoda; 	<ul style="list-style-type: none"> • zadržavanje na sadašnjem nivou produktivnosti i stepen obradivosti poljoprivrednih površina; • dostizanje standarda u poljoprivrednoj proizvodnji koji su propisani odredbama EU; • sporo poboljšanje kvaliteta i kokurentnosti domaćih proizvoda;

Najveće kompanije: Goranović, Martinović, Franca, Interprodukt, Golijanin, Gradina, Pantomarket, Martex, Niksen trade, Rotor, Zrnopromet.

4.3 Turizam

Krovnim strateškim dokumentom kojim se daju smjernice razvoja turizma u Crnoj Gori – Strategijom razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine definisan je cilj kojim Crna Gora treba da postane visokokvalitetna turistička destinacija sa diversifikovanom ponudom na godišnjem nivou što će doprinijeti povećanju zaposlenosti, smanjenju siromaštva i uravnoteženom razvoju.

Zahvaljujući dobrim prirodnim predispozicijama postoje dobri uslovi za razvoj ljetnjeg i zimskog turizma. Još uvijek dominantno mjesto u razvoju turizma ima primorski region, dok planinski region i dalje nije valorizovan na adekvatan način. U pravcu stvaranja uslova za boljom valorizacijom potencijala na sjeveru Crne Gore donijeti su planski dokumenti - Prostorni plan posebne namjene za Bjelasicu i Komove i Prostorni plan posebne namjene za područje Durmitora.

Kada je riječ o kvantitativnim i kvalitativnim efektima turizma u Crnoj Gori, prisutan je pozitivan trend. Crna Gora je 2010. godini zabilježila 630 miliona eura prihoda od turizma, u 2011. godini 671 milion eura. Svjetski savjet za putovanja i turizam u svojim izvještajima navodi da je posljednjih desetak godina Crna Gora najbrža rastuća turistička destinacija u svijetu kada je riječ o učešću u ukupnom bruto domaćem proizvodu i zapošljavanju. Polazeći od ovih činjenica, Vlada Crne Gore svoju politiku fokusira na privlačenju stranih investicija u cilju obezbjedjenja dugoročnog održivog turističkog razvoja.

Prostorni plan Crne Gore definiše područja pogodna za razvoj određenih vidova turizma. U tom smislu, Primorski region posjeduje potencijal za razvoj kupališnog, kulturno-istorijskog sportsko-rekreativnog, zdravstvenog i wellness, nautičkog i ruralnog turizma. Kupališni turizam je najrazvijeniji u Budvansko-Petrovačkom i Barsko-Ulcinjском dijelu Primorja.

Za razvoj zdravstvenog i wellness turizma, shodno državnom prostornom planu prepoznate su lokacije: Igalo, Petrovac, Prčanj i Ulcinj. Planira se i prenamjena nekadašnjih vojnih kompleksa na primorju čime se stvaraju uslovi za razvoj novih turističkih zona. Ove lokacije uključuju: Kumbor, kompleks iza Krašića u Tivtu, na Luštici - Pristan, rt Trašte pored Bigova, Ostrvo cvijeća, Platamune, Maljevik-Crni rt, dio u okviru Luke Bar, Volujicu, Valdanos, Karaulu na Bojani, Mamulu, Donju i Gornju Arzu, Adu Bojanu, Solanu Ulcinj, Export-bilje u Risnu, Radionica i skladišta u Zelenici i dr.

Za razvoj nautičkog turizma predviđene su sljedeće lokacije za marine: umjereno opremanje postojećih (Kotor, Tivat, Bar i Budva), veće servisne marine (Bar i Tivat), standardne marine (rt Kobilica, Liman u Ulcinju, Bigovo, Kumbor, Bonići i Luka Zelenika) i specijalizovane marine (Ada Bojana, Buljarica, Rijeka Crnojevića i Virpazar).

Središnji i sjeverni region prije svega se zasniva na razvoju planinskog turizma. Određena su turistička područja sa planiranim segmentima turizma i to:

- područje Durmitora i Sinjajevine - skijaški turizam sa naglaskom na padine Sljeme i Ivica (prema Bukovici), kao i na područja Mali Štuoc, Savin Kuk, Javorovača i agroturizam u području Pive – Komarnice; područje Bjelasice i Komova - wellness programi, skijaški turizam, pješačenje, planinarenje i dr;
- područje Prokletija - skijaški turizam sa fokusom na Cmiljevicu - Turjak, Rožaje - Hajla - Štedin, Plav-Gusinje, Verušu-Mokru; područje Moračkih planina - valorizacija ovog atraktivnog prostora očekuje se nakon infrastrukturnog opremanja i valorizacije hidroenergetskih potencijala rijeke Morače i njenih pritoka;
- područje između dolina Tare i Čehotine - potencijal za skijališta i razvoj ljetnjeg planinskog turizma; područje primorskih planina - dopuna ponude kupališnom turizmu (pješačenje, planinarenje, planinski biciklizam, skijaški turizam, itd).

Imajući u vidu da je Crna Gora između ostalog i avio destinacija, neophodno je dodatno stimulisati aktivnosti na poboljšanju avio dostupnosti kroz saradnju sa avio prevoznicima. Produžetak trajanja sezone, kao jedan od prioriteta crnogorskog turizma omogućio bi se otvaranjem novih ruta, unapređenjem postojećih čarter linija, kao i uvođenjem low-cost (niskotarifnih) kompanija čime bi bile obezbijeđene jeftinije usluge avio prevoza i bolja povezanost sa drugim destinacijama. Kada je turizam u pitanju poseban fokus je potrebno usmjeriti na tržište Skandinavije, sjeverne i centralne Evrope kao tržišta za koja su karakteristična vansezonska putovanja.

U 2013. godini biće obnovljen aranžman o čarter prevozu sa njemačkom avio kompanijom AirBerlin, koji je i u protekle dvije godine omogućio bolji pristup sa njemačkog tržišta.

Pored navedenog, uslov za prodor na ova zahtjevna tržišta je i podizanje nivoa kvaliteta hotelskih kapaciteta kroz nove investicione projekte ali i kroz valorizaciju postojećih privatizacionih aranžmana. U ovom kontekstu značajno je napomenuti podsticajne mjere u smislu smanjenja iznosa komunalnih taksi za hotele sa 4 i više zvjezdica, ali i restriktivne kroz povećanje do 150% poreza na nepokretnost na neizgrađeno građevinsko zemljište, kao i dodatno povećanje poreza shodno Odluci o utvrđivanju prioriternih turističkih lokaliteta (čija primjena počinje 1. januara 2014. godine) sa ciljem da se podstaknu vlasnici turističkih objekata kategorije 1, 2 i 3 * na atraktivnim lokacijama da podignu nivo usluge na rang 4 ili 5* ili prodaju objekat nekome ko to može da uradi.

4.3.1 Nautički turizam

Osnovne karakteristike sektora

Shodno Zakonu o turizmu, nautički turizam predstavlja plovidbu i boravak turista – nautičara na plovnim objektima (jahta, brod i sl.), kao i boravak u lukama nautičkog turizma – marinama, radi odmora i rekreacije.

Nautički turizam zauzima značajno mjesto u cjelokupnoj ponudi turističkih potencijala zemalja Jadrana. Od nedavno dobija na značaju i u Crnoj Gori. Sve je veći broj brodova – velikih kruzera koji uplovljavaju u Luku Kotor na svom putovanju po Sredozemlju. Crna Gora ima izraženu komparativnu prednost gdje prednjače geografski položaj sa velikim brojem sunčanih dana, povoljna klima, brzina vjetrova i sl.

U cilju stvaranja zakonskih uslova za obavljanje usluga u nautičkom turizmu, u planu je izrada Pravilnika o obrascu, sadržaju prijave i registru evidencije o početku obavljanja turističke djelatnosti u lukama nautičkog turizma – marinama i Pravilnika o vrstama, minimalno tehničkim uslovima, kategoriji, postupku i načinu kategorije luka nautičkog turizma- marina, a shodno Zakonu o turizmu.

U 2011. godini u vode Crne Gore uplovilo je 2.964 stranih plovila (3% više u odnosu na 2010.), sa 13.977 lica (8,5% više u odnosu na 2010.). Najveći broj lica je iz Velike Britanije (13,4%), zatim slijede Italija (12,7%), Njemačka (6,4%), Hrvatska (5,7%), Austrija (5,4%), SAD (4,3%), Francuska (3,9%) i druge zemlje (48,2%). U 2011. realizovano je 319 kružnih putovanja stranih brodova (rast od 1,9% u odnosu na 2010.) na kojima se nalazilo 187.171 putnika (rast od 31,6%). Prema zastavi pod kojom plove, struktura brodova koji su uplovili u teritorijalne vode Crne Gore u 2011. godini je sljedeća: Malta (34,8%), Bahami (24,1%), Panama (9,4%), Belgija (8,8%), Portugalija (6,0%), Maršalska Ostrva (5,3%), Francuska (4,7%), Bermudi (2,2%), Grčka (1,6%) i drugi⁵². Najveći procenat prispjelih plovila je zabilježen u periodu turističke sezone (jun - avgust).

⁵² Izvor: MONSTAT

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • dobro pozicionirane luke; • raznovrsnost ponude i sadržajnost turističkih potencijala; • povoljni klimatski uslovi (brzina vjetra, broj sunčanih dana); • visok priliv SDI u sektor turizma; 	<ul style="list-style-type: none"> • nedovoljno razvijena infrastruktura; • mali broj hotela sa visokom kategorijom koji rade tokom cijele godine; • loša integrisanost ostalih turističkih potencijala (atrakcije, muzeji, nacionalni parkovi...); • nizak nivo domaće tražnje;
<p style="text-align: center;">Šanse</p> <ul style="list-style-type: none"> • povezanost sa marinom i aerodromom u Dubrovniku; • izgradnja infrastrukture, puteva i hotelskih kapaciteta; • povezivanje sa drugim sektorima; • razvoj kvalitetnih projekata (primjer: Luštica Development i Quatari Diar); 	<p style="text-align: center;">Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> • fluktuacije u cijeni nekretnina i uticaj fluktuacija na promet nekretnina; • nepovoljna regulativa; • nepostojanje luke za servisiranje brodova, jahti i jedrilica; • duge procedure i birokratski odnos prema razvojnim planovima;

3.3.2 Zdravstveni turizam

Osnovne karakteristike sektora

Zdravstveni turizam je pružanje zdravstvenih usluga u banjskim lječilištima i oporavilištima u kojima se organizuje boravak korisnika tih usluga radi prevencije bolesti, liječenja i rehabilitacije.

Zdravstveni turizam se ubraja u najstarije specifične oblike turizma u okviru kojeg se stručno i kontrolisano kombinuju prirodni ljekovi i fizikalna terapija u cilju očuvanja i unapređenja zdravlja.

Ovaj vid turizma u Crnoj Gori nije dovoljno razvijen u odnosu na potencijale sa kojima se raspolaže. Uglavnom je fokusiran na područje Igala i u najvećem dijelu se radi o liječenju i rehabilitaciji, dok je ponuda koja se odnosi na prevenciju, manje zastupljena. Međutim, identifikovano je da određeni broj instituta i privatnih klinika pokazuju veliko interesovanje za bavljenjem zdravstvenim turizmom.

Imajući u vidu da su ljudi u sve većoj mjeri, zbog načina života, izloženi stresnim situacijama, u svijetu je prisutan trend razvoja preventivnog zdravstvenog turizma. To je šansa i za Crnu Goru da obogati svoju ponudu u ovom dijelu, ulaganjem u kapacitete koji će nuditi ovakvu vrstu usluge..

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • jeftinije usluge zdravstvene zaštite u odnosu na prosjek evropskih zemalja; • mali broj dana zadržavanja na listi čekanja; • raznovrsnost ponude i sadržajnost turističkih potencijala; • dobra geografska pozicioniranost; • povoljni smještajni kapaciteti; 	<ul style="list-style-type: none"> • neizgrađen imidž; • nedovoljno razvijena infrastruktura; • zaostala oprema i tehnologija; • mali broj hotela sa visokom kategorijom koji rade tokom cijele godine; • izuzev Igala, nepostojanje specijalizacije u ponudi zdravstvenog turizma ili fokusa, na osnovu kojih bi se ostvarila prepoznatljivost Crne Gore kao destinacije za ovaj oblik turizma;
<p style="text-align: center;">Šanse</p> <ul style="list-style-type: none"> • regionalna saradnja – saradnja sa banjama i zdravstvenim centrima u regionu; • bolja promocija zdravstvenih potencijala i prirodnih ljepota Crne Gore; • produžetak turističke; 	<p style="text-align: center;">Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> • neizrađena regulativa; • nizak nivo međudržavne saradnje; • nedostupnost cjelokupne zdravstvene zaštite u ustanovama privatne zdravstvene zaštite; • rastuća konkurencija u regionu i svijetu;

Procjenjuje se da je broj putovanja u svijetu iz zdravstvenih razloga u porastu već niz godina (prosječna stopa rasta je 20%). Na primjer, danas oko pola miliona stranih pacijenata putuje u Indiju iz zdravstvenih razloga (2002. godine bilo ih je manje od 150.000). Podaci za 2010. godinu pokazuju da je više od 130.000 stanovnika Velike Britanije odlučilo da se operiše u inostranstvu, gdje su potrošili oko 400 miliona funti. Mnoge destinacije u svijetu danas ostvaruju značajnu korist od zdravstvenog turizma. Među njima su: Indija, Kostarika, Mađarska i Ujedinjeni Arapski Emirati. Od evropskih zemalja izdvajaju se Belgija, Poljska, i Slovačka.

Zaštićeni prostori prirode u Crnoj Gori, a posebno nacionalni parkovi (oko 10% ukupne teritorije Crne Gore), imaju ogroman razvojni potencijal, naročito u oblasti održivog turizma. Prema Studiji UNDP-ija, ukupna ekonomska kvantifikacija vrijednosti zaštićenih područja u Crnoj Gori iznosi €68.000.000 ili 2.2 % BDP-a (€106 per capita). Trenutno generisani prihodi po osnovu naplate eko-sistemskih usluga nalaze se na nivou od oko €2.300.000, što upućuje na zaključak da postoji neiskorišćeni ekonomski resurs sistema zaštićenih prostora prirode. Naime, eko sistemske usluge koje nude nacionalni parkovi (ali i ostala zaštićena prirodna dobra) rezultat su aktivnosti svih privrednih sektora, a naročito energetike (u dijelu obnovljivih izvora energije), poljoprivrede (organske proizvodnje, planinske poljoprivrede), eksploatacije i prerade drveta, korišćenja vode i drugih mineralnih resursa. Izuzetno važan vid održive ekonomske valorizacije sistema zaštićenih područja, kao i mehanizam privlačenja novih SDI, jeste svakako održivi turizam, koji bi Crnoj Gori mogao da stvori uslove za rast zaposlenosti lokalne radne snage, rast BDP-a, smanjivanje regionalnih dispariteta u razvoju, prihode budžetu i sl. Na taj način, jačala bi i konkurentska osnova Crne Gore u regionu.

Imidž Crne Gore uglavnom je zasnovan na raznolikosti njene prirode i prirodnim vrijednostima. Da bi se ostvario cilj „Crna Gora jedinstveni turistički proizvod“, prirodna raznolikost i prirodne vrijednosti moraju biti zaštićene u svim dijelovima zemlje i da se shodno tome koriste.

U Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG) sadržano je opredjeljenje prema kome je turizam pokretačka snaga ekonomije i novog razvojnog ciklusa. To je zasnovano na činjenici da Crna Gora raspolaže resursima bitnim za razvoj turizma i da ova djelatnost generiše razvoj drugih komplementarnih djelatnosti, kao što su transport, trgovina, bankarstvo, poljoprivreda, građevinarstvo i dr. Od posebnog značaja za razvoj turizma kao generatora održivog razvoja društva u cjelosti, jeste činjenica da takav razvoj ima niz pozitivnih ekonomskih efekata, uključujući smanjenje nezaposlenosti, povećanje životnog standarda stanovništva i doprinos regionalnom razvoju. Istovremeno, Nacionalnom strategijom održivog razvoja ukazuje se na postojanje brojnih infrastrukturnih nedostataka i drugih ograničenja koje otežavaju razvoj održivog turizma.

Jedan od prioriteta NSOR zadataka u oblasti održivog turizma je stvaranje raznovrsnije turističke ponude (razvoj seoskog, agro, eko, planinskog, kulturnog, sportskog, zdravstvenog i drugih vidova turizma, posebno na sjeveru države) u funkciji produženja sezone, kvalitetnije ponude i privlačenja gostiju veće platežne moći (sa krajnjim ciljem povećanja direktnih i indirektnih prihoda od turizma)

4.4 Energetika

Iako proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom u ovom momentu čine 5.5% BDP⁵³, energetika je sektor od najvećeg strateškog značaja za budući ekonomski razvoj Crne Gore. Razvojne potrebe privrede i stanovništva za energijom konstantno rastu, dok je proizvodnja nedovoljna. Zbog niskog stepena iskorišćenosti potencijala, postoji visoka uvozna zavisnost Crne Gore. Ukupne potrebe privrede i građana za tečnim i gasovitim gorivima i oko 1/3 potreba za električnom energijom zadovoljavaju se kroz uvoz, što znatno pogoršava platnobilansnu poziciju zemlje. Cjelokupan energetska lanac, počev od proizvodnje, preko prenosa i distribucije, do krajnje potrošnje, karakteriše nizak stepen energetske efikasnosti.

⁵³ Izvor: MONSTAT, www.monstat.org

Jasno je da je povećanje proizvodnje i poboljšanje energetskeg bilansa postao preduslov daljeg ukupnog razvoja Crne Gore. Značajan neiskorišćeni energetskeg potencijal, posebno obnovljivih izvora energije, čeka na održivu eksploataciju. Trenutno se koristi oko 17% vodnog potencijala, što znači da postoji znatan prostor za razvoj ovog sektora. Najveći dio ovog potencijala nalazi se u sjevernom dijelu Crne Gore. Postoji zavidan potencijal za proizvodnju energije i iz drugih obnovljivih izvora (solarna energija, energija vjetra, biomasa). U toku je realizacija projekata izgradnje vjetroelektrana na lokalitetima Možura i Krnovo, kapaciteta 46 MWh i 50 MWh, respektivno. U pripremi je Strategija valorizacije prostora u cilju proizvodnje energije iz obnovljivih solarnih izvora, koja će definisati lokalitete povoljne za izgradnju solarnih farmi. Poseban potencijal nalazi se u korišćenju biomase (proizvodnja peleta i briketa), što može značajno doprinijeti razvoju sjevernog regiona Crne Gore.

Za proizvodnju električne energije iz uglja predviđena je izgradnja drugog bloka Termoelektrane Pljevlja i Termoelektrane Maoče. Projekat Maoče obuhvata otvaranje rudnika uglja Maoče i finansiranje izgradnje i stavljanje u pogon Termoelektrane Maoče, koja bi uz rudnik predstavljala jedan entitet. Procijenjena snaga Termoelektrane je 500MW. Rezerve uglja u basenu Maoče se procjenjuju na 109.9 miliona tona. Godišnji proizvodni potencijal je 3,500GWh.

Projekat izgradnje HE na Morači predviđa izgradnju četiri hidroelektrane. Osnovno tehničko rješenje predviđa izgradnju hidroelektrana ukupne instalisane snage 238,4 MW i prosječne godišnje proizvodnje električne energije 721 GWh.

Drugo tehničko rješenje predviđa izgradnju hidroelektrana ukupne instalisane snage 238,4 MW i prosječne godišnje proizvodnje električne energije 616 GWh.

Prema postojećoj dokumentaciji, HE Komarnica bila bi čeonu hidroelektrana i akumulacija u slivu rijeke Pive. Planirana je izgradnja lučne betonske brane visine 176 m. Mašinska hala hidroelektrane bi bila pribranska, sa dva agregata instalisane snage 168 MW i godišnje proizvodnje električne energije 232 GWh. Kota uspora akumulacije ograničena je položajem grada Šavnika (818 mnm).

Odgovarajuće lokacije za male hidroelektrane snage do 10MW definišu se detaljnijim prostorno-planskim dokumentima u skladu sa smjernicama Prostornog plana Crne Gore i aktivnostima definisanim Strategijom razvoja energetike Crne Gore i Strategijom razvoja malihhidroelektrana.

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • stepen iskorišćenosti hidropotencijala je svega 17%; • neiskorišćeni ostali energetskeg izvori; • značajna postojeća tražnja za energijom na domaćem i regionalnom tržištu; • mogućnost korišćenja sunčeve energije, biomase, energije vjetra, i komunalnog otpada;⁵⁴ 	<ul style="list-style-type: none"> • visoka početna ulaganja; • skupi izvori finansiranja; • nedovoljno ispitani ekološki uticaji gradnje novih postrojenja; • neadekvatan know-how u istraživačkom i operativnom segmentu; • Crna Gora nema pristup međunarodnim resursima prirodnog gasa;
Šanse	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> • liberalizacija energetskeg sektora je u ranoj fazi; • očekivan rast tražnje u dugom roku; • mogućnost priključenja na regionalnu gasnu infrastrukturu; 	<ul style="list-style-type: none"> • rastua konkurencija; • jačanje regulative i institucija koje u svojim ranim fazama mogu kreirati niz birokratskih problema;

Najveće kompanije: Elektroprivreda Crne Gore (EPCG)⁵⁵, Fersa iz Španije i Ivicom/Mitsubishi.

⁵⁴ Procjenjuje se da se na prostoru Crne Gore godišnje kreira 25 hiljada tona čvrstog komunalnog otpada za čiju eksploataciju se može otvoriti 3-5 postrojenja za njihovo spaljivanje. Izvor: Centralna Banka Crne Gore(2012), *Preporuke za ekonomsku politiku 2012*, str. 27.

⁵⁵ U većinskom vlasništvu države. Drugi najveći vlasnik italijanska kompanija A2A.

4.5 Prerađivačka industrija

Prerađivačka industrija ima značajan uticaj na ukupni razvoj društva, zaposlenost, spoljnotrgovinski bilans. Bruto dodata vrijednost prerađivačke industrije u 2010. iznosila je 139 miliona eura, a njeno učešće u BDP 4,5%. U Crnoj Gori najzastupljenija je metalska industrija - aluminijum i proizvodi od aluminijuma čine 40.5% ukupnog crnogorskog izvoza.

Ipak, tokom poslednje tri godine, sektor prerađivačke industrije značajno je smanjio učešće u ukupnoj industriji, najviše zbog pada učešća podsektora proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda u ukupnoj industriji, sa 43,4% 2008. na samo 21,6% u 2010. godini. Zabilježeni pad je rezultat nedovoljne i nerentabilne proizvodnje u KAP-u koji je bio izazvan nizom faktora (globalna kriza, cijena aluminijuma na svjetskom tržištu, višak zaposlenih, visoki troškovi proizvodnje).

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • relativno dobra povezanost repro-lanaca prerađivačke industrije; • raspoloživi resursi • usvojena strateška dokumeta koja omogućavaju brži regionalni razvoj i razvoj industrijskih zona. 	<ul style="list-style-type: none"> • fluktuacije cijena proizvoda metalske industrije; • nedostatak sistema zaštite u slučaju nove krize; • nepostojanje jasne strategije dugoročne održivosti prerađivačke industrije u Crnoj Gori • povećanje kreditnog rizika u bankarskom sektoru - nemogućnosti isplate tekućih obaveza i otplate dugova.
Šanse	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> • mogućnost specijalizacija proizvodnje u regionu; • mogućnost profitabilnog poslovanja kroz modernizaciju proizvodne opreme i tehnologije; • razvoj klastera; 	<ul style="list-style-type: none"> • rast cijena električne energije kao jednog od osnovnih inputa; • nizak stepen obrazovanosti i stručnosti radne snage; • starosna struktura radne snage; • zaostajanje za standardima EU;

Kompanije: Kombinat aluminijuma Podgorica (KAP), Rudnici boksita Nikšić, Tosčelik Nikšić, Fabrika elektroda Piva.

4.5.1 Drvo i proizvodi od drveta

U Crnoj Gori postoji duga tradicija obrade drveta i značajan neiskorošćeni potencijal pogodan za SDI, koje su po svojoj prirodi kapitalno i radno intenzivne. Potencijali drvoprerade u Crnoj Gori, posmatrani sa stanovišta valorizacije domaće drvne sirovine i snadbijevanja domaćeg i u određenoj mjeri pojedinih izvoznih tržišta, su značajni imajući u vidu veličinu i privrednu strukturu Crne Gore. Ovu konstataciju potvrđuje i relativno veliki broj preduzeća koja se bave preradom drveta. Obim tražnje i visina uvoza pokazuju da postoji veliki prostor za povećanje prisutnosti postojećih preduzeća za proizvodnju namještaja, a orijentacija je da se njihov broj u narednom periodu poveća.

Tabela 17: Sječa drveta u šumama i izvan šuma, proizvodni sortimenti u m³

Godina	Hemijsko i tehničko drvo
2008.	328.857
2009.	208.250
2010.	246.699

Izvor: MONSTAT

U skladu sa podacima i rezultatima navedenim u Procjeni potencijala obnovljivih izvora energije, Crna Gora ima veliki potencijal za korišćenje energetskeg potencijala biomase. Ovo se, pored sektora poljoprivrede, prevashodno odnosi na sektor šumarstva, koji je od posebnog značaja za energetske sisteme koji koriste biomasu kao gorivo. U Crnoj Gori postoji tehnički raspoloživi potencijali za proizvodnju energije iz drvne biomase koja nastaje u šumarstvu i preradi drveta u iznosu od 1,46 miliona MWh (ogrevno drvo, drvni ostatak u šumarstvu i u preradi drveta).

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • Značajne rezerve drvne građe. • Tradicija u poslovanju. • Izvozna orijentisanost. • Visok kvalitet drveta. • Veliki dijapazon vrsta drveta koja uspijevaju u Crnoj Gori. • Jeftina radna snaga. 	<ul style="list-style-type: none"> • Loša infrastruktura i pristupačnost pošumljenim predjelima. • Nizak nivo tehnološke opremljenosti za obradu drveta. • Nekvalifikovana radna snaga. • Usitnjena proizvodnja • Slabo tržišno pozicioniranje
<p style="text-align: center;">Šanse</p> <ul style="list-style-type: none"> • Regionalna saradnja. • Veliki izvozni potencijal. • Razvoj klastera. • Korišćenje biomase. • Razvoj proizvoda prema potrebama kupaca i pružanje dodatnih usluga 	<p style="text-align: center;">Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno izgrađena regulativa. • Implementacija zakonskih rješenja za dobijanje koncesija. • Dugačke procedure.

4.6 Logistika

Učešće sektora saobraćaja, skladištenja i veza u nacionalnom BDP u 2010. godini iznosilo je 9.6%. U istoj godini broj zaposlenih bio je 12.541. Od ukupnog iznosa SDI u 2011. godini, 4% je investirano u sektor saobraćaja, skladištenja i veza. Obnova i razvoj infrastrukture u narednom periodu pretpostavka je razvoja logistike.

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • geografski položaj; • regionalna povezanost; • razvojne perspektive Luke Bar, željeznice, aerodroma i putne infrastrukture; 	<ul style="list-style-type: none"> • loše postojeće stanje infrastrukture; • visoki troškovi transporta;
<p style="text-align: center;">Šanse</p> <ul style="list-style-type: none"> • otvorenost zemlje; • mogućnost uvezivanja svih oblika transporta; • konkurentni troškovi poslovanja; 	<p style="text-align: center;">Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> • rastuća konkurencija u regionu; • razvoj putne infrastrukture u regionu; • specijalizacija logističkih centara regiona; • globalna ekonomska kriza koja prouzrokuje nepovoljnu situaciju za privatizaciju državnih preduzeća

4.7 Finansijsko posredovanje

Sektor finansijskog posredovanja u 2010. godini zapošljavao je 3.959 lica i učestvovao u nacionalnom BDP sa 4.0%. Od ukupnog iznosa SDI u 2011. godini, 21% je investirano u oblast finansijskog posredovanja. Uz porast konkurencije, uočava se pad likvidnosti banaka, porast učešća nekvalitetnih kredita i rast aktivnih kamatnih stopa.

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> diverzifikovani portfolio ponude osiguravajućih društava; relativno razvijeno bankarsko tržište sa velikim brojem privatnih banaka; 	<ul style="list-style-type: none"> rast nelikvidnosti privrede; nedostatak investicionih banaka; nizak nivo poslovne kulture za poslove osiguranja;
<p style="text-align: center;">Šanse</p> <ul style="list-style-type: none"> implementacija privatnog penzionog osiguranja; očekivani priliv stranih investicija; rast štednje; 	<p style="text-align: center;">Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> pad privredne aktivnosti; rast aktivnih kamatnih stopa; visok nivo duga prema bankama;

Kompanije: OTP CKB, Hypo Alpe Adria Bank, Hipotekarna banka, Societe Generale Montenegro, Erste Banka, First Financial Bank of Montenegro, NLB Montenegro banka, Prva banka, Atlas Banka, Komercijalna banka a.d. Budva, Invest Banka Montenegro, Lovćen osiguranje AD, Uniqua životno osiguranje AD, Grawe osiguranje AD, Delta Generali životna osiguranja, Sava Montenegro AD, Swiss osiguranje AD, Wiener Städtische životno osiguranje AD, Merkur osiguranje AD, Atlas Life AD, Magnat osiguranje AD.

4.8 ICT Sektor

U svojim razvojnim strategijama Crna Gora posvećuje posebnu pažnju informacionim i komunikacionim tehnologijama. Sektor telekomunikacija bilježi kontinuiran rast, povećan je procenat stanovništva koje koristi računar i internet, bolja je opremljenost preduzeća modernim tehnologijama. Dodatno, ICT ima značajan uticaj na konkurentnost. U odnosu na konkurentnosti u oblasti ICT, Crna Gora je rangirana kao 44 zemlja svijeta. U EU, ICT predstavlja oko 25% GDP i učestvuje sa oko 40% u rastu produktivnosti. ICT sektor je direktno zaslužan za 5% BNP u Evropi, sa tržišnom vrijednošću od 660 milijardi godišnje. U Crnoj Gori, prema statističkim podacima, primjena računara u preduzećima u 2011. godini je 85,1%. Udio zaposlenih lica koja su koristila računar najmanje jedanput nedeljno je 53,5%. Oko 95,1% preduzeća koja su koristila računar u svom poslovanju imalo je pristup internetu. Istraživanje sprovedeno u 2011. pokazuje da 98,9% domaćinstava u kući ima TV prijemnik, 46,6% ima pristup računaru, 93,2% ima mobilni telefon, 77,2% ima radio prijemnik, dok 51,4% domaćinstava ima pristup internetu kod kuće. Pristup internetu se ostvaruje pomoću personalnih računara (72,6%) domaćinstava, laptop računara (49,9%) i mobilnih telefona (41,1%).

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> visoka dinamika tehnoloških promjena; veliki broj korisnika u odnosu na veličinu zemlje; zainteresovanost, posebno mlađe populacije, za ICT sektor; 	<ul style="list-style-type: none"> visoka cijena pristupa internetu i prateće opreme; nedostatak obrazovanja i shvatanja neophodnosti korišćenja interneta; neodrživost mnogih ICT pilot projekata;
<p style="text-align: center;">Šanse</p> <ul style="list-style-type: none"> razvijanje ICT sektora kao industrije (proizvodnja softvera i hardvera); proširenje proizvodnog i uslužnog asortimana u sektoru ICT; sistemske pristup razvoju ideja i <i>know-how</i>; 	<p style="text-align: center;">Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> niska digitalna pismenost i vještine; nedostatak istraživanja i inovacija; nisko povjerenje u mreže;

Kompanije: ComTrade, Saga, Microsoft, Čikom

4.9 Nekretnine

„Leaseback“, u prevodu Povratni zakup (što je kraći naziv za prodaju i povratni zakup), je finansijska transakcija u kojoj neko prodaje imovinu i ponovo je uzima u zakup na dugoročni period: tako on nastavlja da koristi imovinu, ali je više ne posjeduje. Aranžman povratnog zakupa

znači da nakon kupovine imovine, vlasnik stupa u dugoročni ugovor po kojem se imovina daje u zakup prodavcu, po ugovorenoj cijeni. Jedan od razloga za povratni zakup je prenos vlasništva na REIT industriju.

U okviru veće ponude u oblasti nekretnina namijenjenih rekreaciji i odmoru i turističke infrastrukture u Crnoj Gori, ima mjesta za proizvod nekretnina za odmor kao što su „leaseback“, baziran na poreskim inicijativama za stimulisanje razvoja i kupovine. Takodje postoji i mogućnost da proizvod „fractional“ (ili “zajedničko vlasništvo”) omogući domaćem i regionalnom tržištu pristup sektoru domova za odmor po razumnoj cijeni. Razvoj šema povratnog najma će u Crnoj Gori podržati dugoročne ciljeve unapređenja turističkog sektora u zemlji. Na osnovu oslobađanja od PDV-a u cilju stimulisanja tržišta, razvojni programi će biti motivisani da obezbijede proizvod širom zemlje, u oblastima prirodnih ljepota kao što su uglavnom nerazvijeni jezerski i planinski centri, kao i ključne oblasti priobalja. Ovo će pomoći promovisanje svih aspekata potencijalne turističke ponude Crne Gore i podsticanje turizma van glavne ljetne sezone i generisati posjete u pred/post-sezoni (proljeće/jesen).

Kao privredni subjekti, operatori će povratnim najmom aktivno tražiti pospješivanje popunjenosti tokom ovih perioda i produžiti turističku sezonu u Crnoj Gori. Štaviše, kao upravljani hotelski smještaj nasuprot privatnom smještaju, šeme povratnog najma će dobiti dodatnu turističku zaradu koja može podržati lokalnu ekonomiju. Kao takve, koristi od proizvoda povratnog najma na ovoj lokaciji će prevagnuti gubitak oslobođenog PDV poreza (oslobađanje od PDV-a je predviđeno postojećim zakonom – „usluge davanja u zakup ili podzakup kuća za stanovanje, stanova, odnosno stambenih prostora za stalno stanovanje duže od 60 dana, kao i zakup poljoprivrednog zemljišta ili šuma, koji su upisani u zemljišne knjige, su oslobođeni PDV-a”).

Šeme povratnog najma trebalo bi da budu konstruisane prihvatljivo s obzirom na to da se lokacija i okolna zemlja koriste kako bi se unaprijedio turizam, a vrijednosti imovine učinile maksimalnim.

Osim toga, povećanje broja letova ka i iz ciljanih tržišnih destinacija trebalo bi da pomognu u jačanju prodiranja na potencijalna tržišta, i time jačanju turističkog i sektora nekretnina u Crnoj Gori.

Ekonomska kriza i otežana finansijska situacija u Evropi pokrenula je novi trend uvođenja ekonomskog državljanstva (citizenship-by-investment). Mnoge zemlje, kako članice EU, tako i zemlje u procesu integracija, pokušavaju da smanje javni dug i privuku strane investicije kroz programe odobravanja **državljanstva i boravišta** kako bi, uz dodatne olakšice, privukli kapital stranih investitora i vratili državnu privredu u ravnotežu.

Sa aspekta podsticanja tržišta nekretnina trebalo bi definisati posebne podsticaje za dobijanje stalnog boravišta i ekonomskog državljanstva. Cilj uvođenja ovakvog programa/podsticaja bi bio da ponudi benefite za uzvrat investitorima koji kupuju nekretnine, a koji mogu imati značajan uticaj na razvoj ekonomije i privrede zemlje.

Pristup avio-saobraćajem

Trenutna ulaganja u avio-dostupnost Crne Gore će doprinijeti rastu u sektoru turizma, pospješujući posjetu i podržavajući davanje imovine u zakup i na duge staze, tržištima kao što je povratni najam. Pristup treba da bude poboljšan uvođenjem niskobudžetskih avio-kompanija i povećanjem direktnog avio-pristupa drugim zapadnoevropskim izvornim tržištima.

Evropsko slobodno tržište nekretnina trenutno privlači kupce iz cijelog opsega evropskih zemalja, kao i SAD-a, Rusije i Australazije. S obzirom da Crna Gora već ima koristi od unaprijeđenog vazdušnog mosta prema važnim tržištima Velike Britanije i Rusije, druge ključne potencijalne avio-veze mogle bi biti osnovane da služe Nordijskim (Danska, Norveška) i zemljama njemačkog govornog područja (Nemačka, Švajcarska) vremenom, kao i sa drugim zemljama Evrope i Srednjeg istoka.

Vremenom, usljed istraživanja dubine tržišta za proizvod u novim zemljama, podižući priliv u drugim važnim i velikim tržištima centralne i istočne Evrope, odnosno Češkoj Republici i Poljskoj, na primjer Varšavi, takođe se može zahtijevati poboljšane veze i optimizaciju područja sliva za proizvod.

Avio-pristup je glavni upravljač turizmom, a samim tim i nekretnina gdje i potencijalni kupci žele da žive, rade i opuste se na nekoj destinaciji. Redovni, planirani letovi tokom cijele godine će pomoći da se podrže duže sezone turizma kao i da se do maksimuma dovede potencijal posjete. Slično tome, značaj unaprjeđenja putne mreže Crne Gore ne može biti potcijenjen u cilju olakšanja pristupa onih sa tržišta „vožnja (do destinacije)“, na primjer, iz susjednih zemalja kao što je Srbija, ali i Slovenija, Makedonija, Bosna i Hercegovina i Hrvatska.

Bilo koje predložene nove avio-veze treba srazmjerno pokrenuti uz uticajne turističke promotivne kampanje u cilju podizanja svijesti o destinaciji, proizvodu tamo dostupnom i obrazloženju kupovine.

Pristup vodenim putem je takođe segment gdje se mogu tražiti investitori, odnosno poboljšanjem postojećeg vodenog saobraćaja poboljšala bi se dostupnost Crne Gore. Takođe treba naglasiti važnost izgradnje aerodroma i vodenog terminala u Tivtu, a sve ovo može obezbijediti nove investicije i novi i bolji kvalitet u Crnoj Gori. Jedna od oblasti interesantna za investiranje je svakako i povezivanje između luka Crne Gore morskim putem.

Radi sveobuhvatne i kvalitetne prezentacije investicionih potencijala predlaže se formiranje jedinstvene baze podataka koja će sadržati podatke o lokalitetima i uslovima za izgradnju **turističkih i stambenih objekata**, čija je izgradnja predviđena planskim dokumentima, a nije realizovana. Navedena baza podataka bi sadržala pojedinačno podatke o lokalitetima i uslovima izgradnje turističkih objekata (koji su predviđeni planskom dokumentacijom, a izgradnja nije realizovana) i podatke o lokalitetima i uslovima izgradnje stambenih objekata (koji su predviđeni planskom dokumentacijom, a čija izgradnja nije realizovana).

Na ovaj način promovišu se i projekte manje investicione vrijednosti, odnosno obezbijavaju tačne i ažurne informacije na ciljnim tržištima o mogućnostima izgradnje turističkih i stambenih objekata.

U cilju privlačenja više malih investitora, potrebno je zakonom propisati proceduralne i poreske olakšice. Olakšice se mogu definisati u odnosu na vrijednost investicionih projekata, npr. za projekte investicione vrijednosti do 1 milion eura predviđa se poreska olakšica u manjem procentu nego za projekat čija investiciona vrijednost iznosi preko 1 milion eura. Takođe, neophodno je zakonom precizno definisati obavezu jedinica lokalne samouprave u pogledu izgradnje infrastrukture do investicione lokacije, za projekte kojima se valorizuje prostor i čijom realizacijom dolazi do otvaranja novih radnih mjesta. Obavezu izgradnje infrastrukture treba usloviti preciznim definisanjem granične vrijednosti investicije kao i brojem novih radnih mjesta (primjer: 200 mil. eura; 500 radnih mjesta).

U funkciji aktiviranja tržišta nekretnina, a u cilju dalje promocije i razvoja turizma, postoji mogućnost pokretanja projekta koji bi podrazumijevao **pretvaranje neprodatih stambenih objekata⁵⁶ u kondo** **hotele⁵⁷**.

⁵⁶ Prema zvaničnim podacima Uprave za nekretnine za 2010. godinu, po dva stana ima 44.744 građana Crne Gore, tri stana 13.120, četiri 4.976. a pet i više 1.795 građana.

⁵⁷ Condohotel je vrsta hotela, kategorije najmanje četiri zvjezdice, čije su smještajne jedinice u svojini više subjekata koje su predmet prodaje i pojedinačno se upisuju u zemljišne knjige, sa teretom da smještajnim jedinicama upravlja menadžment kompanija i da smještajne jedinice moraju biti u komercijalnoj funkciji kompanije najmanje 10 mjeseci u toku kalendarske godine.

5. MJERE ZA PODSTICANJE INVESTICIJA

Prepoznajući važnost kreiranja adekvatnog poslovnog ambijenta za privlačenje investicija, a imajući u vidu sve veću konkurenciju kada je u pitanju privlačenje SDI, mnoge zemlje su se odlučile za donošenje konkretnih podsticajnih mjera za investitore. Cilj ovih mjera je podsticanje privrednog razvoja zemlje i otvaranje novih radnih mjesta. Najčešće se dodjeljuje u vidu finansijske podrške i fiskalnih olakšica, u zavisnosti od sektora, visine investicije, nivoa razvijenosti regiona u koji se investira i broja novootvorenih radnih mjesta.

5.1 Pregled podsticajnih mjera u tranzicionim ekonomijama

Analiza prakse zemalja članica EU, kao i zemalja u regionu, pokazuje da je najčešće riječ o mjerama koje se realizuju kao: donacije iz budžeta u iznosu određenog procenta ukupne investicije, fiskalne olakšice u specijalnim ekonomskim zonama, i fiskalne olakšice koje se posebno određuju na nivou lokalne samouprave, a podrazumijevaju, npr. oslobađanje od plaćanja poreza na nepokretnosti. Važno je napomenuti da se najčešće radi o sinhronizovanoj aktivnosti na nacionalnom i regionalnom/lokalnom nivou; da se na nivou zemlje definišu prioritetni sektori ulaganja, te da uvođenje podsticajnih mjera najčešće prati usvajanje posebnog zakona. Slijedi prikaz prakse u odabranim zemljama.

U **Poljskoj** su kao prioritetni sektori izabrani: automobilski i elektronski sektor, sektor avijacije, sektor usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine, istraživanje i razvoj i biotehnologija. Investitori mogu dobiti direktnu podršku iz budžeta u iznosu do 10% prihvatljivih troškova ukupne nove investicije, kao i određeni iznos pomoći za svako novootvoreno radno mjesto. Oni koji svoje projekte realizuju u specijalnim ekonomskim zonama ostvaruju fiskalne olakšice (oslobađanje plaćanja poreza na dobit) i dobijaju besplatnu pravnu pomoć kod pokretanja i realizacije investicionog postupka. Dodatno, pojedine opštine obezbjeđuju oslobađanje od plaćanja poreza na nepokretnosti.

U **Slovačkoj**, podsticajne mjere usmjerene su na smanjenje regionalnih razlika. Četiri prioritetne kategorije za koje se mogu dobiti podsticaji obuhvataju: industrijsku proizvodnju, tehnološke centre i istraživanja i razvoj, centre strateških usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine i turizam. Investitori mogu dobiti direktnu državnu pomoć uz uslov da određeni procenat od investicije usmjere na nabavku novih mašina (u sektoru industrije najmanje 40% od ukupnog iznosa investicije mora biti korišćeno za nabavku novih mašina, dok je u sektoru turizma ovaj procenat 20%). Zastupljeni su sledeći oblici podrške: grantovi, poreske olakšice, doprinos novim radnim mjestima (određeni procenat troškova dvogodišnje plate za svakog novog zaposlenog), te transfer državne/opštinske imovine investitoru po nižoj cijeni.

U **Češkoj**, podsticaji investitorima usmjereni su na sektor proizvodnje. Nova proizvodna preduzeća oslobađaju se obaveze plaćanja poreza u vremenu do 5 godina. Vlada obezbjeđuje grantove za nova radna mjesta (50.000 eura po novozaposlenom), obuku i prekvalifikaciju zaposlenih (25% ukupnih troškova obuke i prekvalifikacije pokriva iz sredstava budžeta uz dodatni uslov da se programi realizuju u okruzima u kojima je nezaposlenost najmanje 50% iznad nacionalnog prosjeka). Uslov je da najmanje 60% ukupnih troškova investicije mora biti uloženo u kupovinu novih mašina.

U **Srbiji**, strani investitori mogu dobiti bespovratna sredstva za investicione projekte u svim djelatnostima osim trgovine, ugostiteljstva i poljoprivrede. Naglasak je stavljen na proizvodni sektor i usluge koje mogu biti predmet međunarodne trgovine. Za otvaranje novog radnog mjesta kroz investicione projekte opredijeljeno je 2.000-10.000 eura. Za investicije čiji ukupan iznos prelazi 200 miliona eura i kojima se obezbjeđuje otvaranje najmanje 1.000 novih radnih mjesta, opredjeljuju se sredstva u iznosu od 25% ukupnog iznosa troškova investicije. Za investicije čiji ukupan iznos

troškova prelazi 50 miliona eura i kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje 300 novih radnih mjesta, opredjeljuju se sredstva u iznosu od 20% ukupnog iznosa troškova investicije.

Podsticajne mjere za ulaganje u **Hrvatskoj** definisane su Zakonom o podsticanju ulaganja i odnose se na projekte ulaganja u: proizvodno-prerađivačke privredne aktivnosti, tehnološke razvojno-inovacijske centre i strateške aktivnosti poslovne podrške. Podsticaji obuhvataju: fiskalne olakšice, carinske povlastice, finansijsku podršku za otvaranje novih radnih mjesta (1.500-3.000 eura, u zavisnosti od stope nezaposlenosti u određenoj regiji), finansijsku podršku za opravdane troškove usavršavanja povezanih sa investicionim projektom, finansijsku podršku za osnivanje i razvoj tehnoloških razvojno-inovacionih centara, strateških aktivnosti poslovne podrške i finansijsku podršku za projekte ulaganja od značajnog privrednog interesa za državu. Uz navedene mjere državne pomoći, odobreni su i podsticaji za istraživanje i razvoj u obliku smanjenja poreske osnove poreza na dobit za opravdane troškove projekata naučnih i razvojnih istraživanja.

U **Bosni i Hercegovini**, strani investitori mogu ostvariti pravo na oslobođenje od plaćanja carina i carinskih nameta (osim za putnička vozila). Investicioni projekti su zaštićeni od nacionalizacije, osim ako se ne radi o zaštiti javnog interesa i to uz plaćanje adekvatne naknade. Investitori koji projekte implementiraju u slobodnim ekonomskim zonama (SEZ) Bosne i Hercegovine oslobođeni su od plaćanja PDV, dok su za ulaganja u SEZ, transfer dobiti i prenos ulaganja besplatni. Investitori koji zapošljavaju preko 50% osoba sa invaliditetom na period duži od godinu dana, ostvaruju pravo na oslobođenje od plaćanja poreza na dobit za tekuću godinu.

Makedonija je svoje mjere za podsticanje investicija takođe vezala za specijalne ekonomske zone. Investitori u ovim zonama uživaju oslobođanje od poreza na profit i poreza na lična primanja u periodu od 10 godina, dok su potpuno oslobođeni plaćanja poreza na dodatu vrijednost. Takođe, investitori zemlju uzimaju u zakup na period do 99 godina, a oslobođeni plaćanja komunalija opštinama, kao i nadoknada za izdavanje građevinskih dozvola. Imaju besplatan priključak za prirodni gas, vodu i kanalizaciju, a Vlada Makedonije može učestvovati u troškovima izgradnje u iznosu do 500.000 EUR, u zavisnosti od visine investicije i broja novih radnih mjesta.

5.2 Podsticajne mjere u Crnoj Gori

Tranzicija iz planskog u tržišni privredni sistem i povećan priliv kapitala kroz investicione aktivnosti, u primorskom i središnjem dijelu Crne Gore rezultovali su neravnomjernim regionalnim razvojem i povećanjem razlika u privrednoj aktivnosti i životnom standardu građana. Socio-ekonomske razlike nastale kao posljedica nedovoljne iskorišćenosti raspoloživih resursa i neodrživog upravljanja prirodnim resursima, generisale su potrebu za definisanjem procesa, mehanizama i mjera usmjerenih na realizaciju razvojnih potencijala svih crnogorskih regiona, tj. na ostvarivanje ravnomjernog regionalnog razvoja i održive i konkurentne nacionalne privrede.⁵⁸

U prethodnom periodu, opredjeljenje Vlade Crne Gore bilo je da kreira identične uslove za bavljenje biznisom domaćim i stranim pravnim i fizičkim licima, te da kroz niz reformi poboljša poslovni ambijent i učini ga konkurentnijim. U prethodnom periodu, politika niskih poreza bila je vodeći mehanizam za privlačenje investicija.

U namjeri da stimuliše investicije u nerazvijenim djelovima zemlje, Vlada je definisala poreske olakšice na **nacionalnom nivou** i to na sledeći način:

- **Oslobađanje od poreza na dobit**

(Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit pravnih lica, Sl. list RCG br.14/2012)

⁵⁸ Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2010-2014.

- Novoosnovanom pravnom licu u privredno nedovoljno razvijenim opštinama, koje obavlja proizvodnu djelatnost, obračunati porez na dobit za prvih osam godina umanjuje se 100%. Pomenuto poresko oslobođenje odnosi se i na dobit koju poreski obveznik ostvari u novoosnovanoj poslovnoj jedinici, koja obavlja proizvodnu djelatnost u nedovoljno razvijenoj opštini, srazmjerno učešću dobiti ostvarene u toj poslovnoj jedinici u ukupnoj dobiti poreskog obveznika.
- Poresko oslobođenje, odnosno olakšica, ne odnosi se na poreskog obveznika koji posluje u sektoru primarne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, transporta ili brodogradilišta, ribarstva i čelka.

- Porez na dohodak fizičkih lica

(Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, Sl. list RCG, br.14/2012)

- Poreskom obvezniku koji otpočne obavljanje proizvodne djelatnosti u privredno nedovoljno razvijenim opštinama, obračunati porez na dohodak za prvih osam godina umanjuje se 100%.
- Poresko oslobođenje, odnosno olakšica, ne odnosi se na poreskog obveznika koji posluje u sektoru primarne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda ili izgradnje brodova, ribarstva, čelika.

- Subvencije za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica

(Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica, Sl. list CG br. 11/2012)

Subvencije može koristiti poslodavac koji zaposli:

- Lice sa najmanje 40 godina života;
- Nezaposleno lice Romi, Aškalije i Egipćani;
- Lice koje se nalazi na evidenciji Zavoda duže od pet godina;
- Lice koje je zaposleno na izvođenju javnih radova;
- Lice na neodređeno vrijeme nakon obavljanja pripravničkog staža;
- Lice za čijim je radom prestala potreba (tehno-ekonomski viškovi), a nalazi se na evidenciji Zavoda;
- Lice koje je zaposleno radi obavljanja sezonskih poslova;
- Nezaposleno lice sa preko 25 godina staža osiguranja, koje je korisnik novčane naknade.
- Lica u biznis zonama

Za lica iz ove Uredbe poslodavac ne plaća:

- Doprinos za obavezno socijalno osiguranje na zarade (doprinos za penzijsko invalidsko osiguranje, doprinos za zdravstveno osiguranje, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti, doprinos za Fond rada);
- Porez na dohodak fizičkih lica

Iz zarade zaposlenog obračunava se i obustavlja:

- Doprinos za penzijsko invalidsko osiguranje po stopi od 15,0%
- Doprinos za zdravstveno osiguranje po stopi od 8,5%
- Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti po stopi od 0,5%
- Prirez poreza na dohodak

Poslodavac uplaćuje navedene doprinose u obračunatom iznosu i obračunati porez na dohodak fizičkih lica. Poslodavac plaća obračunati prirez poreza na dohodak.

Osnovicu za obračunavanje doprinosa čini bruto zarada zaposlenog, a poslodavac uplaćuje poreze i doprinose prilikom isplate zarade zaposlenom.

Pored navedenog, na lokalnom nivou, pojedine jedinice lokalne samouprave definisale su dodatno:

- Olakšice u dijelu plaćanja komunalnih ili drugih naknada;
- Povoljna cijena zakupa/kupovine prostora za biznis zone;
- Smanjenje ili oslobađanje plaćanja prireza poreza na dohodak fizičkih lica;
- Smanjenje stope poreza na nepokretnosti;
- Mogućnost definisanja povoljnog modela privatno-javnog partnerstva;
- Infrastrukturno opremanje na područjima gdje ne postoji.

Vlada Crne Gore je 29. decembra 2011. godine usvojila 'Program podsticaja razvoja biznisa' kojim želi podstaći razvoj mikro i malih proizvodnih preduzeća, povećanje zaposlenosti u manje razvijenim opštinama, kao i aktiviranje kapitala domaćih i inostranih investitora koji bi prepoznali interes za sprovođenje i unapređenje ovog projekta. Program je kreiran u cilju daljeg razvoja biznis zona u Crnoj Gori.

Pored navedenog, Crna Gora je već uskladila svoje zakonodavstvo sa pravnim tekovinama EU u dijelu dodjele državne pomoći. Shodno Zakonu o kontroli državne pomoći⁵⁹, državna pomoć se može davati kao:

- subvencija,
- fiskalna olakšica (porezi, doprinosi i drugi javni prihodi),
- garancija države ili opštine,
- subvencija kamatnih stopa za zajmove,
- ustupanje dobiti, odnosno dividendi države ili opštine za razvojne programe davaoca privrednim subjektima,
- otpis duga,
- prodaja nepokretnosti države ili opštine po cijeni nižoj od tržišne ili kupovina po cijeni višoj od tržišne vrijednosti, i
- druga pomoć u skladu sa zakonom.

U praksi, državna pomoć dodjeljivana je kroz formu horizontalne (restrukturiranje i sanacija postojećih kompanija) i vertikalne pomoći (podrška regionalnom razvoju, prije svega kroz programe Investiciono-razvojnog fonda i Zavoda za zapošljavanje). Ovaj mehanizam podrške privlačenju investicija dobiće na značaju kako budu napredovali pregovori sa EU, a pogotovo sa članstvom u EU, kada će Crnoj Gori biti dostupni izdašniji fondovi za ove svrhe.

Osnovni problem pri kreiranju povoljnog investicionog ambijenta u Crnoj Gori je nedovoljno i neravnomjerno ulaganje u osnovnu poslovnu infrastrukturu. Međutim, mjere politike regionalnog razvoja usredsređene su na podsticanje ravnomjernijeg razvoja svih regiona. Pored gore navedenog, evidentno je da još uvijek treba raditi na jačanju institucionalnih i administrativnih kapaciteta, u cilju optimizacije investicionih potencijala države. U narednom periodu potrebno je poboljšati koordinaciju između jedinica lokalne samouprave i Vlade, kao i samih investitora, kako bi realizacija investicionih projekata bila u skladu sa nacionalnom politikom i kako bi se smanjile socio-ekonomske razlike između pojedinih djelova zemlje. Dobru osnovu za bolju koordinaciju

⁵⁹ "Sl. list Crne Gore", br. 74/09 od 13.11.2009, 57/11 od 30.11.2011, član 7

predstavlja proces izrade Strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave⁶⁰, kao i formirani Partnerski savjet za regionalni razvoj⁶¹, čiji je zadatak, između ostalog, davanje preporuka Vladi za utvrđivanje prioriteta u realizaciji razvojnih projekata.

⁶⁰ Strateškim planom se utvrđuje postojeće stanje razvoja jedinice lokalne samouprave, opšti cilj razvoja, strateški ciljevi sa prioritetima za njihovo ostvarivanje, mjere i smjernice za ostvarivanje strateškog plana, orijentaciona sredstva za sprovođenje strateškog plana, način njihovog obezbjeđivanja i druga pitanja od značaja za razvoj, Zakon o regionalnom razvoju, „Sl. list CG”, broj 20/ 2011, član 7.

⁶¹ Formiran u skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju, „Sl. list CG”, broj 20/ 2011, član 23, stav 4.

6. SWOT ANALIZA

Polazeći od postojećeg ambijenta za investiranje, nivoa dostignutih ekonomskih reformi, pozicije Crne Gore u regionu JIE i šire, te analize procjene rizika investiranja, pristupilo se SWOT analizi atraktivnosti ulaganja u Crnu Goru. Pri izadi SWOT analize polazi se od najznačajnijih tipova rizika koji su prepoznati kao glavni uzroci "neinvestiranja" u region JIE.

Prema ekspertima OECD⁶², opšti uslovi za privlačenje SDI u zemlje JIE obuhvataju: □

- stvaranje sigurnog, fleksibilnog i nediskriminatornog zakonskog okvira;
- pojednostavljenje administrativnih procedura za osnivanje i poslovanje preduzeća;
- stvaranje stabilnog makroekonomskog ambijenta i jasno definisana investiciona politika;
- razvijenu infrastrukturu;
- raspoložive resurse i ljudski potencijal.

U cilju izgradnje pozitivnog ambijenta za privlačenje SDI, eksperti OECD definisali su slijedeće preporuke:

- jačanje transparentnosti javnog sektora;
- smanjenje implementacionog jaza;
- jačanje zaštite svojinskih prava;
- obezbjeđenje slobodnog kretanja kapitala (transfer i repatrijacija profita);
- obezbjeđenje uslova za zdravu konkurenciju u privatnom sektoru;
- smanjenje barijera za poslovanje;

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Politička i makroekonomska stabilnost; • Euro kao sredstvo plaćanja; • Regionalno kompetitivan finansijski rizik; • Povoljan poreski ambijent; • Dostignuti nivo privatizacije; • Visok nivo ostvarenih ekonomskih reformi i kreiranih novih institucija; • Restrukturiran i privatizovan bankarski sistem; • Razvijena telekomunikaciona infrastruktura; • Relativno visoko-obrazovana radna snaga; • Kontinuirano unapređenje tržišta rada u oblasti radnih odnosa • Slobodan pristup na tržišta EU; primjena CEFTA sporazuma; Sporazum o slobodnoj trgovini između Crne Gore i EFTA zemalja; te FTA sa Rusijom i Turskom; • Relativno niske carinske stope; • Nacionalni tretman stranih investitora; • Dostignuti nivo podsticajnih fiskalnih, regulatornih i finansijskih mjera; • Slobodan transfer reinvestirane dobiti i plaćanja u inostranstvu; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno razvijena infrastruktura u cjelini; • Nedovoljno prepoznatljive lokacije za privlačenje SDI; • Implementacioni jaz u primjeni ključnih zakona u oblasti vlasničkih odnosa i prostorno-planskih dokumenata; • Postojanje regionalnih razvojnih gepova; • Veličina tržišta; • Nefleksibilno tržište radne snage; • Relativno skupa radna snaga; • Adiministrativne barijere; • Nedovoljno razvijeno tržište kapitala; • Obim domaće potrošnje koji se nastoji nadomjestiti sporazumima o slobodnoj trgovini; • Nedovoljno razvijena sektorska tehnološka baza; • Nedovoljan nivo know how-a (posebno menadžerskih vještina);

⁶² Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies, OECD

<ul style="list-style-type: none"> • Oslobađanje plaćanja poreza na dobit (8 godina) za osnivanje pravnog lica u privredno manje razvijenim opštinama; • Izbjegavanje duplog oporezivanja; • Članstvo u STO 	
MOGUĆNOSTI	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Posvećenost Vlade programu održivog ekonomskog razvoja i stvaranja povoljnog ambijenta za poslovanje stranih investitora; • Dalji razvoj finansijskih tržišta; • Dalji razvoj i snaženje institucija za privlačenje SDI; • Usaglašavanje zakonskih propisa iz oblasti radnih odnosa sa EU standardima; • Stvaranje liberalizovanog fiskalnog sistema za privlačenje SDI; • Dalje jačanje bankarskog sektora i finansijskih intermedijara; • Reforme obrazovanja u skladu sa potrebama razvojnih sektora Crne Gore; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nastavak privatizacije najznačajnijih preduzeća i odabir kvalitetnih strateških investitora; • Rat fiskalnih podsticajnih mjera zemalja u regionu⁶³; • Problemi u primjeni usvojenih zakona ili odlaganje primjene; • Nivo transparentnosti i efikasnosti administrativnog sistema; • Nizak nivo sektorske diverzifikacije SDI; • Nizak nivo reinvestiranja i nivo odliva profita; • Sporo prilagođavanje radne snage potrebama tržišta rada (spora prekvalifikacija, dodatni obrazovni programi, usklađenost obrazovnih programa sa potrebama investitora);⁶⁴

⁶³ Prema Izveštaju UNCTAD područje JIE postalo je jedno od najkonkurentnijih regiona za privlačenje SDI.

⁶⁴ Pitanje spore prekvalifikacije i dodatnih obrazovnih programa i njihove usklađenosti sa potrebama tržišta rada ukazuju na izazov strukturne nezaposlenosti koja dugi niz godina prati crnogorsko tržište rada, a koja je uslovljena dugotrajnim tranzicionim procesima i promjenom privredne strukture. Otklanjanje posledica strukture nezaposlenosti je takođe dugotrajan process koji podrazumijeva kontinuitet reforme obrazovanja, ali se rezultati ne mogu osjetiti na kratak rok.

7. VIZIJA CRNE GORE ZA PRIVLAČENJE SDI

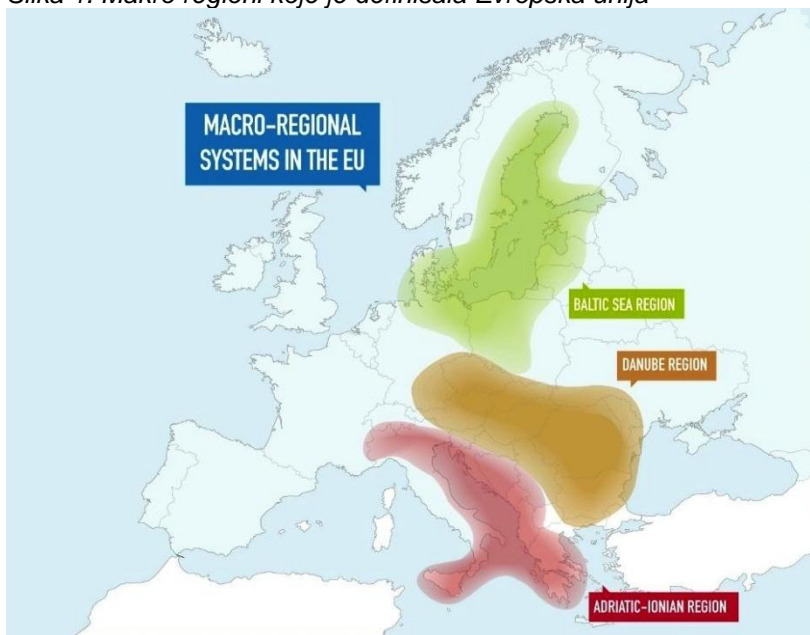
Šta treba da budu ciljevi Crne Gore u narednom periodu kada je u pitanju privlačenje stranih direktnih investicija? Crna Gora raspolaže jedinstvenom kombinacijom uglavnom neiskorišćenih resursa, pogotovo u sjevernom dijelu zemlje i ima relativno mladu i dobro obrazovanu radnu snagu. Takođe, s obzirom na geografsku poziciju i standard življenja, Crna Gora lako privlači i radnu snagu iz regiona. Poreski ambijent je konkurentan.

Zahvaljujući obnovljenoj nezavisnosti i snažnim promotivnim aktivnostima u prethodnom periodu, prepoznata je kao investiciona lokacija na globalnom nivou. Radna snaga, poreski sistem i dosadašnji uspjeh u privlačenju stranih direktnih investicija, glavne su poluge koje jačaju povoljan investicioni ambijent u Crnoj Gori. Posmatrajući globalni ambijent za SDI, znamo da su demografske prilike, klimatske promjene, smanjeni rizik za ulaganje, brzo rastuća tržišta i novi prilivi SDI važni. Zato naši naponi da privučemo nove SDI moraju biti usklađeni sa višim nacionalnim ciljevima koji se odnose na kreiranje novih radnih mjesta, podršku regionalnom razvoju i izgradnji i razvoju zelene ekonomije.

7.1 Regionalno pozicioniranje Crne Gore

U namjeri da osnaži proces kohezije, posebno u slabije razvijenim oblastima, Evropska unija definisala je tri makro regiona i to: Dunavski, Baltički i Jadransko-jonski makro region.

Slika 1. Makro regioni koje je definisala Evropska unija

Baltički region obuhvata osam zemalja članica Evropske unije (Dansku, Estoniju, Finsku, Njemačku, Litvaniju, Letoniju, Poljsku i Švedsku) i tri zemlje koje nijesu u EU (Bjelorusiju, Norvešku i Rusiju). **Dunavski region** obuhvata: Njemačku (Baden-Wurtemberg i Bavarija), Austriju, Slovačku, Češku, Mađarsku, Sloveniju, Rumuniju i Bugarsku (kao članice EU), zatim Hrvatsku, Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Moldaviju i Ukrajinu (regione uz Dunav) koje još nijesu članice, dok **Jadransko-jonski makro region** obuhvata: Italiju, Grčku i Sloveniju (članice), kao i Hrvatsku koja će postati punopravni član EU sredinom 2013, dok, od zemalja koje nijesu članice, ovaj region uključuje i Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru i Albaniju.

Slika 2. Obuhvat Jadransko-jonskog makro regiona

Jadransko-jonski makro region obuhvata površinu od 519.658 km², a naseljava ga skoro 60 miliona stanovnika. Posmatrano u prosjeku, 71% BDP ovog regiona stvara se u sektoru usluga, 25% u sektoru industrije i svega 4% u sektoru poljoprivrede. Ovaj region godišnje posjeti preko 40 miliona turista zahvaljujući obali ukupne dužine preko 12,5 hiljada kilometara. Region ima ukupno 51 UNESCO zaštićeno područje.

Za svaki od navedenih regiona, po njihovom ustanovljavanju, a u okviru važeće finansijske perspektive, priprema se strategija razvoja kojom se određuju prioriteti djelovanja i klasteri za ulaganje. Izrada strategije za Jadransko-jonski region motivisana je: zajedničkim istorijskim, ekonomskim i kulturnim karakteristikama, zajedničkim problemima i mogućnostima; morskim basenom kako bi se izazovi koje nameće priroda bolje rješavali zajedničkim pristupom i uspješnom saradnjom u prethodnom periodu. Sektori od značaja koji su prepoznati u samoj Strategiji odnose se na: more i pomorske poslove (ribarstvo, zaštita životne sredine, bezbjednost i sigurnost mora, turizam i mogućnosti rasta vezane za resurse mora); kultura i među-univerzitetska saradnja, mobilnost i transport (luke, pomorski putevi i sl.), energetika.

Očekuje se da Strategija bude usvojena u okviru finansijske perspektive 2014-2020, što Crnoj Gori ostavlja određeno vrijeme za adekvatnu pripremu za korišćenje fondova, kako bi poboljšala sopstvenu konkurentnost i privukla investicije.

Takođe, treba napomenuti da će 2014. biti godina u kojoj će Grčka i Italija predsjedavati EU, što će osigurati punu podršku usvajanju Strategije Jadransko-jonske regije i obezbjeđivanje fondova za njenu realizaciju, s obzirom da obje pomenute zemlje imaju direktan interes.

U kontekstu navedenog, vizija Crne Gore kao investicione destinacije vezuje se upravo za Jadransko-jonsku regiju i glasi:

Crna Gora će 2020. godine biti jedna od vodećih platformi za razvoj biznisa u Jadranskoj regiji

Ostvarenje navedene vizije zamišljeno je u dvije faze, pri čemu se prva faza odnosi na period 2013-2015. godine, a druga od 2016-2020. godine.

7.2 Ciljevi do 2015. godine

Kreiranje novih radnih mjesta biće od primarne važnosti za Vladu Crne Gore. To će se ostvariti kroz postizanje sledećih ciljeva zaključno sa 2015. godinom.

Slika 3: Ciljevi do 2015. godine

Osnovno polazište prilikom kvantifikovanja ciljeva je princip projekcije željenog stanja na kraju planskog perioda, na osnovu kojeg treba preduzeti određene aktivnosti da bi se oni postigli. Naravno, projektovanje određenih parametara primarno je zasnovano na analizi postojećeg stanja, dosadašnjim trendovima, kao i opredjeljenjima Vlade preko resornih ministarstava i definisanim sektorskim politikama u narodnom periodu.

Projektovani broj novih radnih mjesta zasnovan je na očekivanom oporavku crnogorske privrede kao i otvaranju novih radnih mjesta prije svega u sektoru uslužne privrede, koja je radno-intenzivna djelatnost sa niskom stopom rasta produktivnosti rada, koja zapošljava veliki broj lica (turizam, građevinarstvo, trgovina i druge uslužne djelatnosti). Sam podatak o razlici u broju zaposlenih u prethodnom periodu govori u prilog ostvarivosti ovog cilja. Ukupan broj zaposlenih u 2009. godini je za 7.621 veći od broja zaposlenih u 2012. godini, odnosno za 11.070 u odnosu na 2011. godinu. Ovdje treba imati na umu da se uzima prosječan broj zaposlenih tokom godine dok je tokom ljetnjih mjeseci ovaj broj znatno veći uključujući sezonsko zapošljavanje.

Osnova za projektovanje 20% učešća investicija na sjeveru Crne Gore u ukupnim investicijama nalazi se u postojećim neiskorišćenim potencijalima sa kojim sjever raspolaže, prepoznatim investicionim projektima iz oblasti energetike, poljoprivrede, turizma, pokretanju industrijske proizvodnje, kao i ciljanom ravnomjernijem regionalnom razvoju. Ovako definisani cilj opredijeliće i buduće podsticaje za privlačenje stranih investicija na lokalnom i nacionalnom nivou.

Okretanje brzorastućim tržištima i realizacija 20% investicija sa ovih tržišta, zasnovana je na trenutnom stanju u zemljama EU koju karakteriše recesija i pad investicionog interesovanja, kao i zainteresovanost investicionih partnera iz zemalja BRIK-a, prije svega Kine, za infrastrukturne projekte i oblast energetike.

Ostvarivanje ukupnih investicija u iznosu od 1,6 milijardi EUR za planirani period, čini u prosjeku 530 miliona EUR godišnje ili 16,5% BDP-a u 2011. godini. U periodu 2006-2011. godine, prosječno učešće SDI u BDP iznosilo je 20,1%, odnosno 18% ukoliko se iz obračuna isključi 2009. godina kada je visok nivo SDI ostvaren zahvaljujući privatizaciji EPCG.

Zadatak Agencije za promociju stranih investicija biće da maksimizira uticaj stranih direktnih investicija u Crnoj Gori, kroz transformaciju Crne Gore u vodeću platformu za razvoj biznisa u regionu, kroz otvaranje novih radnih mjesta i održivi razvoj. U saradnji sa drugim državnim institucijama, jedinicama lokalne samouprave, kao i u saradnji sa poslovnim asocijacijama, te

investitorima već prisutnim u Crnoj Gori, Agencija će učiniti da Crna Gora postane jedinstveno atraktivno investiciono okruženje u kojem multinacionalne kompanije mogu da razvijaju svoj biznis, ne samo u Crnoj Gori već i u regionu.

7.3 Prioriteti do 2015. godine

U kontekstu ostvarenja vizije, sledeći su prioriteti:

- Nastavak regulatorne reforme,
- Poboljšanje konkurentnosti,
- Jačanje institucionalnih kapaciteta za privlačenje SDI i razvoj partnerskih odnosa na nacionalnom i lokalnom nivou,
- Promocija i komunikacija za ciljane sektore i ciljana tržišta.

Prioritet 1: Nastavak regulatorne reforme u Crnoj Gori i unapređenje poslovnog ambijenta

Kao i sve tranzicione ekonomije, ekonomija Crne Gore je izložena konstantnim promjenama regulative. Dva su osnovna razloga za to: (i) unapređenje poslovnog ambijenta i (ii) prilagođavanje zahtjevima EU u procesu pregovaranja za članstvo u Uniji.

Može se reći da prve ozbiljnije regulatorne reforme u Crnoj Gori počinju 2002-2003. godine kao rezultat donošenja Agende ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2002-2007 koja je predviđala konkretne reforme u oblastima kako ekonomskih tako i neekonomskih sektora u državi. Važan segment Agende bile su reforme u oblasti poslovnog okruženja sa ciljem da se olakša rad privatnom sektoru u Crnoj Gori i na taj način poboljšaju ekonomske performanse i konkurentnost crnogorske ekonomije.

Agendom je bio predviđen i Razvoj i implementacija metodologije analize uticaja nove regulative (*Regulatory Impact Analysis*) što je ocinjenjeno kao veoma važan, ali i kompleksan zadatak koji je trebalo sprovesti. Uvodjenje metodologije RIA je bilo predviđeno "Strategijom upravne reforme u Crnoj Gori 2002-2009" (Republika Crna Gora, Vlada Crne Gore, Ministarstvo pravde, Podgorica, mart 2003.).

Institucionalno, u Crnoj Gori regulatorna reforma je u okviru aktivnosti Savjet za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi. Savjet ima 23 člana, predstavnika Vlade, lokalne samouprave, poslovnih asocijacija i Skupštine Crne Gore. Zadatak Savjeta je, između ostalog, da organizuje i sinhronizuje aktivnosti organa državne uprave i drugih nadležnih organa i institucija u cilju regulatorne reforme i unapređenja poslovnog ambijenta odnosno uklanjanja biznis barijera i nepotrebnih propisa i procedura koje sprovode državni organi, kako bi se ostvarile uštede u vremenu i novcu za građane i privredu i stvorili uslovi za efikasniji rad i racionalizaciju državne uprave.

Savjet za regulatornu reformu je 2009. godine usvojio Akcioni plan za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta koji predviđa tri stuba regulatorne reforme: Giljotinu propisa, reformu lakoće poslovanja i RIA (analiza efekata propisa-nove regulative).

Projekat Giljotine propisa predstavlja projekat analize postojeće regulative sa ciljem da se izvrši inventura, analiza i daju preporuke za postojeće propise u Crnoj Gori. Osnovni cilj projekta je da se unaprijedi poslovni ambijent ali i da se omogući efikasnija komunikacija na relaciji građanin-država, da se smanje troškovi postupaka i da se eliminišu nepotrebne procedure. Projekat je počeo 2010. godine i do sada je analizirano nekoliko stotina propisa i dat veliki broj preporuka. Projekat je rađen u saradnji Vlade Crne Gore i International Financial Corporation (IFC). Eliminacija nepotrebnih procedura i propisa pojednostavljuje ukupan ambijent za poslovanje, što se pozitivno odražava na aktivnosti stranih investitora u zemlji.

Aktivnosti vezane za **reformu lakoće poslovanja** su prije svega usmjerene ka poboljšanju pozicije Crne Gore na listi zemalja po lakoći poslovanja (Doing Business, World Bank). Poseban akcenat dat je na oblasti gdje se Crna Gora lošije kotira i to: građevinske dozvole, izvršenje ugovora, registrovanje imovine, plaćanje poreza itd.

Analiza efekata propisa (RIA) u Crnoj Gori je formalno uvedena u pravni sistem početkom 2012. godine. Prije toga, izgrađeni su neophodni kapaciteti, prvenstveno u okviru Ministarstva finansija u vidu Odjeljenja za finansijsku stabilnost i unapređenje poslovnog ambijenta. Izmjenom zakonske regulative uvedena je obaveza da su predlagači zakona i ostalih akata dužni da, između ostalog, dostave obrazac RIA, sačinjen u skladu s aktom Ministarstva finansija, kao i mišljenje Ministarstva finansija o stavu predlagača da nije potrebno vršiti RIA odnosno da li je RIA koju je sproveo predlagač adekvatna. Takodje je u okviru projekta koji sprovodi USAID u Crnoj Gori obavljeno više obuka državnih službenika kako bi se proces RIA što lakše implementirao.

Osim ovoga, važno je napomenuti i da se na polju regulatorne reforme u Crnoj Gori sprovodi i Strategija reforme javne uprave 2011-2016 godine koja ima za cilj da reformiše državnu upravu na način da efikasno zadovoljava potrebe kako biznisa tako i građana.

Sprovođenje svih navedenih aktivnosti doprinosi poboljšanju poslovnog ambijenta i jačanju konkurentnosti Crne Gore.

Prioritet 2: Poboljšanje konkurentnosti kao osnova za privlačenje stranih direktnih investicija

Prema ocjenama međunarodnih institucija, dugoročna konkurentnost i prosperitet zemalja JIE će u velikoj mjeri zavisiti od sposobnosti ekonomija da podignu nivo stranih direktnih investicija. Na osnovu analize konkurentnosti, zasnovane na nizu indikatora⁶⁵, može se konstatovati da je Crna Gora zabilježila značajan iskorak u pogledu stvaranja povoljnog ambijenta za privlačenje investicija. Međutim, pored postignutih reformi, postoje značajne barijere koje utiču na konkurentnost zemlje i koje u narednom periodu mogu ograničiti dalji priliv stranih direktnih investicija.

Poslovni ambijent u Crnoj Gori je značajno poboljšan tokom posljednjih nekoliko godina. Crna Gora je postigla napredak u uspostavljanju institucionalnog i pravnog okvira za regulatornu reformu. Usvojeno je niz zakona koji su usaglašeni sa standardima EU. Značajan pomak je napravljen u pogledu procedure registracije preduzeća, dok je Crna Gora ocijenjena kao veoma konkurentna sa stanovišta fiskalnih podsticaja posebno u uslovima malih kapaciteta za kreiranje finansijskih podsticajnih mjera.

Problem predstavljaju administrativne barijere na nivou lokalne administracije (različite upotrebne dozvole, lokalne takse), gdje je potrebno preispitati broj neophodnih dozvola i saglasnosti za početak obavljanja djelatnosti, kao i broj i visinu različitih lokalnih taksi. Kao ograničavajući faktori javljaju se nizak nivo transparentnosti, pristup finansijama, razvoj ljudskog kapitala, zaštita imovinskih prava i borba protiv korupcije, nejasno uvođenje različitih taksi.

U cilju unapređenja konkurentnosti, kao osnove za privlačenje stranih direktnih investicija, u narednom periodu od velikog značaja će biti primjena zakona posebno u oblasti zaštite imovinskih prava. Pored toga, posebni naponi su potrebni u oblasti pravde, slobode, sigurnosti i iskorenjivanju korupcije, koji su ocijenjeni kao ozbiljan problem, kao i posvećenost lokalne administracije uklanjanju biznis barijera.

⁶⁵ Indeks investicionih reformi, Indeks globalne konkurentnosti, Doing Business, Index ekonomskih sloboda Heritage Foundation i Fraser Institut, Finansijski rizik zemlje, Indeks transparentnosti i Indeks zaštite intelektualne svojine

Prioritet 3: Jačanje institucionalnih kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za privlačenje stranih direktnih investicija i razvoj partnerskih odnosa

Shodno Zakonu o stranim investicijama (Sl.list Crne Gore br. 18/11), Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija (MIPA) ključna je institucija u državnoj upravi zadužena za privlačenje stranih direktnih investicija i promociju istih⁶⁶. Agencija je osnovana 2005. godine i od osnivanja ima nepromijenjen broj zaposlenih – ukupno 5. Bez obzira na značaj djelatnosti kojom se bavi Agencija, kao i ostvaren nivo SDI u Crnoj Gori od osnivanja Agencije, iz godine u godinu, Agencija bilježi smanjenje raspoloživog budžeta. Imajući u vidu važnost novih stranih direktnih investicija za oporavak i dalji razvoj privrede Crne Gore, te postojeću institucionalnu strukturu za promociju i privlačenje stranih direktnih investicija, neophodno je:

- dalje jačati kapacitete Agencije Crne Gore za promociju stranih investicija u kadrovskom i finansijskom smislu;
- formalizovati saradnju sa ostalim segmentima postojeće institucionalne strukture sa ciljem pravovremene razmjene informacija i uključivanja Agencije u aktivnosti od značaja za privlačenje i promociju stranih direktnih investicija, kao i radi izbjegavanja preklapanja u aktivnostima;
- formalizovati saradnju sa Ministarstvom vanjskih poslova i evropskih integracija sa ciljem uključivanja Agencije u realizaciju Strategije saradnje sa dijasporom za period 2011-2014. godine i uspostavljanje ekonomske diplomatije;
- saradnja sa jedinicama lokalne samouprave u promociji prepoznatih individualnih projekata, klastera sa potencijalom za razvoj i biznis zona, kako kroz Partnerski savjet za regionalni razvoj čiji je Agencija član, tako i kroz bilateralnu saradnju, u zavisnosti od nivoa razvijenosti pojedinačnih projekata jedinica lokalne samouprave (npr. biznis zone).

Važno je napomenuti da je, u prethodnom periodu, u saradnji sa partnerima, Agencija za podsticanje stranih ulaganja ustanovila dva predstavništva i to u Sjedinjenim Američkim Državama (Baltimor) i Španiji (Barselona). Ova predstavništva formirana su kroz javno-privatno partnerstvo, bez dodatnih budžetskih izdataka za Agenciju i do sada su pokazala svoju opravdanost.

Prioritet 4: Promocija i komunikacija za ciljane sektore i ciljana tržišta

U dosadašnjem periodu, u fokusu rada Agencije bila je promocija Crne Gore kao investicione destinacije. U narednoj fazi, pored nastavka promocije Crne Gore kao investicione destinacije uz stalno poboljšanje konkurentnosti i poslovnog ambijenta, naglasak će biti na promociji konkretnih sektora i konkretnih investicionih projekata, što posebno naglašava potrebu za jačom saradnjom sa jedinicama lokalne samouprave, ali i uvođenje nekih novih usluga koje će pružati Agencija.

S obzirom na raspoložive kapacitete i usmjerenost na promociju Crne Gore kao investicione lokacije u prethodnom periodu, Agencija je razvila široku lepezu promotivnih aktivnosti (redovno publikovanje najvažnijih informacija od značaja za investitore o Crnoj Gori kao investicionoj destinaciji, organizovanje B2B sastanaka, organizovanje i učešće na međunarodnim sajmovima, organizovanje posjeta investitora i sl). Dio tih aktivnosti će biti zadržan dok će biti potrebno razviti cijeli set novih aktivnosti kako bi se osiguralo kvalitetno, efikasno i uspješno promovisanje za ciljane sektore i ciljana tržišta.

Mjere i aktivnosti u okviru ovog prioriteta biće realizovane u saradnji sa svim institucijama na lokalnom i nacionalnom nivou, koje se bave promocijom mogućnosti za investiranje, privrednih resursa i razvojnih projekata Crne Gore. Od posebnog značaja je saradnja sa poslovnim asocijacijama na nacionalnom nivou (Privredna Komora Crne Gore, Unija Poslodavaca Crne Gore

⁶⁶ Takođe, dio aktivnosti Sekretarijata za razvojne projekte odnosi se na promociju stranih direktnih investicija

i Montenegro Biznis Alijansa), kao i udruženjima stranih investitora i poslovnih savjeta koji rade u Crnoj Gori.

8. AKCIONI PLAN

Sprovođenje Strategije zamišljeno je kroz realizaciju:

- generalnih strateških mjera,
- fokusiranih strateških mjera, i
- promotivnih strateških mjera.

8.1 Generalne strateške mjere

Generalne strateške mjere odnose se na identifikovane prioritete 1 i 2, odnosno na nastavak regulatorne reforme i poboljšanje konkurentnosti. Ostvarenje ovih prioriteta u najvećoj mjeri je dio redovnih aktivnosti velikog broja organa državne uprave, dok su neophodne aktivnosti prepoznate u drugim strateškim dokumentima. Slijedi pregled najvažnijih generalnih strateških mjera čija realizacija je u toku, a čiji efekti će neminovno dovesti do poboljšanja imidža Crne Gore kao investicione destinacije i poboljšanja nivoa konkurentnosti crnogorskog ambijenta za poslovanje.

Red. br.	Aktivnosti	Rezultati	Izvor verifikacije	Nadležnost	Rok
PRIORITET 1: Nastavak regulatorne reforme i unapređenje poslovnog ambijenta					
1.1	Sveobuhvatna reforma propisa "Giljotina propisa"	Popisane administrativne procedure i utvrđeni prijedlozi za izmjenu regulative Izmjena propisa odnosno stavljanje nepotrebnih propisa van snage Reforma inspekcijskog sistema, itd.	Web portal Vlade Crne Gore, www.gov.me Objavljene odluke i novi zakoni u Službenom listu Crne Gore	Savjet za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta	Aktivnosti u toku
1.2	Usklađivanje sa pravnom tekovinom EU	Crnogorski zakoni usklađeni sa pravnom tekovinom EU, u procesu pregovora za članstvo u EU	Web portal Vlade Crne Gore, www.gov.me Objavljene odluke i novi zakoni u Službenom listu Crne Gore	Nadležni organi državne uprave (u zavisnosti od resora)	Aktivnosti u toku

PRIORITET 2: Poboljšanje konkurentnosti kao osnova za privlačenje stranih direktnih investicija					
2.1	Poboljšanje konkurentnosti u skladu sa kriterijumima definisanim izvještajem Svjetske banke Doing Business	Skraćene i pojednostavljene procedure Smanjeni troškovi Smanjeno vrijeme i troškovi za registraciju i zatvaranje biznisa Veći nivo zaštite investitora Brže i jeftinije registrovanje imovine Jednostavnije i jeftinije zapošljavanje domaćih i stranih radnika Jednostavnije otpuštanje radnika, ukoliko poslodavac nije u mogućnosti da im obezbijedi plaćeni posao	Rang u izvještaju Svjetske banke: www.doingbusiness.org	Ministarstvo finansija, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Uprava za nekretnine Privredna komora	Aktivnosti u toku
2.2	Procjena regulatornih efekata na poslovanje - RIA	Uspostavljen pravni okvir za implementaciju RIA, Broj analiziranih propisa, Obuka službenika Rezultati sprovedenih analiza	Web portal Vlade Crne Gore, stranice Ministarstva finansija	Ministarstvo finansija	Aktivnosti u toku

8.2 Fokusrane strateške mjere

Fokusrane strateške mjere odnose se na identifikovani prioritet 3, odnosno na jačanje institucionalnih kapaciteta za privlačenje stranih direktnih investicija i razvoj partnerskih odnosa na nacionalnom i lokalnom nivou, kao i na kreiranje podsticajnih mjera za privlačenje investitora. Ove mjere treba da doprinesu prelasku na novi model privlačenja stranih direktnih investicija, sa promovisanja Crne Gore kao investicione lokacije na promovisanje konkretnih projekata i sektora na ciljanim tržištima. U cilju postizanja ravnomjernijeg regionalnog razvoja, posebna pažnja biće posvećena uspostavljanju saradnje sa jedinicama lokalne samouprave i zajedničkom promovisanju identifikovanih investicionih mogućnosti, kao i saradnji sa resornim ministarstvima za sektore od značaja za razvoj nacionalne ekonomije.

Red. br.	Aktivnosti	Rezultati	Izvor verifikacije	Nadležnost	Rok
PRIORITET 3: Jačanje institucionalnih kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za privlačenje stranih direktnih investicija i razvoj partnerskih odnosa					
3.1	Jačanje kadrovskih i finansijskih kapaciteta	Povećan budžet Agencije i povećan broj zaposlenih	Budžet Agencije i godišnji izvještaj o radu	MIPA i Ministarstvo ekonomije	2013

	Agencije				
3.2	Formalizovanje saradnje sa ostalim strukturama za podršku stranim investicijama u Crnoj Gori	Predstavnici Agencije uključeni u rad ostalih struktura na dnevnoj osnovi (učešće u pripremi tenderske dokumentacije za privatizaciju kao i učešće u promovisanju objavljenih poziva za privatizaciju; učešće u izradi zakona od značaja za privlačenje stranih investicija; Izbjegnuto preklapanje u aktivnostima promocija.	Izveštaj o radu Agencije	Vlada Crne Gore MIPA Nacionalne poslovne asocijacije i udruženja stranih investitora u Crnoj Gori Sekretarijat za razvojne projekte Privredna komora	U kontinuitetu
3.3	Učešće Agencije u uspostavljanju ekonomske diplomatije Crne Gore	Uspostavljena redovna službena komunikacija sa svim predstavništvima Crne Gore u svijetu, sa posebnim osvrtom na BRIK zemlje (Brazil, Rusija, Indija i Kina)	Izveštaj o radu Agencije	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija	U kontinuitetu
3.4	Uspostavljanje saradnje sa jedinicama lokalne samouprave u pripremi i promociji investicionih projekata	Napravljena baza projekata jedinica lokalne samouprave (kroz mehanizam Partnerskog savjeta za regionalni razvoj) Promocija pripremljenih projekata Efikasna komunikacija između Agencije/identifikovanih investitora i jedinica lokalne samouprave Veći priliv SDI na sjever Crne Gore	Izveštaj o realizaciji Strategije regionalnog razvoja Crne Gore 2010-2014 Izveštaj o radu Agencije Izveštaji o sprovođenju strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave	MIPA, Ministarstvo ekonomije, Jedinice lokalne samouprave	U kontinuitetu

8.3 Promotivne strateške mjere

Promotivne strateške mjere obuhvataju aktivnosti na daljem razvoju imidža Crne Gore kao povoljne investicione destinacije, kao i promovisanje konkretnih sektorskih prilika za investiranje i konkretnih projekata. U tom smislu, planirane su tri grupe aktivnosti i to:

- promocija i komunikacija,
- lokalna ponuda, i
- koordinacija i usluge.

Red. br.	Aktivnosti	Rezultati	Izvor verifikacije	Nadležnost	Rok
PRIORITET 4: Promocija i komunikacija za ciljane sektore i ciljana tržišta					
PROMOCIJA I KOMUNIKACIJA					
4.1	Strategija odnosa sa medijima	Kreiran plan događaja, najvažnijih vijesti i studija koji će biti prezentovani medijima radi promovisanja Crne Gore u međunarodnim, regionalnim i lokalnim medijima (akcenat na konkretne projekte, ne samo na Crnu Goru kao investicionu destinaciju)	Izveštaj o radu MIPA Članci/prilozi u medijima	MIPA i resorna ministarstva, kao i jedinice lokalne samouprave za konkretne projekte	Aktivnosti u toku
4.2	Priprema, štampa i distribucija redovnih publikacija MIPA-e	Godišnje objavljivanje MIPA izdanja; ažurirana izdanja kvalitetno oštampana i distribuirana na što više adresa. Publikacije prevedene i na njemački jezik (trenutno su dostupne na engleskom, italijanskom, japanskom i portugalskom) <ul style="list-style-type: none"> • MNE Country Report • 111 Frequently Asked Questions • 11 Reasons to Invest in MNE 	Izveštaj o radu MIPA Članci/prilozi u medijima	MIPA	Aktivnosti u toku
4.3	Priprema, štampa i distribucija novih publikacija	Urađene promotivne publikacije za pojedinačne sektore, projekte i/ili klustere, odnosno biznis zone koje se promovišu	Izveštaj o radu MIPA	MIPA Resorna ministarstva Nacionalne poslovne asocijacije i udruženja stranih investitora u Crnoj Gori Privredna komora	2013-2015
4.4	Redovno održavanje i redizajniranje (jednom godišnje) web sajta Agencije	Jednom godišnje redizajniran web portal Agencije Dodati novi sadržaji	Izveštaj o radu MIPA www.mipa.me	MIPA	Aktivnosti u toku
4.5	Tool kit za ambasadore	Pripremljen tool kit za ambasadore sa promotivnim materijalom o Crnoj Gori i konkretnim projektima/sektorima Organizovan promotivni događaj sa	Izveštaj o radu MIPA www.mipa.me Medijski članci/reportaže	MIPA Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Nacionalne poslovne	2013 i u kontinuitetu

		ambasadorima		asocijacije i udruženja stranih investitora u Crnoj Gori	
4.6	Organizovanje takmičenja za studente u saradnji sa univerzitetima u Crnoj Gori	Organizovano i promovisano takmičenje studenata u preduzetništvu/prepoznavanju biznis ideja u saradnji sa univerzitetima u Crnoj Gori Uključivanje stranih investitora u žiri kako bi na taj način promovisali talentovanu mladu radnu snagu	Izveštaj o radu MIPA www.mipa.me Medijski članci/reportaže	MIPA Ministarstvo prosvjete i sporta	2013. i jednom godišnje
4.7	Međunarodni sajmovi	Napravljen plan međunarodnih događaja (uključujući sektorske) na kojima će Crna Gora biti prisutna Predstavnik MIPA-e član delegacije zadužen za prezentovanje Crne Gore kao investicione destinacije i investicionih potencijala u ciljanom sektoru	Izveštaj o radu MIPA www.mipa.me Medijski članci/reportaže	MIPA Resorna ministarstva Nacionalne poslovne asocijacije i udruženja stranih investitora u Crnoj Gori Privredna komora	2013-2015
LOKALNA PONUDA					
4.8	Uspostavljanje platforme za pripremu i prezentaciju individualnih projekata	Uspostavljanje jedinstvene baze razvojnih projekata	Izveštaj Ministarstva ekonomije o sprovođenju Strategije regionalnog razvoja 2010-2014	Partnerski savjet za regionalni razvoj Ministarstvo ekonomije MIPA	2013. i u kontinuitetu
4.9	Baza podataka investitora u Crnoj Gori	Dalji razvoj postojeće baze investitora u Crnoj Gori	Izveštaj o radu MIPA	MIPA	Aktivnosti u toku
4.10	Promocija klastera sa potencijalom rasta	Prepoznavanje klastera sa potencijalom rasta; izrada studija i promotivnog materijala Organizovanje događaja za promociju	Izveštaj o radu MIPA	Ministarstvo ekonomije MIPA Nacionalne poslovne asocijacije i udruženja stranih investitora u Crnoj Gori	2013. i u kontinuitetu
4.11	Promocija biznis zona i povoljnosti za investitore u njima sa posebnom pažnjom posvećenom sjeveru Crne Gore	Priprema promotivnog materijala za biznis zone u saradnji sa JLS sa mjerama za podsticanje investicija	Izveštaj o radu MIPA Web portal Agencije www.mipa.me Web sajtovi jedinica lokalne samouprave u kojima se nalaze zone	Ministarstvo ekonomije Ministarstvo finansija MIPA Jedinice lokalne samouprave Nacionalne poslovne asocijacije i udruženja	2013. i u kontinuitetu

				stranih investitora u Crnoj Gori	
KOORDINACIJA I USLUGE					
4.12	Key account management	Prilagođavanje usluga glavnim investitorima u ciljanim sektorima (obezbijediti VIP tretman najvažnijim investitorima)	Izveštaj o radu MIPA	MIPA	2013. i u kontinuitetu
4.13	Dijaspora management i razvoj mreže ekonomske diplomatije	Priprema tool kita za crnogorske ambasadore i predstavništva u inostranstvu	Izveštaj o radu MIPA	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija MIPA	2013. i u kontinuitetu
4.14	Kategorisanje biznis zona	Definisanje standarda za dodjelu kategorija biznis zonama (*, **, ***)	Izveštaj o radu MIPA	Ministarstvo ekonomije MIPA	2013
4.15	After-care program	Pružanje usluga investitorima koji su posjetili Crnu Goru nakon odlaska	Izveštaj o radu MIPA	MIPA	Aktivnosti u toku

9. MONITORING

U namjeri da se prati ostvarenje Strategije, Agencija će uspostaviti mehanizam monitoringa sa ciljem efikasne implementacije Akcionog plana i upotrebe resursa, kao i mjerenja efekata koji se postižu realizacijom predviđenih aktivnosti. Usvajanje Strategije pratiće izrada godišnjeg akcionog plana. Za monitoring sprovođenja Strategije biće zadužen izvršni direktor Agencije, koji će izvještaj o radu, realizovanim aktivnostima i postignutim efektima prezentovati Upravnom odboru Agencije.

Monitoring će biti zasnovan na prikupljanju relevantnih informacija za svaku aktivnost pojedinačno, i to u dijelu:

1. procesnih indikatora (faza u kojoj se nalazi realizacija predviđene aktivnosti),
2. finansijskih indikatora (opredijeljeni i realizovani budžet, za aktivnosti čija realizacija je u toku),
3. fizičkih indikatora, koji će obuhvatiti prikupljanje podataka o učincima i rezultatima.

Za prikupljanje podataka biće zaduženi zaposleni u Agenciji, u saradnji sa partnerima koji učestvuju u sprovođenju pojedinačnih aktivnosti.

Za mjerenje direktnih rezultata realizacije planiranih aktivnosti, koristiće se sljedeći indikatori:

1. Rast ukupnih SDI u Crnoj Gori,
2. Rast SDI per capita,
3. Rast greenfield investicija,
4. Rast broja stranih investitora (broj kompanija čiji su osnivači stranci ili strane kompanije kao većinski vlasnici),
5. Rast zaposlenosti,
6. Broj zajedničkih projekata koje će Agencija promovisati u saradnji sa partnerima na nacionalnom i lokalnom nivou.

10. INSTITUCIONALNI OKVIR ZA PROMOCIJU SDI

Zbog uticaja SDI na ukupni ekonomski razvoj, promocija i privlačenje stranih direktnih investicija sve više dobijaju na značaju.

Na osnovu sprovedenog istraživanja i preporuke FIAS-a (Foreign Investment Advisory Service, članice grupacije Svjetske Banke), krajem 2004. godine, Vlada Crne Gore donijela je Odluku o osnivanju Agencije za promociju stranih investicija (MIPA). Agencija je počela sa radom u martu 2005. Pomenutom Odlukom utvrđena je djelatnost Agencije, koja se prevashodno odnosi na koordinaciju i implementaciju Strategije za podsticanje direktnih stranih investicija Crne Gore, aktivnosti usmjerene na poboljšanje imidža Crne Gore kao lokacije pogodne za investicije, uspostavljanje kontakata i pružanje profesionalnih usluga stranim investitorima, predstavljanje karakterističnih sektorskih i konkretnih prednosti koje Crna Gora nudi investitorima (u štampanoj i elektronskoj formi), sprovođenju promotivnih aktivnosti na ciljnim tržištima, razvijanju baze podataka o ciljnim kompanijama, itd.

Kako se fokus sve više pomjerao sa prezentacije zemlje kao investicione destinacije na pojedine sektore, sredinom 2011. godine, na predlog Vlade, Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o stranim investicijama, kojim se predviđa da stručne poslove na promociji stranih investicija obavlja Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, a na osnovu Strategije za promociju stranih investicija. Shodno usvojenom Zakonu, Agencija, pored promotivnih aktivnosti pojedinih sektora privrede obavlja i poslove pružanja pomoći stranim investitorima, organizuje neposredne kontakte stranih i domaćih privrednih društava, ostvaruje saradnju sa relevantnim međunarodnim institucijama, prati realizaciju stranih investicija, saraduje sa organima državne uprave, jedinicama lokalne samouprave i državnim institucijama Crne Gore na poslovima promocije i podrške realizaciji investicija, itd.

Po mišljenju brojnih eksperata, institucionalni okvir za privlačenje stranih direktnih investicija u Crnoj Gori postavljen je dobro. Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija ima centralnu ulogu u poslovima promocije i privlačenja stranih investicija. Savjet Agencije, na čijem je čelu po položaju Predsjednik Vlade, strateški usmjerava aktivnosti Agencije. Upravni odbor sprovodi ne samo nadzor nad operativnim aktivnostima, već i pojačava koordinaciju između različitih institucija u Crnoj Gori.

Promocijom stranih direktnih investicija, uglavnom na *ad-hoc* osnovi, između ostalih, bave se: Kabinet Predsjednika Vlade, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Savjet za privatizaciju Crne Gore, Sekretarijat za razvojne projekte, itd. Dok su, s jedne strane, ovakve aktivnosti razumljive, imajući u vidu značaj stranih SDI, s druge strane, *ad-hoc* aktivnosti kreiraju niz nedoumica kod stranih investitora, posebno kada nastanu poteškoće u realizaciji pojedinih investicionih projekata.

Sve ovo ukazuje da je neophodno poboljšati razmjenu informacija u okviru sistema. A saradnja između institucija je bitan faktor kada je u pitanju privlačenje stranih investicija. Stalne konsultacije između institucija ne samo da su važne zbog kristalisanja cilja, već i da bi se izbjegla zabuna kod stranih investitora u dijelu uloge i nadležnosti pojedinih institucija u sistemu.

Dodatni problem odnosi se na trošenje resursa (ljudskih, finansijskih i trošenje vremena). U narednom periodu potrebno je sprovesti adekvatnu realokaciju svih raspoloživih resursa.

11. FINANSIRANJE

Za realizaciju navedenih aktivnosti važno je definisati i izvore finansiranja. U *Reviziji nacionalne strategije za privlačenje stranih direktnih investicija* koja je pripremljena kroz tehničku pomoć Evropske komisije u Crnoj Gori konstatovano je da: *"na konkurentskom tržištu proizvod ne može biti prodat ukoliko nema odgovarajuće promocije. Zbog budžetskih ograničenja, tim MIPA-e je sada prenatrpan različitim aktivnostima, pripremajući marketing materijale i odgovarajući na veliki broj zahtjeva. Ovo ostavlja veoma malo resursa za prodajno-orjentisano istraživanje (npr. konkurentsko pozicioniranje Crne Gore za različite sektore, trend u sektorima, pronalaženje potencijalnih investitora, itd). Navedena istraživanja su neophodna za efektivnu promociju."*

No, budžetska ograničenja nisu dozvolila veće finansiranje predloženih aktivnosti Agencije. Imajući u vidu postojeću ekonomsku situaciju u svijetu, regionu i Crnoj Gori, Agencija će nastojati da za predložene aktivnosti zatraži dodatna finansijska sredstva. To znači da će finansiranje predloženih aktivnosti biti obezbijeđeno iz Budžeta, i dodatno od strane institucija koje mogu pružiti finansijsku podršku tokom pristupnih pregovora (IPA fondovi), te prikupljenih sredstava od zajedničkih aktivnosti sa stranim investitorima.

PRILOG 3

FORMA IZVJEŠTAJA O ANALIZI UTICAJA PROPISA

MINISTARSTVO ILI REGULATORNO TIJELO PREDLAGAČ	Ministarstvo ekonomije
NASLOV PROPISA	Predlog strategije privlačenja stranih direktnih investicija, 2013-2015

Odjeljak 1: Definisane probleme

- ✓ Koje probleme treba da riješi predloženi akt?
- ✓ Što su uzroci problema?
- ✓ Što su posljedice problema?
- ✓ Ko je oštećen, na koji način i koliko?
- ✓ Kako bi problem evoluirao bez promjene propisa ("status quo" opcija)?

- Predlog Strategije privlačenja stranih direktnih investicija treba da poveća prisutnost i učešće stranih direktnih investicija u ekonomiji Crne Gore, kao jednog od najvažnijih instrumenata posredstvom kojeg nacionalne ekonomije podstiču ekonomski rast i razvoj, rast zaposlenosti, razvoj infrastruktura, prenos znanja (know-how), smanjenje siromaštva, itd. Strane direktne investicije stvaraju niz benefita i imaju snažne multiplikativne efekte na nacionanu ekonomije. Stoga, evidentan pad broja stranih direktnih investicija predstavlja ključni problem koji se predmetnim Predlogom strategije želi riješiti.
- Pored ekonomske krize kao uzroka mnogobrojnih poremećaja koji su nastali na tržištu novca i kapitala, u Crnoj Gori konkretno postoje određena ograničenja koja se mogu posmatrati kao uzroci pada broja stranih direktnih investicija. Pomenuti uzroci su: veličina tržišta; fragmentiran ekonomski prostor; nepostojanje strategije i planova prostornog uređenja (posebno na nivou države); nizak stepen kvalifikovane radne snage; niski kapaciteti institucija vlasti i niska efikasnost uprave; slabosti u vladavini zakona, preopterećenost zakonodavnog sistema; nepostojanje jeftine i efikasne infrastrukture; zastoj u privatizaciji strateških preduzeća, posebno u sektorima industrije, turizma i transporta. Dodatno, poslednjih godina dolazi do porasta značaja rizika zaštite intelektualne svojine i rizika zaštite imovine i radnika.
- Posljedice predhodno navedenih problema, prvenstveno ekonomske krize, dovele su do zaoštavanja konkurencije između zemalja u pogledu stranih direktnih investicija, tako da se Crna Gora suočava sa problemom manjeg učešća, tj. pada broja stranih direktnih investicija u ukupnim ekonomskim tokovima, što za sobom nosi niz dodatnih problema.
- Kada je riječ o oštećenoj strani, teško je izdvojiti jednu u odnosu na ostale, jer pad stranih direktnih investicija ima negativan uticaj na cjelokupnu ekonomiju Crne Gore. Tako da oštećenu stranu čini veliki broj privrednih subjekata, zaposleni, građani i uopšte država.
- U slučaju „status quo“ opcije, odnosno neprihvatanja predmetne Strategije, ekonomija Crne Gore nastavila bi da se suočava sa problemom pada stranih direktnih investicija, koji bi se možda zbog nerealizovanih izmjena produbio. Negativne posljedice odrazile bi se na: zaposlenost, visinu zarada, poreske prihode države, regionalni razvoj, razvoj ljudskih resursa, konkurenstnost itd.

Odjeljak 2: Ciljevi

- ✓ Koji ciljevi se postižu predloženim propisom ?
- ✓ Navesti dosljednost ovih ciljeva sa postojećim strategijama ili programima Vlade,

ako je primjenljivo.

- Ciljevi predmetne Strategije jesu povećanje broja stranih direktnih investicija u Crnoj Gori, maksimiziranje njihovog uticaja kroz transformaciju Crne Gore u vodeću platformu za razvoj biznisa u regionu i stvaranje Crne Gore kao investiciono atraktivne destinacije u kojoj multinacionalne kompanije mogu da razvijaju svoj biznis, i to ne samo u okviru Crne Gore već regiona i šire.
Realizacija navedenih opštih ciljeva ostvarila bi niz pozitivnih uticaja, koji šire posmatrano predstavljaju dodatne ciljeve ove Strategije, a odnose se na: zaposlenost i rast dohotka zaposlenih; povećanje ukupnih poreskih prihoda države kroz korporativne i indikativne poreze; direktne ekonomske inpute koji se ostvaruju kupovinom roba i usluga od strane stranih firmi što omogućava isplatu plata zaposlenima; doprinos regionalnom razvoju; omogućavanje tehnoloških transfere i kreiranje potpuno novih sektora; doprinos razvoju ljudskih resursa i vještina kroz treninge i obuke za zaposlene, dobavljače ili distributere što u značajnoj mjeri podstiču razvoj tržišta radne snage; jačanje konkurencije putem poboljšanja kvaliteta roba i usluga; jačanje osnova za istraživanje i razvoj; itd. Realizacija navedenih užih ciljeva nije moguća bez ostvarenja bazičnog cilja, odnosno povećanja broja direktnih stranih investicija.
- Dosljednost navedenih ciljeva predmetne Strategije ogleda se kroz njihovu usklađenost sa ciljevima Zakona o stranim investicijama (Sl. Crne Gore br. 18/11), Zakona o koncesijama (Sl. Crne Gore br. 08/09) i Strategije za razvoj malih i srednjih preduzeća 2011-2015.

Odjeljak 3: Opcije

- ✓ **Koje su moguće opcije za ispunjavanje ciljeva i rješavanje problema? (uvijek treba razmatrati "status quo" opciju i preporučljivo je uključiti i neregulatornu opciju, osim ako postoji obaveza pravnog djelovanja).**
- ✓ **Obrazložiti preferiranu, tj izabranu opciju.**

- Broj mogućih opcija za ispunjavanje ciljeva je velik i one su u SWOT analizi predmetne Strategije predstavljene kroz mogućnosti i kao takve postavljene su prilično široko: posvećenost Vlade programu održivog ekonomskog razvoja i stvaranja povoljnog ambijenta za poslovanje stranih investitora; dalji razvoj finansijskog tržišta; dalji razvoj i snaženje institucija za privlačenja stranih direktnih investicija; usaglašavanje zakonskih propisa iz oblasti radnih odnosa sa EU standarsima; stvaranje liberalizovanog fiskalnog sistema za privlačenje stranih direktnih investicija; dalje jačanje bankarskog sektora i finansijskih intermedijara; ferorme obrazovanja u skladu sa potrebama razvojnih sektora Crne Gore.

Takođe, važno je pomenuti i postavljene prioritete u kontekstu ostvarivanja navedenih ciljeva Strategije, a to su: nastavak regulatorne reforme; poboljšanje konkurentnosti; jačanje institucionalnih kapaciteta za privlačenje stranih direktnih investicija i razvoj partnerskih odnosa na nacionalnom i lokalnom nivou; promocija i komunikacija za ciljane sektore i ciljana tržišta.

- Realizacija dijela navedenih mogućnosti, na koje Crne Gora kao sistem može imati uticaj, obezbeđuje se nizom podsticajnih mjera. U namjeri da stimuliše investicije, posebno u nerazvijenim djelovima zemlje, Vlada je definisala poreske olakšice na nacionalnom nivou i to na sledeći način:
 - a) *oslobađanje od plaćanja na dobit*: novoosnovano pravno lice u privredno nedovoljno razvijenim opštinama, koje obavlja proizvodnu djelatnost, oslobađa se plaćanja poreza na dobit za prve tri godine od početka obavljanja djelatnosti, na dobit ostvarenu obavljanjem djelatnosti u nedovoljno razvijenoj opštini; poreskom obvezniku koji ostvari dobit u novoosnovanoj poslovnoj jedinici, koja obavlja proizvodnu djelatnost u nedovoljno razvijenim opštinama, umanjuje se porez na dobit

u trajanju od tri godine srazmjerno učešću tako ostvarene dobiti u ukupnoj dobiti poreskog obveznika.

- b) *poreske olakšice (značajno umanjeni doprinosi) za zapošljavanje sljedećih kategorija lica:* lica sa invaliditetom (invalidi rada, kategorisana omladina i drugi invalidi); lica sa najmanje 50 godina starsoti; lica koja se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore duže od pet godina; lica za čijim je radom prestala potreba - tehnno-ekonomski viškovi kod privrednih društava koja se privatizuju u skladu sa Programom Vlade Crne Gore, a koje sporazumom o preuzimanju prelaza na rad kod drugog poslodavca, odnosno koja se nalaze na evidenciji Zavoda; nezaposlena lica sa preko 25 godina staža osiguranja, koja su korisnici novčane naknade.

Pored navedenog, na lokalnom nivou, pojedine jedinice lokalne samouprave definisale su dodatno: olakšice u dijelu plaćanja komunalnih ili drugih nadoknada; povoljnu cijenu zakupa/kupovine prostora za biznis zone; mogućnost definisanja povoljnog modela privatno-javnog partnerstva i infrastrukturno opremanje na područjima gdje ne postoji. U namjeri da dodatno podrži napore na lokalnom nivou, Vlada je usvojila Plan razvoja biznis zona u Crnoj Gori. Zaživljavanje koncepta biznis zona zahtijeva dodatno angažovanje sa državnog nivoa. Zatim, Crna Gora je već uskladila svoje zakonodavstvo sa pravnim tekovima EU u dijelu dodjele državne pomoći.

Odjeljak 4: Analiza uticaja

- ✓ **na koga će i kako će najvjerovatnije uticati rješenja u propisu - Nabrojati pozitivne i negativne uticaje, direktne i indirektne**
- ✓ **kakve troškove će primjena propisa stvoriti građanima i privredi (naročito malim i srednjim preduzećima),**
- ✓ **da li su pozitivne posljedice donošenja propisa takve da opravdavaju troškove koje će on stvoriti,**
- ✓ **da li se propisom podržava stvaranje novih privrednih subjekata na tržištu i tržišna konkurencija**
- ✓ **uključiti procjenu administrativnih opterećenja i biznis barijera.**

- Realizacija postavljenih rješenja Strategije imaće pozitivne uticaje na cjelokupnu ekonomiju Crne Gore. Tako će se pozitivni uticaju ostaviti na: zaposlenost, visinu zarada, poreske prihode države, regionalni razvoj, razvoj ljudskih resursa, konkurenstnost i ukupno stanje ekonomije, što je i navedeno u Odjeljku 1. Negativnih uticaja nema.
- Nema troškova za građane i privredu na osnovu primjene predmetne Strategije.
- Vidjeti prethodni odgovor. Dakle, nema troškova.
- Da, privlačenje stranih direktnih investicija podrazumijeva i stvaranje novih privrednih subjekata na tržištu, kako stranih (kompanije čiji su osnivači stranci ili strane kompanije kao većinski vlasnici), tako i domaćih. Stvaranje novih stranih privrednih subjekata, njihovo učešće i djelovanje na tržištu svakako će podstaći i stvaranje domaćih privrednih subjekata, kao i razvoj i unaprijeđenje postojećih.
Pozitivna odgovor odnosi se i na podršku Strategije jačanja konkurencije, kao osnova privlačenja stranih direktnih investicija, pa je tako poboljšanje konkurentnosti jedan od prioriteta Strategije. Ovim prioritetom, pored konstatacije da se reformama postigao određeni napredak, planirano je preispitivanje administrativnih barijera na nivou lokalne administracije koje se odnose na broj neophodnih dozvola i saglasnosti za početak obavljanja djelatnosti, kao i na visinu različitih lokalnih taksi. Takođe, ukazano je da treba raditi na nivou transparentnosti, prisupu finansijama, zaštiti imovinskih prava i borbi protiv korupcije.
- Vezano za administraciju, sprovođenje predmetne Strategije neće stvarati dodatno administrativno opterećenje, već naprotiv, jedan od prioriteta upravo jeste nastavak regulatorne reforme. Što se tiče biznis barijera, analiza se može vršiti sagledavanjem

indeksa lakoće poslovanja. Tako, prema podacima indeksa lakoće poslovanja za 2012. godinu, Crna Gora je zauzela 47. mjesto, što predstavlja pad za jedno mjesto u odnosu na prethodnu godinu. Pad indeksa rezultat je lošijeg ranga u oblastima: zatvaranja biznisa, pribavljanja građevinskih dozvola, pokretanja biznisa i zaštiti investitora. Sa druge strane, značajan napredak je ostvaren u oblasti oporezivanja i registrovanja imovine. Konkretno vezano za predmetnu Strategiju, jedan od ciljeva iste svakako jeste smanjenje biznis barijera, što je i preduslov njenog uspješnog sprovođenja. Takođe, u prilog tome je i jedna od postavljenih prioriteta koji se odnosi na jačanje institucionalnih kapaciteta sa ciljem da se poslovni ambijent unaprijedi i izvrši prilagođavanje zahtjevima EU, što će dodatno olakšati proces pregovaranja za članstvo.

Odjeljak 5: Procjena fiskalnog uticaja

- ✓ Da li je potrebno izdvajanje finansijskih sredstava za implementaciju propisa i u kom iznosu?
- ✓ Da li je izdvajanje finansijskih sredstava jednokratno, ili tokom određenog vremenskog perioda? Obrazložiti.
- ✓ Da li implementacijom propisa proizilaze međunarodne finansijske obaveze? Obrazložiti.
- ✓ Da li su neophodna finansijska sredstva obezbijeđena u budžetu za tekuću fiskalnu godinu, odnosno da li su planirana u budžetu za narednu fiskalnu godinu?
- ✓ Da li je usvajanjem propisa predviđeno donošenje podzakonskih akata iz kojih će proisteći finansijske obaveze?
- ✓ Da li će se implementacijom propisa ostvariti prihod za budžet Crne Gore?
- ✓ Obrazložiti metodologiju kojom je korišćenja prilikom obračuna finansijskih izdataka/prihoda.
- ✓ Da li su postojali problemi u preciznom obračunu finansijskih izdataka/prihoda? Obrazložiti.
- ✓ Da li su postojale sugestije Ministarstva finansija na inicijativu za donošenje predloga propisa?
- ✓ Da li su dobijene primjedbe implementirane u tekst propisa? Obrazložiti.

- Da, za implementaciju predmetne Strategije potrebno je izdvajanje finansijskih sredstava. Međutim, iznos potrebnih sredstava Strategijom nije definisan. Treba imati u vidu da se Strategija odnosi na prihod od 2013. do 2015. godine, tako da će iznos opredijeljenih sredstava zavistiti i od budžeta Agencije za naredne godine.
Kako je u Reviziji nacionalne strategije za promociju stranih direktnih investicija konstatovano da Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, kao nosilac aktivnosti, ne raspolaže značajnim finansijskim sredstvima, plan je da pored sredstava iz budžeta finansijska podrška bude ostvarena iz IPA fondova i prikupljanjem sredstava od zajemničkih aktivnosti sa stranim investitorima.
- Izdvajanje finansijskih sredstava vršice se tokom određenog vremena, što je u skladu sa navedenim planom da će ista, pored budžeta, biti obezbijeđena iz IPA fondova tokom pristupnih pregovora i od strane stranih investitora sa kojima će biti ostvarena saradnja.
- Ne, implementacijom predmetne Strategije ne proizilaze međunarodne finansijske obaveze.
- Da, finansijska sredstva su planirana u Budžetu za narednu godinu.
- Usvajanje predmetne Strategije neće iziskivati donošenje novih zakona i podzakonskih akata, s obzirom da je ista usklađena sa postojećim zakonskim i podzakonskim aktima.
- Da, implementacija predmetne Strategije dovešće do povećanja prihoda budžeta Crne Gore kroz povećanje korporativnih i indikativnih poreze.
- Prilikom obračuna finansijskih izdataka nije korišćena posebna metodologija.
- Vidjeti prethodni odgovor.
- Ne, nijesu postojale sugestije Ministarstva finansija na inicijativu za donošenje Predloga strategije.
- U skladu sa prethodnim odgovorom, sugestija nije bilo.

Odjeljak 6: Konsultacije zainteresovanih strana

- ✓ naznačiti da li je korišćena eksterna ekspertiza i ako da, kako
- ✓ naznačiti koje su grupe zainteresovanih strana konsultovane, u kojoj fazi RIA procesa i kako (javne ili ciljane konsultacije)
- ✓ naznačiti glavne rezultate, i kako je input zainteresovanih strana bio uzet u obzir ili zašto nije bio uzet u obzir

- Prilikom pripreme predmetnog Programa nije korišćena eksterna ekspertiza.
- Prije same izrade dokumenta, pored analize raspoloživih nacionalnih i sektorskih strateških dokumenta, obavljen je konsultacije sa udruženjima stranih investitora, poslovnim asocijacijama i velikim brojem individualnih stranih investitora. Takođe, u konsultacijama sa svim ambasadorima koji su prisutni u Crnoj Gori izvršena je razmjena mišljenja o iskustvima drugih zemalja po pitanju stranih direktnih investicija i njihovih mehanizama za privlačenje istih.
- Konsultacije sa udruženjima stranih investitora, poslovnim asocijacijama i velikim brojem individualnih stranih investitora, kao zainteresovanim stranama, rezultirale su sagledavanjem problema sa kojima se oni susrijeću prilikom planiranja realizacije investicije u Crnu Goru, kako bi Strategija dala odgovore na njih i kreirala njihova rješenja. Isto tako, pomenuta razmjena mišljenja sa ambasadorima rezultirala je primjeni pozitivnih mehanizama za privlačenje stranih direktnih investicija i njihovo prilagođavanje sistemu i mogućnostima Crne Gore.

Odjeljak 7: Monitoring i evaluacija

- ✓ Koje su potencijalne prepreke za implementaciju propisa?
- ✓ Koje će mjere biti preduzete tokom primjene propisa da bi se ispunili ciljevi?
- ✓ Koji su glavni indikatori prema kojima će se mjeriti ispunjenje ciljeva?
- ✓ Ko će biti zadužen za sprovođenje monitoringa i evaluacije primjene propisa?

- Potencijalne prepreke za implementaciju predmetne Strategije odnose se na standardne (konvencionalne) rizike poslovanja koji obuhvataju: rizike opštih uslova poslovanja; finansijske rizike zemlje; rizike transparentnosti procedura i korupcije i rizike zaštite prava intelektualne svojine.
- Kako bi se ispunili ciljevi Predloga strategije, njihovo ostvarenje biće praćeno od strane Agencije Crne Gore za promociju stranih investicija. Agencija će uspostaviti određeni mehanizam monitoringa koji će biti zasnovan na prikupljanju relevantnih informacija za svaku aktivnost Akcionog plana pojedinačno (usvajanje Strategije pratiće izrada godišnjih akcionih planova), i to u dijelu: procesnih indikatora (faza u kojoj se nalazi realizacija predviđene aktivnosti), finansijskih indikatora (opredijeljeni i realizovani budžet za aktivnosti čija je realizacija u toku) i fizičkih indikatora (obuhvatiće prikupljanje podataka o učesnicima i rezultatima).
- Indikatori ispunjenja ciljeva, odnosno direktnih rezultata realizacije planiranih aktivnosti su: rast ukupnih stranih direktnih investicija u Crnoj Gori, rast stranih direktnih investicija per capita, rast greenfield investicija, rast broja stranih investitora (broj kompanija čiji su osnivači stranci ili strane kompanije kao većinski vlasnici), rast zaposlenosti i broj zajedničkih projekata koje će Agencije Crne Gore za promociju stranih investicija promovisati u saradnji sa partnerima na nacionalnom i lokalnom nivou.
- Za monitoring i evaluaciju primjene predmetne Strategije biće zadužen izvršni direktor Agencije Crne Gore za promociju stranih investicija, koji će izvještaj o radu, realizovanim aktivnostima i postignutim efektima prezentovati Upravnom odboru Agencije.

Ministar

dr Vladimir Kavarić